

Jan
DI 05462
Opnemen

Watermonitor 2001
– veiligheid en overlast,
verdroging en
watervervuiling –

B I D O C
(bibliotheek en documentatie)

Dienst Weg- en Waterbouwkunde
Postbus 5044, 2600 GA DELFT
Tel. 015 - 2518 363/364

Watermonitor 2001
– veiligheid en overlast,
verdroging en
watervervuiling –

Rob van Nes
Helm Horsten
Krispijn Faddegon

Bussum, november 2001

Projectnummer: 0017

© Auteursrecht voorbehouden.

Niets uit dit rapport mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of anderszins, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Directie Communicatie.

LEESWIJZER

Dit rapport is opgebouwd uit drie secties, die verschillen in de mate van gedetailleerdheid. *De Watermonitor in vogelvlucht* vat de hoofdlijnen van de Watermonitor 2001 samen, en is bedoeld om in kort bestek een globale indruk te geven van de uitkomsten. *De Management-samenvatting* geeft meer details als het om de uitkomsten gaat, maar gaat wel voorbij aan de onderzoekstechnische bijzonderheden. In het *Basisrapport* worden de onderzoeksopzet en de resultaten uitgebreid beschreven.

DE WATERMONITOR IN
VOGELVLUCHT

de Watermonitor

De Watermonitor is een langlopend onderzoek onder de belangrijkste doelgroepen van de communicatie over het waterbeheer: burgers en landbouwers. Elk jaar wordt een meting gehouden onder steekproeven uit deze doelgroepen. De eerste meting is gehouden in 2000, de tweede in 2001. In de meting van 2001 zijn drie thema's aan de orde gesteld: *veiligheid tegen overstromingen en wateroverlast*, *watervervuiling* en *verdroging*. De thema's *watervervuiling* en *verdroging* zijn dit jaar (2001) voor het eerst onderzocht.

veiligheid tegen overstromingen en wateroverlast

Net als vorig jaar vinden burgers en landbouwers veilige zeekeringen en rivierdijken tamelijk belangrijk. Ook het belang dat men hecht aan het voorkomen van wateroverlast door zware regenval is niet veranderd. Rond drie kwart van de burgers en bijna 90% van de boeren vindt dat min of meer van belang. Het valt daarbij op dat boeren dit onderwerp belangrijker vinden dan het voorkomen van overstromingen door de zee, rivieren en beken. Vermoedelijk speelt hierbij mee dat veel landbouwers met wateroverlast te maken hebben en de Nederlandse overheid in hun ogen maar matig in staat is om zulke overlast te voorkomen. Boeren zouden dan ook aanmerkelijk meer geld dan burgers willen uitgeven aan maatregelen om wateroverlast tegen te gaan.

Sommige opvattingen over veiligheid en overlast zijn sinds vorig jaar veranderd. Globaal komen die veranderingen erop neer dat burgers de gedachte dat er ruimte voor water moet komen, minder onderschrijven. Als zij moeten kiezen tussen altijd voorkomen van wateroverlast – ook als dat erg kostbaar is – of aanvaarden van het risico dat enige wateroverlast kan ontstaan, kiezen nu meer burgers voor het eerste. Zij zien nu ook méér in traditionele technische oplossingen (zoals het versterken van dijken) dan in het laten onderlopen van onbebouwd gebied (in 2000 koos 40% voor technische oplossingen, nu is dat 10% méér). Burgers vinden het in 2001 minder acceptabel dat natuurgebieden als gevolg van 'ruimte voor water' onbereikbaar worden. Boeren zijn dit jaar nog minder dan in 2000 bereid om overtollig water tijdelijk op hun bedrijfsperceel op te vangen.

Voorals burgers hebben weinig parate kennis over veiligheid en overlast. Maar één op de tien weet welk deel van Nederland onder de zeespiegel ligt. Veel burgers (65%) kunnen ook geen juist antwoord geven op de vraag, welke instantie als eerste verantwoordelijk is voor het voorkomen van de wateroverlast die het gevolg kan zijn van extreme regenval.

Meer dan de helft van de burgers denkt niet of nauwelijks na over zaken die met veiligheid of wateroverlast te maken hebben. Boeren houden zich daar vaker mee bezig dan burgers, vooral als het om wateroverlast door extreme regenval gaat. Boeren doen dat in 2001 (94%)

bovendien meer dan in 2000 (76%). Bij burgers is het tegenovergestelde het geval: zij denken nu juist minder vaak na over veiligheid en overlast dan een jaar geleden.

Een ruime meerderheid van de burgers en landbouwers krijgt wel eens informatie over zee-
weringen, rivierdijken of wateroverlast. Het komt veel minder voor dat zij zelf naar zulke in-
formatie op zoek gaan. Alleen als het om wateroverlast gaat, probeert een deel van de boeren
zelf informatie te vinden. Zij vinden het een goed idee als de overheid zulke informatie zou
geven; voor overheidsinformatie over zeeeringen of rivierdijken hebben landbouwers geen
bijzondere belangstelling.

watervervuiling

Afgemeten aan het aantal burgers en boeren dat daar wel eens over nadenkt, is watervervui-
ling voor hen een minstens even belangrijk onderwerp als veiligheid en wateroverlast. Nogal
wat burgers weten er echter te weinig van om een oordeel te kunnen geven over de Neder-
landse aanpak van watervervuiling. Burgers die dat wel zeggen te kunnen, vinden dat de
stand van zaken in de afgelopen tien jaar duidelijk is verbeterd. Voor boeren geldt dat nog
sterker.

In de ogen van burgers zijn alle consequenties van watervervuiling nogal ernstig. In hun
ogen is sterfte onder vogels of andere dieren het ergste gevolg. Boeren vinden dat net zo erg
als burgers. Zij tillen er echter ook zwaar aan dat het water ongeschikt kan worden voor ge-
bruik in de landbouw.

De kosten om de gevolgen van watervervuiling ongedaan te maken, moeten volgens de
meeste burgers (72%) verhaald worden op degene die de vervuiling heeft veroorzaakt ('de
vervuiler betaalt'). Landbouwers onderschrijven dat standpunt veel minder sterk (47%). Als
niet kan worden uitgemaakt wie de vervuiler is, vinden de boeren overwegend dat de rijks-
overheid of alle inwoners van Nederland daarvoor moeten betalen. Burgers denken dan ach-
tereenvolgens aan de rijksoverheid, de bedrijven in waterrijke gebieden en de waterschap-
pen.

Burgers vinden het tegengaan van watervervuiling iets zwaarder wegen dan de economische
schade die dat voor de landbouw kan betekenen. Daar zijn boeren het niet mee eens: zij vin-
den dat de belangen van de landbouw iets meer prioriteit hebben.

Een grote meerderheid van de burgers hoort, ziet of leest wel eens iets over watervervuiling.
Bij de boeren is dat praktisch 100 procent. Boeren zoeken relatief vaak ook zelf naar infor-
matie daarover, onder burgers komt dat weinig voor.

In maart 2000 is het lozingenbesluit Open Teelt en Veehouderij van kracht geworden. Boe-
ren mogen volgens dat besluit in een bepaalde zone langs open water geen gewassen ver-
bouwen en geen bestrijdingsmiddelen of meststoffen gebruiken. De overgrote meerderheid
van de landbouwers (85%) zegt dat zij hierover door middel van brochures zijn ingelicht.

Eén op de zeven boeren kan nog niet beoordelen welke consequenties het besluit voor hun bedrijfsvoering heeft. Boeren die dat wel kunnen, lijken vaker negatieve dan positieve gevolgen te zien.

verdroging

Over verdrogingsproblemen voor de natuur en landbouw wordt minder vaak nagedacht dan over watervervuiling of veiligheid en overlast. Boeren doen dat wel aanmerkelijk vaker dan burgers. Zij merken ook vaker iets van maatregelen om verdroging tegen te gaan.

Men weet weinig over verdroging. Een flink deel van de burgers en boeren kan niet beoordelen of Nederland in staat is om daartegen effectief maatregelen te nemen. Burgers die dat wel (menen te) kunnen, denken dat Nederland matig in staat is om te voorkomen dat de natuur van verdroging te lijden heeft. Boeren denken daar positiever over. Als het gaat om het voorkomen van droogteschade voor de landbouw, beoordelen zowel burgers als boeren de situatie als matig. Zij zien wel enige verbetering met tien jaar geleden.

Voor burgers is het risico van bos- en heidebrand het ernstigste gevolg van verdroging. Boeren zien dat als het op één na ergste gevolg; zij vinden droogteschade voor de landbouw nog wat erger. Als maatregelen tegen de verdroging van natuurgebieden zouden betekenen dat de landbouw economische schade lijdt, vinden boeren dan ook dat de belangen van de landbouw moeten voorgaan. Burgers zijn het daar wel enigszins mee eens.

Vergeleken met de onderwerpen watervervuiling, veiligheid en overlast krijgen betrekkelijk weinig burgers wel eens informatie over verdroging. Boeren krijgen dat soort informatie vaker: ongeveer driekwart hoort, ziet of leest wel eens iets over verdroging. Dat is wel minder dan het aantal boeren dat informatie over watervervuiling, veiligheid en overlast krijgt. Maar een klein aantal boeren en burgers probeert actief informatie over verdroging te krijgen.

MANAGEMENT-
SAMENVATTING

MANAGEMENTSAMENVATTING

Een flink deel van Nederland ligt beneden de zeespiegel. Daarnaast stroomt er een grote hoeveelheid water uit binnen- en buitenland door de Nederlandse rivieren en beken. Het kost dan ook veel inspanning om er voor te zorgen dat de Nederlandse samenleving niet te veel te maken krijgt met wateroverlast. De algemene verwachting onder deskundigen is dat de problemen met water in de 21^e eeuw groter zullen worden. Dat heeft te maken met veranderingen van het klimaat, waardoor de zeespiegel stijgt en er vaker zware regenbuien zullen vallen. Bovendien daalt de bodem in grote delen van het land.

Nederland heeft eeuwen lang het land droog en veilig gehouden door de dijken te verzwaren en krachtiger te bemalen. Omdat de grenzen van zulke technische oplossingen gaandeweg in zicht komen, moet een nieuwe richting worden ingeslagen. Het is van belang om meer ruimte aan het water te bieden.

Voor de Nederlandse samenleving – burgers, bedrijfsleven, agrariërs – heeft deze nieuwe beleidsrichting grote gevolgen. Zij moeten wennen aan de nieuwe benadering van hun veiligheid. Bovendien zullen zij ook moeten aanvaarden dat ‘ruimte voor water’ consequenties kan hebben voor hun directe woon- en werkomgeving.

Het welslagen van het nieuwe beleid is mede afhankelijk van een succesvolle communicatie met burgers, agrariërs en het bedrijfsleven. De Watermonitor is ontwikkeld om handvatten voor de voorbereiding van deze communicatie te bieden, en om gegevens te leveren voor de evaluatie van de communicatie.

DE WATERMONITOR

De Watermonitor is bedoeld om periodiek en op een systematische manier informatie te geven over de *kennis, attitudes en opinies van de relevante doelgroepen met betrekking tot het beleidsterrein 'water'*. De Watermonitor is door Van Nes Research Management ontwikkeld, in opdracht van het ministerie van Verkeer en Waterstaat/Directie Communicatie en de Directie Water van Rijkswaterstaat. Een begeleidingsgroep begeleidt het onderzoekstraject.

Deze samenvatting heeft betrekking op de tweede ronde van de Watermonitor (2001). In de eerste ronde (2000) waren *veiligheid en overlast* en *ruimte voor water* de centrale onderwerpen. Deze onderwerpen zijn ook gedeeltelijk in deze tweede meting teruggekomen. Daarnaast zijn er twee nieuwe onderwerpen toegevoegd. Het onderwerp *verdroging* heeft betrekking op tijdelijke of structurele tekorten aan water waarmee grote delen van Nederland te maken hebben. Bij dit onderwerp wordt in het onderzoek onderscheid gemaakt tussen de verdroging van natuurgebieden en schade voor de landbouw ten gevolge van droogte. Het tweede nieuwe onderwerp is *watervervuiling*. Daarbij gaat het om de vervuiling van open water en van waterbodems.

Deze tweede meting is gehouden onder de doelgroepen *burgers* en *agrariërs*. De doelgroep *bedrijven* is dit keer niet bij het onderzoek betrokken. Ruim 300 burgers en ruim 100 agrariërs hebben voor het onderzoek een uitgebreide schriftelijke vragenlijst ingevuld.

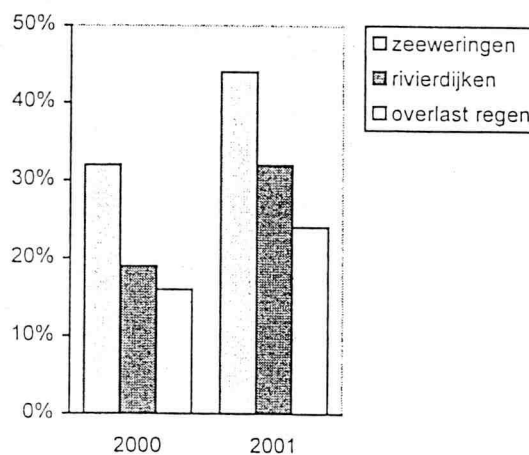
VEILIGHEID EN OVERLAST

belang van veiligheid en overlast en er over nadenken

De Nederlandse burgers en landbouwers vinden veilige zeekeringen en rivierdijken van redelijk groot persoonlijk belang. Het voorkomen van wateroverlast door excessieve regenval is echter nog wat belangrijker; vooral voor boeren. In 2000 was dat ook al het geval.

Zeekeringen of rivierdijken zijn geen zaken waar veel mensen over nadenken. Negen van de tien landbouwers doen dat een enkele keer, bij de burgers is dat nog minder. Er zijn maar weinig burgers die vaak nadenken over wateroverlast door extreme regenval. Agrariërs denken daar wel veel over na: zestig procent. Het percentage burgers dat *nooit* over zulke zaken nadent, is sinds vorig jaar met zo'n tien procent gestegen (zie figuur 1).

figuur 1: burgers die nooit nadenken over ...

Boeren vinden het voorkomen van wateroverlast een belangrijker aandachtspunt voor de overheid dan burgers. Als landbouwers elf aandachtspunten in volgorde van belangrijkheid mogen zetten, komt dit onderwerp op de derde plaats terecht (na verbeteren van de gezondheidszorg en op peil houden van de sociale zekerheid). Burgers zetten het voorkomen van wateroverlast op nummer vier. Zij vinden – naast de gezondheidszorg en de sociale zekerheid – het tegengaan van watervervuiling belangrijker.

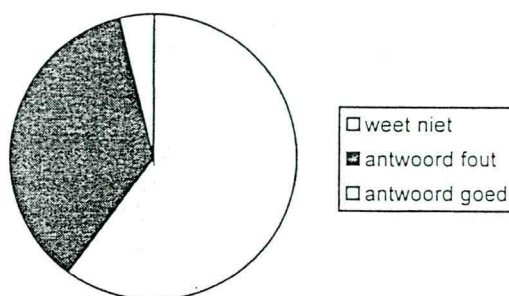
Een vergelijkbaar beeld ontstaat als landbouwers een vast bedrag aan geld verdelen over negen aandachtspunten voor de overheid. Dan gaat bij hen 40% van dat bedrag naar de drie volgende onderwerpen: maatregelen tegen overlast door extreme regenval (18% van het totale bedrag), verbeteren van rivierdijken (12%) en het versterken van de zeekeringen (10%). Burgers verdelen het geld anders. In de eerste plaats gaat bij hen maar een kwart van het totale bedrag naar deze drie aandachtspunten samen, ten tweede verdelen zij het geld min of meer gelijk over de zeekeringen, rivierdijken en wateroverlast door extreme regenval.

kennis over veiligheid en overlast

Het onderzoek wijst uit dat burgers en landbouwers zich niet (daadwerkelijk) bewust zijn van de ligging van Nederland ten opzichte van het zeeniveau.

Twee derde van de burgers en een derde van de boeren heeft er geen idee van, welk percentage van het land beneden NAP ligt. De burgers en boeren die denken dat wel te weten, geven in negen van de tien gevallen een fout antwoord (zie figuur 2).

figuur 2: welk percentage van Nederland ligt beneden zeeniveau?

Als het om de verantwoordelijkheid voor maatregelen tegen wateroverlast gaat, weten vooral burgers niet goed hoe die is geregeld. Feitelijk berust deze verantwoordelijkheid bij de provincies (het beleid) en de waterschappen (het beheer). Slechts een derde van de burgers noemt één van deze twee instanties; een derde denkt dat het rijk daarvoor (mede) verantwoordelijk is, bijna een derde legt de verantwoordelijkheid helemaal of deels bij de gemeenten. Boeren zijn beter op de hoogte: 70% geeft een juist antwoord.

risicopercepties

Volgens burgers en landbouwers is de kans dat er de komende 25 jaar ergens in het land een zeevering doorbreekt even groot als de kans dat dit niet gebeurt. De waarschijnlijkheid van het bezwijken van een rivierdijk schat men hoger in; de kans dat er door zo'n gebeurtenis wateroverlast optreedt, nog hoger.

De kans dat er bij hen in de buurt wateroverlast ontstaat door extreme regenval, is volgens burgers tamelijk groot: 63% acht dit min of meer waarschijnlijk. Boeren vinden dat nog waarschijnlijker dan burgers (82%). Verder valt op dat boeren en burgers in 2001 de kans op wateroverlast door extreme regenval groter inschatten dan een jaar geleden.

directe ervaring met wateroverlast

Een kwart van de landbouwers heeft de afgelopen vijf jaar op het bedrijf wel eens wateroverlast gehad van een rivier of beek. Dat is bij burgers nauwelijks voorgekomen. Eén op de vijf burgers heeft in die periode echter wel last gehad van de gevolgen van zware regenval. Onder de boeren is dat zelfs 70%. In 2000 werden nagenoeg dezelfde uitkomsten gevonden.

veiligheid en overlast: stand van zaken en aanpak

Bij vragen over de mate waarin Nederland beschermd is tegen overstromingen door de zee en door rivieren en beken, valt op dat vrij veel burgers (ongeveer 15%) daarop geen antwoord geven. Dat geldt ook voor de mate waarin voorkomen kan worden dat zware regen wateroverlast veroorzaakt (circa 20%). Bij een vergelijking op deze punten met tien jaar geleden laten nogal wat burgers het eveneens afweten, en een inschatting van de Nederlandse aanpak kunnen zij vaak niet geven. Kennelijk is men daar onvoldoende op de hoogte. Bij boeren is dat wat minder vaak het geval.

Wat de veiligheid tegen overstromingen door de zee betreft, voelt men zich heel behoorlijk beschermd. Het beeld voor de bescherming tegen overstromingen van rivieren en beken is iets minder gunstig, maar zeker niet negatief.

Over de mate waarin wateroverlast door extreme regenval voorkomen kan worden, zijn agrariërs licht negatief. Zij hebben ook niet het idee dat dit in de afgelopen tien jaar beter is geworden, en beoordelen de Nederlandse aanpak min of meer neutraal. Burgers zijn over deze punten iets optimistischer.

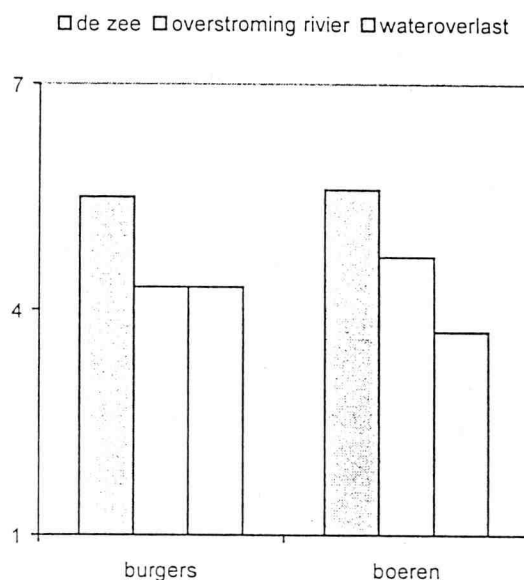
In de ogen van burgers en boeren is de bescherming tegen de zee in de afgelopen tien jaar duidelijk verbeterd. De Nederlandse aanpak op dit punt beoordeelt men als goed.

afwegingen over veiligheid en overlast

Zowel burgers als boeren zouden liever altijd wateroverlast voorkomen, dan het risico op wateroverlast accepteren – ook als zulke maatregelen ter voorkoming erg duur zijn. Burgers vinden nu vaker dat wateroverlast moet worden voorkomen, dan in 2000.

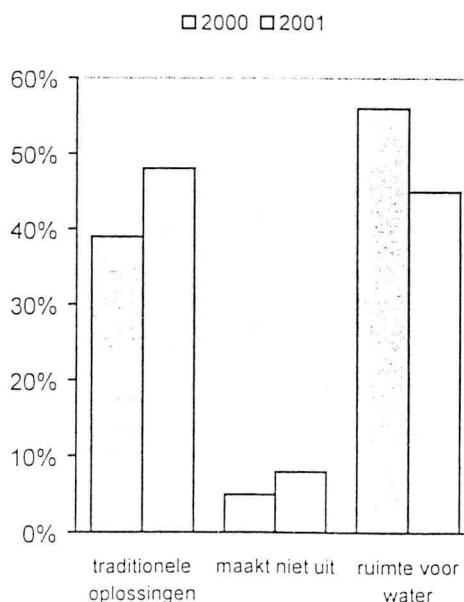
In figuur 4 is te zien dat zo'n verschuiving bij de burgers ook is opgetreden als het gaat om de keuze tussen traditionele technische oplossingen ('dijken verzwaren') en ruimte

figuur 3: mate van bescherming tegen ...

In figuur 3 is de mate waarin men zich beschermd voelt, weergegeven met behulp van gemiddelde scores. Hoe hoger de gemiddelde score, hoe beter men zich beschermd voelt. Een waarde van 7 komt overeen met een maximaal gevoel van bescherming, de waarde 1 is het minimum.

figuur 4: ruimte voor water?

voor water ('onbebouwd gebied laten onderlopen'). Vorig jaar gaf 40% de voorkeur aan technische oplossingen, nu is dat 10% méér. Het aantal burgers dat kiest voor 'ruimte voor water' is navenant gedaald.

acceptatie van de gevolgen van tijdelijke waterberging

Boeren vinden het acceptabel als natuurgebieden in de winter onbereikbaar worden of bij veel regen onder water komen te staan. De burgers hebben daar meer moeite mee en vinden dat nu minder aanvaardbaar dan een jaar geleden. Verminderde oogst als gevolg van regenwater is voor de boeren moeilijk te verkroppen. Ook burgers vinden dat onacceptabel, zij het wat minder. Beide groepen vinden het aanvaardbaar om in de winter weilanden onder water te zetten als dat wateroverlast op een andere plaats vermindert.

Negen van de tien boeren vindt dat de overheid een financiële vergoeding moet geven aan boeren van wie het land af en toe onderloopt na een hevige regenbui. Ongeveer twee derde van de burgers is het daar mee eens.

de overheid als waterbeheerder

Burgers en boeren zijn goed te spreken over de inspanningen van de overheid met betrekking tot de geboden veiligheid door de zeeweringen en rivierdijken (over het laatste iets minder dan over het eerste). Boeren nemen een neutraal standpunt in als het gaat om de inspanningen van de overheid om wateroverlast door hevige regen te voorkomen. Burgers zijn daar iets positiever over, maar beoordelen de inspanningen op dat punt wel minder gunstig dan voor zeeweringen en rivierdijken. Bovendien zijn de burgers over de overheidsinspanningen op alle drie punten (zeeweringen, rivierdijken en wateroverlast) minder positief dan een jaar geleden.

peilbeheer

Twee derde van de burgers heeft er wel eens van gehoord dat het oppervlakte- en grondwater in Nederland kunstmatig op peil wordt gehouden. Dat is 10% minder dan bij de vorige meting. Bij boeren is dat niet veranderd: zowel in 2000 als nu is praktisch iedere boer daarvan op de hoogte.

Burgers zeggen in 2001 vaker dan in 2000 dat zij niet over peilbeheer nadenken (nu ruim 80%, in 2000 ruim 70%). Bij boeren is dat niet anders dan vorig jaar: drie van de vier boeren denkt wel eens na over het peilbeheer.

Net als vorig jaar is twee derde van de burgers van mening dat de overheid zich voldoende inspant voor een goed peilbeheer. Van de boeren is maar de helft daarvan min of meer overtuigd.

informatie over veiligheid en overlast

Burgers krijgen geregeld informatie over onderwerpen die met het thema veiligheid en overlast te maken hebben. Zo'n 70% heeft het voorafgaande jaar wel iets gehoord, gelezen of gezien over de veiligheid van zeekeringen, meer dan 85% over de veiligheid van rivierdijken of over wateroverlast door regenval. Het percentage burgers dat iets over de rivierdijken heeft vernomen, is sinds vorig jaar iets afgenomen. Voor boeren is geen verandering opgetreden. Tachtig procent hoort, ziet of leest wel eens iets over de veiligheid van zeekeringen, bijna alle agrariërs krijgen wel eens informatie over rivierdijken of over wateroverlast.

Het komt weinig voor dat burgers zelf naar informatie over veiligheid en wateroverlast op zoek gaan. Minder dan 10% heeft dat (net als in 2000) in het jaar vóór het onderzoek gedaan. Boeren zoeken relatief vaak zelf informatie over wateroverlast (ruim een derde). Dat is even veel als vorig jaar.

Boeren vinden het tamelijk belangrijk om informatie over wateroverlast te krijgen. Ook de burgers vinden dat het belangrijkste onderwerp, maar ze vinden het minder belangrijk dan boeren. Wel is hun belangstelling daarvoor groter dan bij de vorige meting.

De belangstelling voor informatie over de zeekeringen of rivierdijken is onder burgers en boeren middelmatig. Dat was in 2000 ook al zo.

Moet zulke informatie door de overheid gegeven worden? Ongeveer twee derde van de burgers vindt dat een goed idee. Boeren vinden dat alleen als het over wateroverlast door extreme regenval gaat, 75% zou overheidsvoorlichting daarover een goede zaak vinden. Voor overheidsinformatie over zeekeringen en rivierdijken hebben boeren geen bijzondere belangstelling.

VERDROGING

nadenken over verdroging

Ruim 40% van de agrariërs denkt niet of nauwelijks na over de verdroging van natuurgebieden of droogteschade in de landbouw. Bij burgers is dat zelfs 70%. Beide groepen denken minder na over verdrogingsproblemen dan over onderwerpen die met veiligheid en overlast te maken hebben.

werkzaamheden in verband met verdroging

Werkzaamheden om verdroging tegen te gaan – zoals het afplaggen van heide of het maken van dammetjes – worden door burgers nauwelijks opgemerkt. Maar één op de acht burgers heeft in de afgelopen drie jaar in hun eigen omgeving iets van zulke werkzaamheden ge-

merkt. Voor werkzaamheden om droogteschade in de landbouw te bestrijden, geldt ongeveer hetzelfde.

Dit soort maatregelen is boeren veel vaker opgevallen. Volgens 45% van de boeren is er in de laatste drie jaar in de buurt iets gebeurd om de verdroging van natuurgebieden tegen te gaan. Een derde merkte werkzaamheden in verband met droogteschade in de landbouw op.

Een ruime meerderheid van de boeren en burgers heeft wel het idee dat zulke werkzaamheden het gewenste effect hebben. Bij boeren is apart nagegaan welke gevolgen hun bedrijf ondervindt van maatregelen om de verdroging van natuurgebieden te bestrijden. Ongeveer een kwart meldt dat de waterhuishouding van hun bedrijfsperceel daardoor is verbeterd, ook een kwart vindt dat die slechter is geworden¹.

verdroging: stand van zaken en aanpak

Een flink deel van de respondenten weet te weinig van het onderwerp af om antwoord te geven op vragen over de manier waarop Nederland de verdrogingsproblematiek aanpakt. Dat geldt voor ongeveer de helft van de burgers en een derde van de landbouwers. Men weet over dit onderwerp nog wat minder dan over het thema veiligheid en overlast.

De burgers die wel een antwoord gaven, vinden dat Nederland matig in staat is om te voorkomen dat natuurgebieden onder verdroging te lijden hebben. Boeren denken daar duidelijk positiever over. Beide groepen zijn het er over eens dat de situatie op dit punt in de afgelopen tien jaar is verbeterd, en denken redelijk gunstig over de Nederlandse aanpak.

Als het gaat om het voorkomen van droogteschade voor de landbouw, beoordelen de burgers en boeren de Nederlandse aanpak min of meer neutraal. Men ziet een lichte verbetering vergeleken met tien jaar geleden.

afwegingen in verband met de verdroging van natuurgebieden

Als maatregelen tegen het verdrogen van natuurgebieden zouden betekenen dat de landbouw daardoor economische schade lijdt, vinden boeren in sterke mate dat de belangen van de landbouw moeten voorgaan. Burgers vinden dat in iets mindere mate.

de gevolgen van watertekorten

Een tekort aan water kan een scala aan gevolgen hebben. De boeren vinden het ergste gevolg dat de landbouw daarvan schade ondervindt, gevolgd door de kans op bos- en heidebrand en het dalen van het grondwaterpeil. Deze drie gevolgen scoren ook bij de burgers het hoogst, maar zij zetten het risico van bos- en heidebrand op nummer één en schade voor de landbouw op de tweede plaats.

¹ Het gaat hier om maar weinig respondenten. De uitkomsten moeten uitsluitend als indicatie worden opgevat.

Drie kwart van de boeren vindt de gevolgen van watertekorten voor de landbouw erger dan voor natuurgebieden. Onder de burgers is dat 40%.

informatie over verdroging

Drie kwart tot 80% van de agrariërs heeft in het voorafgaande jaar wel eens iets gelezen, gehoord of gezien dat te maken had met droogteproblemen voor natuurgebieden en de landbouw. Dat is aanmerkelijk meer dan bij de burgers (rond de 45%). Voor beide groepen geldt wel dat een kleiner deel informatie over droogteproblemen krijgt, dan over onderwerpen die met veiligheid en overlast te maken hebben. Vooral burgers krijgen meer informatie over veiligheid en overlast dan over verdroging.

Het aantal burgers dat zelf naar informatie over verdroging op zoek gaat, is bijzonder klein. Onder boeren ligt dat een fractie hoger.

VERVUILING

nadenken over watervervuiling

Zestig procent van de burgers heeft vóór het onderzoek wel eens nagedacht over watervervuiling (op zijn minst 'zo nu en dan'). Onder boeren is dat 80%. Hieraan afgemeten is watervervuiling voor boeren een even belangrijk onderwerp als veiligheid en overlast, en duidelijk belangrijker dan verdroging. Burgers denken over watervervuiling meer na dan over veiligheid en wateroverlast, en over verdroging het minst.

werkzaamheden in verband met watervervuiling

Twee derde van de boeren kan zich herinneren dat er in de afgelopen drie jaar – in de buurt van hun bedrijf – werkzaamheden zijn uitgevoerd om watervervuiling tegen te gaan, zoals de bouw van een waterzuiveringsinstallatie of het baggeren van rivieren of plassen. Dergelijke maatregelen worden even vaak waargenomen als werkzaamheden in verband met veiligheid en overlast, en vaker dan werkzaamheden die met verdroging te maken hebben.

Burgers merken in de eigen omgeving minder van werkzaamheden tegen watervervuiling op dan landbouwers: dertig procent kan zich zulke werkzaamheden herinneren. Maatregelen in verband met veiligheid en overlast hebben zij iets vaker opgemerkt dan werkzaamheden tegen vervuiling; maatregelen tegen verdroging vallen hen het minst op.

watervervuiling: kennis van zaken en oordeel over de aanpak

Een vrij grote groep burgers – ruim een derde – weet blijkbaar zo weinig van de aanpak van watervervuiling af dat zij vragen daarover niet kunnen beantwoorden. Die groep is onder boeren wel wat kleiner, maar zeker niet te verwaarlozen.

Burgers vinden dat Nederland matig in staat is om te voorkomen dat het open water vervuild raakt. Boeren hebben daar een wat positiever standpunt over, en zij zien bovendien een sterke verbetering met tien jaar geleden. Ook volgens burgers is dat in de afgelopen tien jaar wel verbeterd. De Nederlandse aanpak van dit probleem wordt redelijk (burgers) tot goed (agrariërs) beoordeeld.

afwegingen ten aanzien van tegengaan watervervuiling

Als burgers maatregelen tegen watervervuiling afwegen tegen de economische schade die de landbouw daarvan kan ondervinden, hebben zij een lichte voorkeur voor het tegengaan van vervuiling. Boeren vinden het tegenovergestelde: wat hen betreft moet de landbouw voor gaan.

Beoordeling van de gevolgen van vervuiling

Men vindt alle gevolgen van watervervuiling op zijn minst redelijk ernstig. Het allerergste is voor burgers dat vissen, vogels en kikkers kunnen sterven. Boeren vinden dat even erg als burgers, maar vinden het feit dat het water daardoor niet meer bruikbaar is voor de landbouw net zo erg.

Boeren vinden landbouwschade door watervervuiling vaker erg dan burgers, die de schade aan natuurgebieden juist erger vinden.

informatie over vervuiling

Praktisch alle boeren hebben het laatste jaar iets over watervervuiling gehoord, gezien of gelezen. Het bereik van dergelijke informatie is ook onder burgers groot (90%). Berichten over dit onderwerp bereiken beide groepen op zijn minst even vaak als informatie over veiligheid en overlast, en vaker dan informatie over verdroging.

Een kwart van de agrariërs heeft zelf naar informatie over vervuiling gezocht. Onder burgers komt dat maar weinig voor.

het Lozingenbesluit Open Teelt en Veehouderij

Het lozingenbesluit van 1 maart 2000 is onder agrariërs goed bekend: 85% heeft hierover één of meer brochures ontvangen. Volgens driekwart daarvan is het lozingenbesluit op hun bedrijf van toepassing.

Over de consequenties van het lozingenbesluit heeft één op de zeven betrokken boeren nog geen mening. Binnen de groep die wel een mening heeft, is ruim een derde negatief over de gevolgen van het lozingenbesluit. Eén op de vijf ziet positieve effecten, bijna 45% geeft een neutraal oordeel.

BASISRAPPORT

INLEIDING

INLEIDING

Het regeringsbeleid ten aanzien van het waterbeheer voor de periode tot 2006 is neergelegd in de vierde Nota Waterhuishouding. De hoofddoelstelling van de vierde Nota is, te zorgen voor een veilig en bewoonbaar land en het ontwikkelen en in stand houden van gezonde en veerkrachtige watersystemen die een duurzaam gebruik garanderen. Met deze veerkracht wordt bedoeld dat gestreefd wordt naar watersystemen die zichzelf door natuurlijke processen kunnen herstellen. Deze hoofddoelstelling van de vierde Nota Waterhuishouding houdt in dat naast de weg die Nederland eeuwen lang heeft gevolgd om het land droog en veilig te houden – het steeds verder verhogen van de dijken en steeds krachtiger bemalen – een tweede richting wordt ingeslagen, omdat de grenzen van zulke technische oplossingen langzamerhand in zicht komen. Het is van belang om vanaf nu aan het water meer ruimte te bieden, zowel letterlijk als figuurlijk.

De inwoners van Nederland vormen bij deze nieuwe beleidsrichting een belangrijke factor. Zij zullen in de toekomst immers direct geconfronteerd worden met de gevolgen ervan, in die zin dat zij zullen moeten wennen aan de nieuwe benadering van hun veiligheid. Bovendien zullen zij tot op zekere hoogte moeten aanvaarden dat ‘ruimte voor water’ ook consequenties heeft voor hun directe woon- en werkomgeving.

Het welslagen van dit beleid is mede afhankelijk van een succesvolle communicatie over het beleid met burgers, landbouwers en het bedrijfsleven. Om na te gaan of aan deze eis van succesvolle communicatie wordt voldaan, wordt met enige regelmaat onderzoek onder deze groepen uitgevoerd. Het onderzoeksinstrument dat daarvoor is ontworpen, is de *Watermonitor*.

De Watermonitor is door Van Nes Research Management ontwikkeld in opdracht van het ministerie van Verkeer en Waterstaat/Directie Voorlichting en Onderzoek, en de Directie Water van Rijkswaterstaat. Bij de eerste meting van de Watermonitor (in 2000) ging het expliciet om twee thema's: de veiligheid tegen overstromingen, en het voorkomen van wateroverlast. In verband met de werkzaamheden van de toenmalige Commissie Waterbeheer 2001 is tevens aandacht besteed aan het concept ‘ruimte voor water’. Ter begeleiding van het onderzoekstraject in 2000 is een projectgroep in het leven geroepen waarin de volgende personen zitting hadden: Bob Fennis (Directie Voorlichting), Alwin Nijhuis (Directie Water RWS), Wim Groen (Commissie Waterbeheer 21^e eeuw), Jan Hendriksen, Iris Borup (beide Rijksinstituut voor Kust en Zee) en Aly Oldersma (Unie van Waterschappen). Iris Borup heeft Mathi den Exter (eveneens RIKZ) met ingang van 1 maart 2000 vervangen.

Voor de meting van 2001 is besloten om de thema's veiligheid en overlast opnieuw aan de orde te stellen (waarbij ook ‘ruimte voor water’ aan bod komt). Om in de vragenlijst ruimte te maken voor nieuwe onderwerpen, is het aantal vragen over veiligheid en overlast ingeperkt. De nieuwe thema's betreffen *verdroging* (waaronder ook de gevolgen van droogte

voor de landbouw) en *watervervuiling*. Daarnaast is de groep ‘bedrijven’ – die in 2000 wel werd ondervraagd – in 2001 niet meer in het onderzoek opgenomen¹.

De meting van 2001 is begeleid door een projectgroep, waaraan de volgende personen hebben deelgenomen: Mariëtte van Twuijver, Marja Otten (beide Directie Communicatie van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat), Alwin Nijhuis (Directie Water RWS), Ton Garritsen (Rijksinstituut voor Integraal Zoetwaterbeheer en Afvalwaterbehandeling), Jan Hendriksen, Bart Devilee en Bert Rombouts (allen Rijksinstituut voor Kust en Zee) en Aly Ooldersma (Unie van Waterschappen). Namens Van Nes Research Management hebben Helm Horsten en Rob van Nes aan de besprekingen deelgenomen.

doel en opzet van de Watermonitor

De Watermonitor is bedoeld om periodiek en op een systematische manier informatie te geven over de *kennis, attitudes en opinies van de relevante doelgroepen met betrekking tot het beleidsterrein ‘water’*. Deze informatie is zowel belangrijk bij de voorbereiding van de communicatie, als bij de evaluatie ervan. Wat de voorbereiding betreft, levert de Watermonitor bijvoorbeeld inzicht in het kennisniveau van burgers en andere belangrijke doelgroepen, en maakt het onderzoek het mogelijk om binnen deze groepen bepaalde onderscheidingen aan te brengen (zoals burgers met een hogere en een lagere opleiding). Daarnaast kan de Watermonitor aanknopingspunten opleveren voor de vormgeving en inhoud van de communicatie, en kunnen de communicatie-inspanningen daardoor efficiënter en effectiever zijn.

Wat de evaluatieve functie van de Watermonitor betreft, kan het instrument dienen om veranderingen in kennis, attitudes en opinies over een zekere periode zichtbaar te maken. Op die manier kan worden nagegaan of deze grootheden zich ontwikkelen in de richting die het beleid voorstaat. Uiteraard kan deze evaluatieve functie pas gestalte krijgen wanneer de uitkomsten van een tweede of latere meting worden vergeleken met die van eerdere metingen.

De Watermonitor is in 2000 ontworpen aan de hand van een causaal model, dat de veronderstelde verbanden tussen verschillende (groepen) gegevens en het draagvlak voor het waterbeleid specificceert². Eén van de belangrijkste doelen van het onderzoek in dat jaar was, te testen of dit model in de praktijk voldoende verklaringskracht heeft om het communicatiebeleid daarop te baseren. Onder meer met dat doel voor ogen is de onderzoeksgroep ‘burgers’ in 2000 verdeeld in vier subgroepen, om te kunnen nagaan of de beleving van veiligheid en overlast onder deze subgroepen van elkaar verschillen. Deze subgroepen zijn: burgers die *dicht bij de zeekeringen* wonen, die *achter de rivierdijken* wonen, die wonen in gebieden waar *wateroverlast als gevolg van extreme regenval* geregeld voorkomt, en burgers in de rest van Nederland.

Hoewel het onderzoek dus primair was opgezet om het onderliggende model te testen, heeft het vooral impact gehad doordat het gegevens over de ‘waterbeleving’ van Nederlanders die

¹ We merken hierbij op dat de opzet die in 2000 voor de Watermonitor is beschreven, niet meer geheel wordt gevolgd (zie: Van Nes Research Management, *Watermonitor 2000 – evaluatierapport*, augustus 2001).

nog niet eerder bekend waren. In 2001 is de functie van de Watermonitor primair op dit aspect komen te liggen: het model is naar de achtergrond verdwenen, en op de voorgrond staat nu het leveren van inzicht in de belevingswereld van Nederlanders als het gaat om de veiligheid tegen water en ervaringen met wateroverlast, verdrogingsproblemen en watervervuiling. De strakke opbouw van de vragenlijst die in 2000 het gevolg was van de operationalisatie van het onderliggende model, is door deze nieuwe richting tot op zekere hoogte verlaten. Wel zijn – waar mogelijk en met het oog op de vergelijkbaarheid van de gegevens uit beide metingen – bepaalde onderdelen van de vragenlijst uit 2000 gehandhaafd. De onderzoeksgroep ‘burgers’ wordt in 2001 niet meer onderverdeeld in de vier subgroepen. Reden daarvoor is dat het aantal verschillen tussen deze subgroepen in 2000 relatief gering was.

de steekproeven

Voor de eerste meting van de Watermonitor is onderzoek gedaan onder drie groepen: burgers, landbouwers en bedrijven. Bij de meting van 2001 zijn geen bedrijven meer betrokken. Deze beslissing is gebaseerd op de overwegingen dat de resultaten voor bedrijven in 2000 meestal tussen die van de burgers en die van de landbouwers in lagen, en burgers en agrariërs de meest interessante doelgroepen vormen voor de communicatie over het waterbeleid. Zoals hierboven al vermeld, wordt in 2001 bij de onderzoeksgroep burgers geen onderscheid meer gemaakt naar de gebieden waar zij wonen (dicht bij de *zeeweringen*, *achter de rivierdijken*, in gebieden waar *wateroverlast als gevolg van extreme regenval* geregeld voorkomt, de rest van Nederland). Daarom is nu slechts één steekproef getrokken uit de burgers van Nederland van 18 jaar en ouder.

Het veldwerk heeft plaatsgevonden in juni en juli 2001. Wat de burgers betreft is evenals in 2000 gebruik gemaakt van een bestaand panel (het ScriptPanel dat door GfK Nederland wordt beheerd), met als belangrijkste argument dat verwacht werd dat de lengte van de vragenlijst bij een ‘gewone’ steekproef uit burgers zou leiden tot een zeer lage respons. Burgers die in 2000 al aan het onderzoek hadden meegedaan, zijn in 2001 uitgesloten van deelname. Door gebruik te maken van een bestaand panel dat met enige regelmaat schriftelijke vragenlijsten invult, kan een relatief hoge respons gegarandeerd worden. Hierover rapporteert GfK dat 450 personen uit het panel waren benaderd, waarvan er 316 een ingevulde vragenlijst terugstuurden (70%). Hiervan zijn er 306 verwerkt.

Voor de landbouwers is een verse steekproef getrokken uit het Omnidata-bestand van PTT-Post. Daarbij zijn de agrariërs uitgesloten die al in 2000 aan de Watermonitor meewerkten. De steekproef is eerst telefonisch benaderd om te vragen of men aan het onderzoek wilde meedoen. Van de groep die kon worden bereikt (433 van de 500 landbouwers) weigerden in die fase 83 landbouwers (19%). Vervolgens bleek ook nog een deel uit te vallen nadat de

² Het model is ontworpen door Bob Fennis van de Directie Voorlichting van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat (tegenwoordig: Directie Communicatie), en beschreven in: Van Nes Research Management, *Watermonitor 2000 – evaluatie-rapport*, augustus 2000.

vragenlijsten waren toegestuurd (weigering in tweede instantie, vergeten, te druk of om andere redenen), waardoor uiteindelijk 135 vragenlijsten van agrariërs werden ontvangen. De respons komt daarmee op 31% (135 van de 433 benaderde landbouwers). Dit responspercentage is voor schriftelijk onderzoek gebruikelijk. Van de 135 binnengekomen vragenlijsten zijn er 106 verwerkt.

Als we de vier steekproeven onder burgers in 2000 vergelijken met de steekproef uit 2001, blijkt dat respondenten uit gebieden vlak achter de zeeweringen, uit gebieden achter de rivierdijken en uit gebieden met bovengemiddelde wateroverlast door extreme regenval, zijn overtegenwoordigd. Deze drie gebieden omvatten namelijk een zo klein deel van de Nederlandse populatie dat het aantal respondenten uit deze gebieden zeer gering is als een random steekproef uit Nederlanders wordt getrokken (zoals in 2001 is gebeurd). Hierdoor zijn de resultaten uit beide jaren zonder verdere correctie niet goed vergelijkbaar. Om dit probleem ongedaan te maken, is de steekproef van 2000 zo uitgedund (door random verwijderen) dat het aantal respondenten dat in bovengenoemde gebieden woont, overeen komt met hun aantal in de steekproef van 2001. Dat betekent dat er van de in het totaal 492 burgers die in 2000 aan het onderzoek hebben meegedaan, nog 251 in de analyses worden betrokken. De gegevens over de meting in 2000 in dit rapport (percentages, gemiddelden en dergelijke) kunnen door deze ingreep een fractie afwijken van de resultaten die in de rapportage van 2000 zijn opgenomen.

Wat de burgers betreft blijkt de samenstelling van de steekproeven van 2000 – nadat die was gecorrigeerd – en van 2001 op enkele achtergrondkenmerken niet geheel overeen te komen met die van de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder. Voor deze afwijkingen is gecorrigeerd met behulp van een weging op leeftijd, opleidingsniveau en geslacht (zie voor details hierover bijlage 2). Door de weging komen de resultaten voor de burgers nagenoeg overeen met de populatie waarvoor uitspraken gewenst zijn (dat wil zeggen: alle burgers van 18 jaar en ouder).

de rapportage

inrichting van het rapport

De gewijzigde opzet van het onderzoek heeft gevolgen voor de opzet van het onderzoeksrapport. De rapportage over de eerste meting volgde in grote lijnen de opzet van het model dat toen werd gebruikt, wat inhoudt dat de resultaten voor variabelen (vragen) die inhoudelijk bij elkaar horen, in hun onderlinge samenhang werden besproken. Dezelfde opzet voor het rapport over de meting van 2001 levert echter een onoverzichtelijk geheel op, omdat de uitkomsten voor de drie thema's *veiligheid en overlast*, *verdroging* en *vervuiling* dan verbrokkeld over de verschillende onderdelen van het rapport aan de orde komen. De projectgroep heeft er daarom de voorkeur aan gegeven het rapport in vier delen op te splitsen: één deel per thema, plus een deel over de onderwerpen die niet direct betrekking op een bepaald

thema hebben. Dit vierde deel van het rapport focust op het belang van de verschillende thema's als aandachtspunt voor de overheid, en op de opvattingen onder burgers en boeren als het om het milieu gaat. De tabellen in het rapport zijn per rapportdeel oplopend genummerd.

De thematische rapportdelen zijn volgens een vast stramien ingericht. Eerst wordt het referentiekader van de respondenten met betrekking tot het thema besproken; het gaat daarbij onder andere om hun betrokkenheid en ervaringen. Vervolgens komt een aantal beoordelingen aan de orde: wat vindt men bijvoorbeeld van de stand van zaken en de aanpak van verdroging of vervuiling? Hoe weegt men het belang van maatregelen om ongewenste ontwikkelingen tegen te gaan af tegen andere belangen? Het laatste onderdeel per thema gaat in op aspecten die met informatie over dat thema te maken hebben: de informatiebehoefte, het informatiezoekgedrag en opvattingen over overheidsvoorlichting. We merken bij dit stramien wel op dat dit niet volledig binnen elk thema doorgezet kon worden. Soms is een onderwerp voor een bepaald thema niet relevant (zoals veiligheidsbeleving als het gaat om het thema verdroging), in andere gevallen zijn bepaalde vragen voor een thema niet gesteld omdat andere vragen binnen dat thema meer prioriteit hadden.

terminologie

Er is in het rapport gebruik gemaakt van verkorte aanduidingen omdat de volledige termen het lezen van de tekst niet veraangamen. Er wordt dus gesproken van *rivierdijken* wanneer 'de dijken en kaden langs rivieren en beken' bedoeld worden, en we spreken van *maatregelen tegen wateroverlast* wanneer we 'maatregelen om wateroverlast als gevolg van extreme regenval te voorkomen' bedoelen. Met de term *verdroging* wordt naast 'verdroging van natuurgebieden' ook 'droogteschade in de landbouw' bedoeld.

afrondingen

We merken op dat het afronden van percentages voor sommige tabellen als gevolg heeft dat de som van de percentages net iets boven of onder de 100% uitkomt. In zulke gevallen vermelden we wel gewoon 100% als totaal. Respondenten die bepaalde vragen niet hebben beantwoord, zijn bij de percentages buiten beschouwing gelaten, tenzij anders vermeld.

schaalanalyses

Wanneer dat van toepassing is, zijn analyses uitgevoerd om na te gaan of bepaalde vragen kunnen worden samengevoegd tot schalen. Bij deze analyses wordt steeds een aantal statistische gegevens vermeld. Naast het rekenkundig gemiddelde zijn dat de standaarddeviatie en Cronbachs alfa. De standaarddeviatie is een technische maat voor de spreiding van de scores rond het gemiddelde. Cronbachs alfa is een maat die de betrouwbaarheid (interne samenhang) van schalen weergeeft. Cronbachs alfa heeft een minimale waarde van 0 en een maximale waarde van 1. Hoe hoger alfa is, des te betrouwbaarder is de schaal. Een schaal wordt als betrouwbaar aangeduid indien Cronbachs alfa tenminste 0,65 bedraagt.

DEEL 1:
VEILIGHEID EN OVERLAST

Inhoudsopgave

1.	VEILIGHEID EN OVERLAST: HET REFERENTIEKADER	1
1.1	betrokkenheid bij veiligheid en overlast	1
1.1.1	belang voor leefsituatie van veiligheid en voorkomen wateroverlast	1
1.1.2	nadenken over veiligheid en wateroverlast	2
1.2	risicopercepties	5
1.2.1	percentage van Nederland onder zeeniveau	5
1.2.2	kansen op gebeurtenissen	6
1.2.3	rangordening waarschijnlijkheid rampen	7
1.3	ervaringen met wateroverlast	9
1.4	opgemerkte werkzaamheden in verband met veiligheid en wateroverlast	10
1.5	verantwoordelijkheden in het kader van veiligheid en overlast	11
1.5.1	verantwoordelijk voor zeeweringen, rivierdijken en voorkomen van wateroverlast	12
1.5.2	betalen voor zeeweringen, rivierdijken en voorkomen van wateroverlast	14
1.6	veiligheid en overlast als aandachtspunt voor de overheid	18
2.	VEILIGHEID EN OVERLAST: OORDELEN	21
2.1	veiligheid en overlast: stand van zaken en aanpak	21
2.1.1	overstromingen door de zee	21
2.1.2	overstromingen van rivieren en beken	22
2.1.3	wateroverlast als gevolg van extreme regenval	23
2.2	afwegingen in het kader van veiligheid en overlast	24
2.3	de gevolgen van ruimte voor water	25
2.4	inspanningen van de overheid voor veiligheid en overlast	27
2.5	zelf bijdragen aan ruimte voor water	28
2.5.1	wateropvang door landbouwers	28
2.5.2	wateropvang door burgers	28
2.6	meningen over peilbeheer	29
3.	INFORMATIE OVER VEILIGHEID EN OVERLAST	33
3.1	bereik van informatie over veiligheid en overlast	33
3.2	zoeken naar informatie over veiligheid en overlast	34
3.3	de behoefte aan informatie over veiligheid en overlast	34
3.4	overheidsvoorlichting over veiligheid en overlast	36

1. VEILIGHEID EN OVERLAST: HET REFERENTIEKADER

In dit hoofdstuk zijn verschillende aspecten samengebracht, die als het ware 'de basis' vormen voor de oordelen in het daarop volgende hoofdstuk. Het gaat om de betrokkenheid van burgers en boeren bij veiligheid en wateroverlast, om hun percepties van risico's, de ervaringen die zij in dit verband wellicht hebben, en hun perceptie van de verantwoordelijkheid van verschillende instanties. Het hoofdstuk sluit af met hun opvattingen over de vraag, welk belang de overheid zou moeten toekennen aan maatregelen in het kader van veiligheid en overlast.

1.1 betrokkenheid bij veiligheid en overlast

In deze paragraaf staat de betrokkenheid van burgers en agrariërs met de onderwerpen veiligheid tegen overstromingen en wateroverlast centraal. De betrokkenheid is gemeten door het persoonlijk (burgers) of bedrijfsbelang (boeren) bij deze onderwerpen in kaart te brengen. Daarnaast is een tweede aspect van betrokkenheid gemeten: denkt men wel eens over zulke zaken na?

1.1.1 belang voor leefsituatie van veiligheid en voorkomen wateroverlast

Het belang van veilige zeekeringen en rivierdijken en van het voorkomen van wateroverlast als gevolg van extreme regenval, is gemeten met behulp van drie stellingen. Bij iedere stelling konden de respondenten aangeven in welke mate zij het daarmee eens of oneens zijn (1 = 'helemaal oneens', 7 = 'helemaal eens').

De drie stellingen luiden als volgt:

Het is voor mijn persoonlijke leefsituatie (bij agrariërs: mijn bedrijf) van groot belang dat ...:

- ... de Nederlandse zeekeringen absoluut veilig zijn
- ... de kaden en dijken langs Nederlandse rivieren absoluut veilig zijn
- ... wateroverlast door extreme regenval absoluut voorkomen wordt.

Door de bank genomen vinden burgers dat het belang van absoluut veilige zeekeringen en van absoluut veilige rivierdijken redelijk groot is. Hetzelfde geldt voor landbouwers, die aan veilige zeekeringen zelfs nog wat meer belang hechten dan de burgers. Bij beide groepen scoort het belang van het voorkomen van wateroverlast door heftige regenval echter het hoogst, waarbij landbouwers dat nog weer een stuk belangrijker vinden dan burgers.

tabel 1.1: belang voor persoonlijke leefsituatie/bedrijf (gem.)

	burgers	agrariërs
– veilige zeekeringen	4,8	5,4
– veilige dijken en kaden langs rivieren en beken	4,9	5,3
– voorkomen wateroverlast extreme regenval	5,3	6,2

Deze drie stellingen zijn ook in de Watermonitor 2000 aan bod gekomen. Beide groepen laten in 2001 geen verschuivingen zien ten opzichte van 2000.

De antwoorden die de respondenten op de bovenstaande stellingen geven, hangen zo sterk samen dat zij net als in 2000 een schaal vormen¹. Deze schaal meet *de mate van passieve betrokkenheid*, die dus weergeeft in hoeverre men van mening is dat veiligheid en overlast onderwerpen van persoonlijk of bedrijfsbelang zijn. De minimale waarde van de schaal is 1 (weinig belang), de maximale waarde is 7 (groot belang).

Het schaalgemiddelde is berekend door de scores voor iedere respondent op elk item met elkaar op te tellen en vervolgens te delen door het aantal ingevulde items. De gemiddelde score van de burgers op de schaal is 5,0; dat betekent dat hun passieve betrokkenheid bij de onderwerpen behoorlijk groot is. Burgers zijn sterker passief betrokken naarmate zij ouder zijn.

Boeren scoren gemiddeld met 5.6 nog wat hoger dan burgers. Bij beide groepen wijkt het schaalgemiddelde niet af van dat in 2000: hun betrokkenheid is in het afgelopen jaar dus niet veranderd.

1.1.2 nadenken over veiligheid en wateroverlast

Voordat we met de inhoudelijke bespreking van de onderzoeksresultaten beginnen, merken we op dat er – als het gaat om het thema ‘veiligheid en overlast’ – vier vragen zijn gesteld waarin het nadenken over het thema centraal staat. De eerste drie vragen waren van het type ‘Denkt u wel eens na over ...?’, en zijn apart gesteld voor de aspecten *veiligheid van zeekeringen*, *veiligheid van rivierdijken* en *wateroverlast door excessieve regenval*. De vierde vraag is gesteld nadat alle andere vragen over het thema aan de orde waren geweest, en luidde: ‘Kunt u aangeven of u *voordat* u deze vragenlijst ging invullen, al eens eerder over deze onderwerpen heeft nagedacht?’²

wel eens nadenken

Op de vraag ‘Denkt u wel eens na over de veiligheid van de Nederlandse zeekeringen’ antwoordt zo’n 45% van de burgers en 35% van de agrariërs dat zij dat nooit doen. Bij beide groepen denkt ruim de helft een enkele keer over dit onderwerp na. Een beperkte groep

¹ Bij de burgers is Cronbachs alfa 0.82, bij de agrariërs 0.75. De standaarddeviaties zijn respectievelijk 1.51 en 1.60.

² De eerste drie vragen zijn alleen gesteld over het thema *veiligheid en overlast*, omdat daarbinnen kan worden onderscheiden naar verschillende aspecten. Bij de thema’s *verdroging* en *waterkwaliteit* is zo’n verder onderscheid niet gemaakt. Daarover is alleen een analoge vraag als de vierde gesteld.

denkt – naar eigen zeggen – vaak na over de veiligheid van de Nederlandse zeeweringen. Bij de burgers is dat 3%, bij de landbouwers 12%.

Ook de veiligheid van kaden en dijken langs rivieren en beken is niet bepaald een onderwerp waar de respondenten zich vaak het hoofd over breken. Bij beide groepen denkt een derde er nooit over na.

Over wateroverlast als gevolg van buitenissige regenval wordt (met name door boeren) vaker nagedacht. Van de agrariërs denkt ruim 40% daar vaak over na, ruim de helft een enkele keer. Twee derde van de burgers denkt daar zo nu en dan over na, één op de negen burgers vaak.

Vergeleken met 2000 denken burgers in 2001 over alle drie de onderwerpen minder vaak na. Vorig jaar werd bij de uitkomsten van deze vragen opgemerkt dat ze wellicht waren geflatteerd door de ruime aandacht die de media kort vóór het onderzoek aan problemen met het waterbeheer hadden geschonken.

tabel 1.2: nadenken over veiligheid en wateroverlast extreme regenval (in %)

	burgers		agrariërs	
	2000	2001	2000	2001
<i>veiligheid zeeweringen:</i>				
– nooit	32	44	36	36
– een enkele keer	62	53	57	53
– vaak	5	3	6	12
<i>veiligheid rivierdijken:</i>				
– nooit	19	32	23	31
– een enkele keer	71	62	62	56
– vaak	10	6	16	14
<i>wateroverlast extreme regenval:</i>				
– nooit	16	24	5	6
– een enkele keer	66	66	60	53
– vaak	18	11	36	41

Net als in 2000 is gekeken of de antwoorden op bovenstaande vragen in één schaal gecombineerd zouden kunnen worden. Dat blijkt ook nu weer het geval te zijn³. Uit de drie vragen kan dan een driepuntsschaal worden gevormd die de mate waarin men nadenkt over veiligheid en overlast weergeeft. De score 1 staat voor 'nooit', de score 3 voor 'vaak'. Gemiddeld

Bij de burgers is Cronbachs alfa 0,80, bij de agrariërs 0,69. De standaarddeviaties zijn respectievelijk 0,48 en 0,51

denken burgers weinig na over veiligheid en overlast (gemiddelde score 1,7), agrariërs zo nu en dan (2,0)⁴. Oudere burgers denken iets vaker over deze onderwerpen na dan jongere.

al eens eerder nagedacht?

Zoals eerder vermeld is behalve de vraag ‘Denkt u wel eens na over ...’ nog een tweede vraag over nadenken gesteld: ‘Kunt u aangeven of u *voordat* u deze vragenlijst ging invullen, al vaker over deze onderwerpen heeft nagedacht?’⁵. Ruim 45% van de burgers geeft daarop als antwoord dat zij daar op zijn minst ‘zo nu en dan’ wel eens over nagedacht hadden, maar meer dan de helft heeft dat eerder niet of nauwelijks gedaan. Onder de agrariërs ligt dat duidelijk anders: van deze groep heeft nog geen 20% voordien niet of nauwelijks over veiligheid en wateroverlast nagedacht, tegen ruim 80% die dat minimaal ‘zo nu en dan’ heeft gedaan. Daarmee is het percentage landbouwers dat op zijn minst zo nu en dan over veiligheid en overlast nadenkt, ruim 35% hoger dan het vergelijkbare percentage burgers.

Een vergelijking van deze uitkomsten met die van de vorige meting leidt tot twee conclusies. De eerste is dat in 2000 boeren ook al meer dan burgers eerder over deze onderwerpen hebben nagedacht (70% tegen 62%). Daarnaast valt op dat meer boeren daarover in het afgelopen jaar zijn gaan nadenken (het percentage dat daar minimaal zo nu en dan over nagedacht heeft neemt met 13% toe), terwijl dat onder burgers juist minder is geworden (afname van 16%)

tabel 1.3: al eens eerder over deze onderwerpen nagedacht (in %)

	burgers		boeren	
	2000	2001	2000	2001
– vaak over nagedacht	6	5	16	13
– zo nu en dan	56	40	54	70
– eigenlijk nauwelijks	29	42	23	14
– nog nooit	10	12	8	3
<i>totaal %</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>abs.</i>	<i>237</i>	<i>305</i>	<i>106</i>	<i>105</i>

⁴ In de meting van 2000 is ook gevraagd of de respondenten met anderen praten over onderwerpen in het kader van veiligheid en wateroverlast. Door die informatie te combineren met het al dan niet nadenken over deze onderwerpen is in dat jaar een schaal voor *actieve betrokkenheid* geconstrueerd. Uiteindelijk werd die schaal samen met de schaal voor *passieve betrokkenheid* samengevoegd in een schaal voor *betrokkenheid*. In 2001 is niet gevraagd hoe vaak men met anderen praat over onderwerpen die te maken hebben met veiligheid en wateroverlast. Hierdoor kan de schaal voor actieve betrokkenheid niet worden gevormd. Dat geldt ook voor de overkoepelende schaal voor betrokkenheid.
⁵ In de vraagstelling werd expliciet gesteld dat het bij ‘deze onderwerpen’ ging om de *veiligheid van zeeveringen, de veiligheid van rivierdijken en extreme wateroverlast*.

1.2 risicopercepties

Om de risicopercepties in kaart te brengen, is allereerst aan de respondenten gevraagd om aan te geven hoe groot het percentage van Nederland is dat volgens hen beneden zeeniveau ligt. Vervolgens is hen gevraagd hoe waarschijnlijk zij bepaalde gebeurtenissen of rampen in het kader van veiligheid en wateroverlast vinden. Tenslotte is hen verzocht om een aantal gebeurtenissen – die een breder terrein bestrijken dan veiligheid en wateroverlast alleen – te rangordenen naar de waarschijnlijkheid dat zij zich in de komende 25 jaar zullen voordoen.

1.2.1 percentage van Nederland onder zeeniveau

Als de burgers gevraagd of zij weten welk percentage van Nederland (ongeveer) onder zeeniveau ligt (beneden Normaal Amsterdams Peil), antwoordt twee derde van hen (66%) dat zij dat niet weten. Onder de agrariërs is dat maar een minderheid (34%) en zegt 66% dat zij wel kunnen aangeven hoeveel dat is.

Aan de respondenten die zeiden dat zij wel een opgave konden doen, is daarna gevraagd wat volgens hen het juiste percentage is. De burgers noemen dan percentages tussen de 2% en 98%, de landbouwers tussen de 10% en 80%. Over beide groepen gerekend ligt het gemiddelde op 50,4%⁶. Een overzicht van de antwoorden is te vinden in de onderstaande tabel.

*tabel 1.4: percentage van Nederland onder zeeniveau (in %)**

	burgers	agrariërs
– minder dan 30 procent	3	11
– 30 tot en met 39 procent	16	14
– 40 tot en met 49 procent	25	18
– 50 tot en met 59 procent	13	20
– 60 t/m 69 procent	28	20
– 70 procent of meer	15	17
<i> totaal %</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i> abs.</i>	<i>101</i>	<i>65</i>

* Door het geringe aantal agrariërs dat deze vraag heeft beantwoordt, dient niet te veel waarde aan de precieze percentages bij deze groep te worden gehecht.

Het is duidelijk dat de antwoorden van zowel burgers als agrariërs sterk uiteenlopen. Dat doet op zijn minst vermoeden dat een flink deel van beide groepen een verkeerd antwoord heeft gegeven. Formeel gesproken is het juiste antwoord op de letterlijk gestelde vraag dat 26% van Nederland beneden NAP ligt. Het is echter mogelijk dat sommige respondenten de vraag anders hebben geïnterpreteerd, en antwoord hebben gegeven op de vraag welk deel van Nederland zou overstromen als er geen rivierdijken of zeeweringen zouden zijn. Het

⁶ Er is geen significant verschil tussen burgers en landbouwers.

juiste antwoord op deze vraag is 66% (bij hoogwater is het zeeniveau immers aanmerkelijk hoger dan NAP).

Als 26% als het juiste percentage wordt gehanteerd, geeft 9% van beide groepen een antwoord dat ongeveer goed is (berekend op de respondenten die een percentage hebben genoemd). Alle antwoorden die in de buurt van dat percentage liggen – maximaal 5% hoger of lager – zijn dan als juist aangemerkt. Twee procent van de burgers en elf procent van de boeren geeft een te lage schatting. De overgrote meerderheid (89% van de burgers en 80% van de landbouwers) noemt een percentage dat (veel) te hoog is.

Als we uitgaan van het percentage dat van Nederland zou overstromen als er geen duinen en dijken zouden zijn (66%), geeft 12% van alle relevante respondenten een schatting die daarbij in de buurt komt (dus minimaal 61% en maximaal 71%). Een groep van 79% noemt een te laag percentage, 9% noemt een te hoog percentage. Er is geen verschil tussen burgers en agrariërs.

Alles bij elkaar genomen wijzen deze uitkomsten erop dat maar weinig burgers en landbouwers feitelijke kennis hebben over de ligging van Nederland ten opzichte van het zeeniveau. Twee derde van de burgers en een derde van de boeren kan überhaupt geen antwoord op de gestelde vraag geven; van de groep die denkt dat ze het wel weten, zit het merendeel er stevig naast.

1.2.2 kansen op gebeurtenissen

In de meting van de Watermonitor 2000 hebben de respondenten voor een aantal gebeurtenissen of rampen de kans geschat dat die zich in de komende 25 jaar zullen voordoen. Het ging daarbij niet alleen om gebeurtenissen en rampen die met veiligheid en wateroverlast te maken hebben maar ook om andersoortige gebeurtenissen, zoals het neerstorten van een vliegtuig op de eigen woonplaats. Deze 'overige' gebeurtenissen werden aan de lijst toegevoegd om de gepercipieerde kansen met betrekking tot veiligheid en wateroverlast in perspectief te kunnen plaatsen. De respondenten konden per gebeurtenis hun schatting aangeven op een zevenpuntsschaal waarbij de score 1 betekent 'dat is uitgesloten' en de waarde 7 'dat gebeurt zeker'.

Dit jaar is het aantal voorgelegde gebeurtenissen/rampen ingeperkt tot vier:

- de kans dat er de komende 25 jaar ergens in Nederland een onveilige situatie ontstaat als gevolg van het bezwijken van een zeekering
- de kans dat er de komende 25 jaar ergens in Nederland een onveilige situatie ontstaat als gevolg van het bezwijken van een rivierdijk of het overstromen van een kade
- de kans dat er de komende 25 jaar ergens in Nederland wateroverlast ontstaat als gevolg van het bezwijken van een rivierdijk of het overstromen van een kade
- de kans dat er de komende 25 jaar ergens bij u in de buurt (bij agrariërs: ergens in de buurt bij uw bedrijf) wateroverlast ontstaat als gevolg van extreme regenval.

We merken op dat bij drie van deze gebeurtenissen de vraagstelling iets anders is dan bij de meting van 2000. Over het bezwijken van de zeekering is nu gevraagd hoe groot de kans is dat die gebeurtenis zich *ergens in Nederland* zal voordoen, terwijl in 2000 werd gevraagd hoe groot de kans was dat die gebeurtenis bij de respondent *in de buurt* zou plaatsvinden. Verder is de vraag naar het optreden van een onveilige situatie als gevolg van het doorbreken van een rivierdijk toegevoegd, en is in 2001 over de waarschijnlijkheid dat er wateroverlast ontstaat door een doorbraak van een rivierdijk gevraagd dat dat *ergens in Nederland* zou gebeuren (in 2000 was dat *ergens bij u in de buurt*). De gehanteerde zevenpuntsschalen zijn wel ongewijzigd gebleven.

Zowel burgers als landbouwers schatten dat de kans dat er in de komende 25 jaar een onveilige situatie ontstaat als gevolg van het bezwijken van een zeekering, even hoog is als de kans dat dat niet gebeurt. Een onveilige situatie – ergens in Nederland – door het bezwijken van een rivierdijk of het overstromen van een kade is volgens de respondenten tamelijk waarschijnlijk. De kans dat er door zo'n overstroming ergens in Nederland wateroverlast ontstaat schat men nog hoger in. Burgers zijn over deze laatste gebeurtenis overigens wat minder pessimistisch dan landbouwers.

De kans op wateroverlast door extreme regenval – bij de respondent in de buurt – wordt tamelijk groot geacht. Ook hiervoor schatten agrariërs die kans hoger in dan burgers. Alleen voor deze gebeurtenis kunnen de antwoorden van de respondenten met de meting van 2000 worden vergeleken (bij de andere drie is de vraagstelling immers veranderd). Beide groepen schatten de kans op wateroverlast in de buurt in de komende 25 jaar nu duidelijk hoger dan toen.

tabel 1.5: kansen op gebeurtenissen (gem.)*7

	burgers	agrariërs
– onveilige situatie in Nederland a.g.v. bezwijken zeekering	3,9	3,8
– onveilige situatie in Nederland a.g.v. bezwijken rivierdijk of overstromen kade	5,2	5,1
– wateroverlast in Nederland a.g.v. bezwijken rivierdijk of overstromen kade	5,6	5,9
– wateroverlast in de buurt a.g.v. extreme regenval	4,8	5,7

* De score 1 betekent 'dat is uitgesloten' en de waarde 7 'dat gebeurt zeker'.

1.2.3 rangordening waarschijnlijkheid rampen

Als de respondenten wordt gevraagd om de waarschijnlijkheden van diverse rampen te rangordenen, ontstaat het volgende beeld (zie de tabel op de volgende pagina). De scores staan

Bij de burgers kan tussen de 8% en 17% absoluut geen schatting geven. Bij de boeren varieert dat tussen de 5% en 11%.

voor het gemiddeld rangnummer: hoe *lager* die score is, hoe *waarschijnlijker* men een bepaalde gebeurtenis vindt.

tabel 1.6: rangordening van de waarschijnlijkheid van rampen, 2000 en 2001 (gemiddelde rangscore)*

	burgers		agrariërs	
	2000	2001	2000	2001
1. er ontstaat wateroverlast als gevolg van extreme regenval	2,5	3,2	2,2	2,8
2. een rivierdijk of –kade overstroomt	3,2	3,7	3,3	4,1
3. een zeer zware storm richt grote schade aan in het hele land	3,3	3,8	2,5	3,1
4. er ontstaat aan de Nederlandse kust ernstige milieuschade door een aan de grond gelopen olietanker	4,0	4,4	4,6	5,4
5. een groot verkeersvliegtuig stort neer op een Nederlandse woonwijk	5,8	5,1	5,8	5,7
6. de elektriciteit valt meerdere dagen achtereen uit in grote delen van het land	6,2	5,8	6,3	5,6
7. de huizenmarkt/effectenbeurs stort in en de huizen/aandelen zijn nog maar de helft waard	6,3	6,6	6,7	5,3
8. de Nederlandse zeevering breekt door	7,1	6,6	6,9	7,0
9. er gebeurt een kernramp in een Nederlandse kerncentrale	8,3	8,2	8,5	8,4
10. er breekt in Nederland een epidemie uit die duizenden dodelijke slachtoffers maakt	8,3	7,5	8,3	7,6

* Voor de volgorde van de onderwerpen in de tabel is de rangorde bij de burgers in 2000 aangehouden.

De respondenten uit beide groepen zien *wateroverlast als gevolg van extreme regenval*, het *overstromen van een rivierdijk of –kade* en *grote schade door een zeer zware storm* als de drie meest waarschijnlijke gebeurtenissen. Het doorbreken van een zeevering beschouwt men als behoorlijk onwaarschijnlijk. Alleen de waarschijnlijkheid van een kernramp in een Nederlandse kerncentrale en de kans op een epidemie met duizenden dodelijke slachtoffers zijn in de ogen van de respondenten nog kleiner.

Bij de interpretatie van gemiddelde rangscores moet worden bedacht dat de scores voor de verschillende onderwerpen niet los van elkaar staan. Wanneer iemand ervoor kiest om (als voorbeeld) de *wateroverlast als gevolg van extreme regenval* op de eerste plaats te zetten, kan geen van de andere onderwerpen een hogere plaats krijgen dan de tweede, en zo verder. Het meest interessant is dan ook om bij de vergelijking tussen de uitkomsten van 2000 en 2001 te letten op de volgorde, en niet zozeer op de gemiddelde rangscore.

Wanneer we op die manier de uitkomsten voor de burgers vergelijken, blijkt dat er eigenlijk nauwelijks iets is veranderd. Er treedt alleen een wisseling op bij de plaatsen 9 en 10 (de *kernramp* en de *dodelijke epidemie* zijn van plaats verwisseld), en in 2001 eindigen de *huitzenmarkt* en de *zeewering* ex aequo op een gedeelde zevende plaats (in 2000 respectievelijk nummer 7 en 8). Bij de landbouwers zijn wat meer verschillen te zien. In de eerste plaats zakt de *milieuschade aan de kust* van plaats 4 naar plaats 5, en zakt het *verkeersvliegtuig* van plaats 5 naar plaats 7. Het *instorten van de effectenbeurs* wordt in de ogen van de agrariërs waarschijnlijker: dit onderwerp gaat drie plaatsen omhoog (van 7 naar 4). Vermoedelijk weerspiegelt deze uitkomst de malaise op de beurs van de afgelopen periode.

Wat de onderwerpen *zeewering*, *wateroverlast door extreme regenval* en *overstromen van een rivierdijk of -kade* betreft, verandert er bij zowel burgers als agrariërs nauwelijks iets.

1.3 ervaringen met wateroverlast

Een zeer klein deel van de burgers (3%) heeft in de afgelopen vijf jaar wel eens wateroverlast in hun huis of tuin gehad door water van een rivier of beek. Bij de agrariërs ligt dat percentage een stuk hoger: 25%. Wateroverlast als gevolg van extreme regenval heeft meer respondenten gedupeerd: 21% van de burgers en zelfs 70% van de boeren heeft daar in de afgelopen vijf jaar last van gehad⁸. Deze uitkomsten wijken niet af van die uit 2000.

Aan de respondenten die met één of beide vormen van wateroverlast te maken hadden, is gevraagd of zij als gevolg daarvan schade aan hun huis of tuin hebben geleden. Van de 50 burgers die wateroverlast hebben gehad, geven er twintig aan dat zij schade hebben gehad. Berekend over alle burgers (dus met inbegrip van degenen die geen wateroverlast hebben ervaren) gaat het om 7%. Bij negen van hen werd ook *in* huis iets beschadigd (zoals vloerbedekking of meubilair).

Van de 73 getroffen boeren heeft de helft schade gehad aan hun bedrijfsterrein of bedrijfspand. Schade aan de bedrijfsinventaris wordt door 21 landbouwers gemeld. Een flink deel van de agrariërs (57, wat overeenkomt met 54% van alle ondervraagde agrariërs) heeft als gevolg van de wateroverlast minder bedrijfsopbrengsten gehad.

⁸ In beide vragenlijsten is benadrukt dat met wateroverlast geen lekkages worden bedoeld.

1.4 opgemerkte werkzaamheden in verband met veiligheid en wateroverlast

Aan de respondenten is gevraagd of zij op de één of andere manier hebben gemerkt (gehoord, gezien of gelezen) dat er in de afgelopen drie jaar bepaalde werkzaamheden in de omgeving van hun woning of bedrijf zijn uitgevoerd. Daarbij werd de volgende lijst van werkzaamheden op het gebied van veiligheid en wateroverlast voorgelegd:

- werkzaamheden aan dijken (ophogen, verbreden, versterken, herstel)
- werkzaamheden aan rivieren of kanalen (uitdiepen, verleggen, verbreden)
- werkzaamheden aan kaden (verhogen, verbeteren)
- werkzaamheden aan de waterafvoer (bouwen van gemalen, aanleggen of verbeteren van vaarten of sloten)
- aanleggen van sluizen of stuwen
- onteigenen van land, woningen of bedrijven.

Ruim 40% van de burgers heeft één van deze werkzaamheden bij hem of haar in de buurt opgemerkt. Bij de boeren is dat ruim 70%. Burgers zijn werkzaamheden aan dijken het vaakst opgevallen, boeren noemen het vaakst werkzaamheden aan de waterafvoer (en pas daarna werkzaamheden aan dijken).

*tabel 1.7: opgemerkte werkzaamheden in de omgeving – veiligheid en overlast (in %)**

	burgers	agrariërs
– werkzaamheden aan dijken	23	34
– werkzaamheden aan rivieren of kanalen	18	26
– werkzaamheden aan kaden	17	29
– werkzaamheden aan de waterafvoer	16	41
– onteigenen van land, woningen of bedrijven	11	12
– aanleggen van sluizen of stuwen	7	15
– geen van deze werkzaamheden	59	29
<i>totaal abs.</i>	<i>301</i>	<i>101</i>

* Aangezien de respondenten meerdere antwoorden konden geven, is de som van de percentages groter dan 100%.

Aan de respondenten die één of meerdere werkzaamheden hebben genoemd, is vervolgens gevraagd of deze werkzaamheden in hun ogen te maken hebben met het verhogen van de veiligheid en het voorkomen van wateroverlast. De agrariërs denken in sterkere mate dan de burgers dat de opgemerkte werkzaamheden daar iets mee te maken hebben. Van de eerste groep zegt 88% dat zij daar (zeker of waarschijnlijk) wel mee te maken zullen hebben, van de burgers is dat 77%.

*tabel 1.8: werkzaamheden te maken met verhogen veiligheid en voorkomen overlast (als % van degenen die werkzaamheden hebben opgemerkt)**

	burgers	agrariërs
- zeker wel	48	69
- waarschijnlijk wel	28	18
- misschien wel, misschien niet	7	6
- waarschijnlijk niet	5	1
- zeker niet	12	6
<i>totaal %</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>abs.</i>	<i>118</i>	<i>72</i>

* Aangezien het bij de agrariërs om kleine aantallen gaat, dient aan de precieze percentages bij deze groep niet te veel waarde te worden gehecht.

Hebben zulke maatregelen in de ogen van burgers en boeren nu ook het gewenste effect: verhogen van de veiligheid? Ruim 80% van de daarover ondervraagden denkt van wel. Drie kwart denkt dat ze (ook) effect zullen hebben voor het voorkomen van wateroverlast. Aangezien er op beide punten geen verschillen zijn tussen burgers en agrariërs worden in de onderstaande tabel de resultaten voor de beide groepen samen vermeld.

tabel 1.9: werkzaamheden (ook) effect voor verhogen veiligheid en/of voorkomen wateroverlast (als % van degenen die werkzaamheden hebben opgemerkt)

	verhogen veiligheid	voorkomen wateroverlast
- zeker wel	43	34
- waarschijnlijk wel	40	41
- misschien wel, misschien niet	8	11
- waarschijnlijk niet	6	6
- zeker niet	3	8
<i>totaal %</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>abs.</i>	<i>185</i>	<i>184</i>

1.5 verantwoordelijkheden in het kader van veiligheid en overlast

De waterschappen zijn verantwoordelijk voor het *beheer* van het overgrote deel van de zee- en rivierweringen, terwijl de rijksoverheid verantwoordelijk is voor het *beleid* ten aanzien van de zee- en rivierweringen. De verantwoordelijkheid voor de rivierdijken is op dezelfde manier verdeeld over de waterschappen (verantwoordelijk voor het beheer) en de rijksoverheid (verantwoor-

delijk voor het beleid). De verantwoordelijkheid voor maatregelen tegen wateroverlast berust bij de waterschappen als het om het beheer gaat, en bij de provincies wat het beleid betreft.

1.5.1 verantwoordelijk voor zeekeringen, rivierdijken en voorkomen van wateroverlast

Zijn burgers en boeren ervan op de hoogte dat de verantwoordelijkheden op deze manier zijn verdeeld? Om daar achter te komen is aan de respondenten gevraagd, welke organisaties *in hun ogen* als eerste verantwoordelijk zijn voor de veiligheid van de zeekeringen, voor de veiligheid van rivierdijken en –kaden en voor het nemen van maatregelen tegen wateroverlast als gevolg van extreme regenval. Men kon bij deze vragen kiezen uit de volgende instanties: waterschappen, gemeenten, provincies, de rijksoverheid/ Rijkswaterstaat of ‘een andere instantie’ (als men voor het laatste koos, werd daarbij verzocht of men wilde opschrijven welke dat dan is).

In de perceptie van de respondenten is de rijksoverheid/Rijkswaterstaat overduidelijk als eerste verantwoordelijk voor de *veiligheid van de Nederlandse zeekeringen* (bij zowel boeren als burgers gekozen door ruim 80%). De waterschappen worden door zo’n 10% à 15% genoemd. Andere overheidsorganisaties spelen in de ogen van de twee onderzochte groepen nauwelijks een rol. De antwoorden van beide groepen zijn vergelijkbaar met die in 2000.

tabel 1.10: wie is als eerste verantwoordelijk – zeekeringen (in %)

	burgers	agrariërs
– de rijksoverheid, Rijkswaterstaat	84	82
– de waterschappen	10	16
– de provincies	1	2
– de gemeenten	1	0
– overige antwoorden	4	0
<i>totaal %</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>abs.</i>	<i>296</i>	<i>100</i>

Dezelfde volgorde wordt gevonden bij de gepercipieerde verantwoordelijkheid voor de *veiligheid van de dijken en kaden langs Nederlandse rivieren en beken*. Ook hierbij wordt de rijksoverheid of Rijkswaterstaat het vaakst als eerst verantwoordelijke gezien (bij beide groepen door 57%), gevolgd door de waterschappen (25% à 30%). De provincies worden door iets minder dan 15% genoemd. Ook hierbij is er geen verschil met 2000.

tabel 1.11: wie is als eerste verantwoordelijk – rivierdijken (in %)

	burgers	agrariërs
– de rijksoverheid, Rijkswaterstaat	57	57
– de waterschappen	25	30
– de provincies	14	13
– de gemeenten	2	0
– overige antwoorden	2	0
<i>totaal %</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>abs.</i>	<i>297</i>	<i>101</i>

Waren de agrariërs en burgers het grotendeels eens als het gaat om de twee voorgaande onderwerpen, bij *maatregelen tegen wateroverlast als gevolg van extreme regenval* lopen hun percepties uiteen. Bij de burgers wordt de rijksoverheid het vaakst genoemd (33%), op de voet gevolgd door de gemeenten (29%) en de waterschappen (26%). De boeren denken in meerderheid (69%) dat de waterschappen daarvoor als eerste verantwoordelijk zijn. De rijksoverheid/Rijkswaterstaat wordt bij hen maar door 19% genoemd.

Burgers noemen dit jaar de waterschappen minder vaak als eerste verantwoordelijke instantie dan in 2000. Bij landbouwers is geen verschil met vorig jaar.

tabel 1.12: wie is als eerste verantwoordelijk – maatregelen wateroverlast (in %)

	burgers	agrariërs
– de rijksoverheid, Rijkswaterstaat	33	19
– de gemeenten	29	7
– de waterschappen	26	69
– de provincies	9	5
– overige antwoorden	3	0
<i>totaal %</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>abs.</i>	<i>288</i>	<i>97</i>

Als we de toegekende verantwoordelijkheid voor zeekeringen, rivierdijken en maatregelen tegen wateroverlast met elkaar vergelijken, zien we een verschuiving in de richting van het regionale en lokale niveau. Terwijl de zeekeringen bijna uitsluitend als een taak voor de rijksoverheid worden gezien, krijgen de waterschappen en provincies bij de rivierdijken meer verantwoordelijkheid toebedeeld. Met betrekking tot maatregelen tegen overlast door extreme regenval zijn in de ogen van veel boeren de waterschappen als eerste verantwoordelijk. De burgers noemen naast de waterschappen ook vaak de gemeenten en de rijksoverheid.

1.5.2 betalen voor zeekeringen, rivierdijken en voorkomen van wateroverlast

Aan de respondenten is ook gevraagd wie volgens hen zouden *moeten* bijdragen aan de kosten van het waterbeheer en wie dat *in werkelijkheid* doet. Bij de eerste vragen kon men steeds maximaal drie antwoorden geven, bij de vragen naar de feitelijke situatie kon men maximaal negen antwoorden geven. Daardoor zijn de twee soorten vragen niet direct onderling vergelijkbaar, en uit de tabellen in deze paragraaf kan dan ook niet worden opgemaakt of een instantie of groep vaker bijdraagt dan zij eigenlijk zou moeten (volgens de respondenten). Ook kan niet worden geconcludeerd of een instantie of groep evenredig bijdraagt.

Wel kan er het volgende over worden gezegd. Als iedere instantie of groep naar behoren zou bijdragen, zouden alle percentages in tabel 1.13 ('wie betaalt er in werkelijkheid mee aan de zeekeringen') tenminste even hoog moeten zijn als die in tabel 1.12 ('wie moet er bijdragen aan de zeekeringen'). Als het percentage voor een bepaalde instantie in tabel 1.13 echter duidelijk *lager* is dan in tabel 1.12, kan met redelijke waarschijnlijkheid worden geconcludeerd dat de betreffende instantie of groep in de ogen van de respondenten minder vaak bijdraagt dan dat zij eigenlijk zou moeten doen⁹. Hetzelfde geldt ook voor de tabellen 1.16 en 1.15, en 1.18 en 1.17.

Bij de interpretatie van de resultaten moet er ook rekening mee worden gehouden dat sommige antwoordcategorieën onderling gerelateerd zijn. Wanneer men aangeeft dat de rijksoverheid zou moeten betalen, betekent dat indirect – door belastingheffing – dat alle burgers en bedrijven in Nederland moeten betalen. Daarnaast vormen de direct betrokken boeren en burgers uiteraard een deelverzameling van alle inwoners van Nederland.

Wat de vergelijking met de uitkomsten van 2000 betreft, merken we op dat in 2001 iets andere antwoordcategorieën zijn gebruikt. Daardoor is zo'n vergelijking niet goed mogelijk.

zeekeringen

Volgens de burgers zouden vooral het Rijk, en vervolgens alle Nederlanders en de gemeenten *moeten* bijdragen aan de kosten voor het onderhoud en het versterken van de zeekeringen. Boeren zijn het daarmee eens als het om het Rijk gaat, maar kiezen veel vaker dan burgers voor 'alle inwoners van Nederland'. Verder zien landbouwers hierbij nauwelijks een rol voor gemeenten, maar juist wel voor de waterschappen.

⁹ De respondenten konden bij de vraag naar wie *werkelijk* bijdraagt net zoveel antwoorden kiezen als zij wilden. Bij de vraag naar wie *moet* bijdragen, waren echter maar maximaal drie antwoorden mogelijk. Door dit verschil in het aantal antwoordmogelijkheden kan worden verwacht dat het percentage per instantie of groep bij de eerste vraag hoger uitvalt dan bij de tweede vraag.

tabel 1.13: wie moeten bijdragen – zeeweringen (in %)*

	burgers	agrariërs
– de mensen die achter een zeewering wonen	3	4
– bedrijven/industrie in het gebied achter een zeewering	13	3
– de boeren in het gebied achter een zeewering	0	1
– alle inwoners van Nederland	47	75
– de scheepvaart	3	1
– de rijksoverheid	83	75
– de gemeenten	25	9
– waterschappen of provincies	10	47
– stichtingen, verenigingen en organisaties op het gebied van natuurbescherming	1	8
<i>totaal abs.</i>	<i>304</i>	<i>102</i>

* Aangezien de respondenten maximaal drie antwoorden konden geven, is de som van de percentages groter dan 100%.

Uit tabel 1.14 blijkt dat volgens de burgers vier instanties of groepen *in werkelijkheid* vooral voor het onderhoud en verbetering van de zeeweringen betalen: het Rijk en alle Nederlanders (gedeeld op de eerste plaats), en de waterschappen of provincies en de gemeenten. Boeren denken dat dat met name alle inwoners van Nederland zijn, gevolgd door het Rijk en (op enige afstand) de waterschappen of provincies. Verder denkt een vijfde van de agrariërs dat 'de boeren in het gebied achter een zeewering' meebetalen aan het versterken en onderhouden daarvan.

tabel 1.14: wie betalen in werkelijkheid mee – zeeweringen (in %)*

	burgers	agrariërs
– de mensen die achter een zeewering wonen	13	14
– bedrijven/industrie in het gebied achter een zeewering	17	12
– de boeren in het gebied achter een zeewering	14	20
– alle inwoners van Nederland	72	77
– de scheepvaart	9	8
– de rijksoverheid	73	68
– de gemeenten	60	20
– waterschappen of provincies	65	56
– stichtingen, verenigingen en organisaties op het gebied van natuurbescherming	25	7
<i>totaal abs.</i>	<i>300</i>	<i>102</i>

* Aangezien de respondenten meerdere antwoorden mochten geven, is de som van de percentages groter dan 100%.

Uit de vergelijking van tabel 1.14 met tabel 1.13 blijkt dat de rijksoverheid in de ogen van minder burgers en boeren aan de zeeweringen bijdraagt dan eigenlijk zou moeten.

dijken en kaden langs rivieren en beken

Wie moeten er bijdragen aan de dijken en kaden langs rivieren en beken? Volgens de burgers zijn dat vooral de rijksoverheid en de waterschappen of provincies, op afstand gevolgd door de gemeenten en alle inwoners van Nederland. De boeren zien daarbij ook vooral een rol voor het Rijk en waterschappen of provincies, maar vinden vaker dan burgers dat alle inwoners van Nederland moeten bijdragen. In hun visie is voor de gemeenten juist minder een rol weggelegd.

*tabel 1.15: wie moeten bijdragen – rivierdijken (in %)**

	burgers	agrariërs
– de mensen die achter een rivierdijk/-kade wonen	5	6
– bedrijven/industrie in het gebied achter rivierdijk/-kade	10	6
– de boeren in het gebied achter een rivierdijk/-kade	2	3
– alle inwoners van Nederland	38	60
– de scheepvaart	5	5
– de rijksoverheid	79	70
– de gemeenten	40	18
– waterschappen of provincies	73	63
– stichtingen, verenigingen en organisaties op het gebied van natuurbescherming	5	6
<i>totaal abs.</i>	<i>303</i>	<i>102</i>

* Aangezien de respondenten maximaal drie antwoorden konden geven, is de som van de percentages groter dan 100%.

Bij de vraag wie er *echt* betaalt aan het onderhouden en verbeteren van de rivierdijken, vinden we bij de burgers en boeren ongeveer dezelfde instanties of groepen terug als bij de vraag wie zou *moeten* betalen. Ook de volgorde is ongeveer gelijk (kleine verschuivingen daargelaten). Als we tabel 1.16 met tabel 1.15 vergelijken, valt op dat burgers en agrariërs opnieuw van mening zijn dat het Rijk feitelijk minder vaak bijdraagt dan zou moeten. Burgers vinden dat ook als het gaat om de waterschappen of provincies (maar boeren niet), terwijl boeren de bijdrage van ‘alle inwoners van Nederland’ onder de maat vinden (wat de burgers juist niet vinden).

tabel 1.16: wie betalen in werkelijkheid mee – rivierdijken (in %)*

	burgers	agrariërs
– de mensen die achter een rivierdijk/-kade wonen	11	17
– bedrijven/industrie in het gebied achter rivierdijk/-kade	12	17
– de boeren in het gebied achter een rivierdijk/-kade	9	22
– alle inwoners van Nederland	65	60
– de scheepvaart	10	7
– de rijksoverheid	72	70
– de gemeenten	49	26
– waterschappen of provincies	67	70
– stichtingen, verenigingen en organisaties op het gebied van natuurbescherming	15	4
<i>totaal abs.</i>	298	103

* Aangezien de respondenten meerdere antwoorden mochten geven, is de som van de percentages groter dan 100%.

maatregelen tegen wateroverlast als gevolg van extreme regenval

Er zijn vier groepen of instanties die volgens de burgers zouden moeten meebetalen aan maatregelen om wateroverlast door extreme regenval: de rijksoverheid, de waterschappen of provincies, de gemeenten en alle Nederlandse inwoners. Die vier groepen of instanties vinden we ook bij de agrariërs terug, zij het in een iets andere volgorde.

tabel 1.17: wie moeten bijdragen – maatregelen wateroverlast regenval (in %)*

	burgers	agrariërs
– de mensen die in een gebied wonen waar dat vaak voorkomt	6	8
– bedrijven/industrie in een gebied waar dat vaak voorkomt	9	8
– de boeren in een gebied waar dat vaak voorkomt	3	8
– alle inwoners van Nederland	43	50
– de scheepvaart	1	1
– de rijksoverheid	75	64
– de gemeenten	49	27
– waterschappen of provincies	63	61
– stichtingen, verenigingen en organisaties op het gebied van natuurbescherming	3	5
<i>totaal abs.</i>	302	103

* Aangezien de respondenten maximaal drie antwoorden konden geven, is de som van de percentages groter dan 100%.

Als het gaat om het *werkelijk* meebetalen aan maatregelen tegen wateroverlast, komen de waterschappen en ‘alle inwoners van Nederland’ bij de burgers op een gedeelde eerste plaats. Daarna volgen de rijksoverheid en de gemeenten. Ook hier wijken de boeren alleen wat de volgorde betreft af: bij hen staan de waterschappen of provincies bovenaan en komt het Rijk op de tweede plaats, gevolgd door alle inwoners van Nederland en de gemeenten.

Zowel agrariërs als burgers vinden dat het Rijk minder vaak meebetaalt aan maatregelen tegen wateroverlast dan eigenlijk zou moeten. Burgers vinden dat ook van de waterschappen en de gemeenten, terwijl boeren van mening zijn dat ‘alle inwoners van Nederland’ eigenlijk meer zouden moeten bijdragen.

*tabel 1.18: wie betalen in werkelijkheid mee – maatregelen wateroverlast regenval (in %)**

	burgers	agrariërs
– de mensen die in een gebied wonen waar dat vaak voorkomt	23	19
– bedrijven/industrie in een gebied waar dat vaak voorkomt	20	19
– de boeren in een gebied waar dat vaak voorkomt	19	31
– alle inwoners van Nederland	59	44
– de scheepvaart	6	4
– de rijksoverheid	56	56
– de gemeenten	49	35
– waterschappen of provincies	59	73
– stichtingen, verenigingen en organisaties op het gebied van natuurbescherming	11	7
<i>totaal abs.</i>	<i>299</i>	<i>101</i>

* Aangezien de respondenten meerdere antwoorden mochten geven, is de som van de percentages groter dan 100%.

1.6 veiligheid en overlast als aandachtspunt voor de overheid

In het vierde deel van dit rapport wordt uitgebreid ingegaan op het belang dat burgers en boeren toekennen aan elf verschillende aandachtspunten voor de overheid. Daarbij wordt ook aandacht besteed aan typische ‘wateronderwerpen’, die echter niet alleen betrekking hebben op veiligheidsaspecten maar ook op watertekorten en de waterkwaliteit. Voor een volledig overzicht wordt verwezen naar dat hoofdstuk; in deze paragraaf worden alleen de resultaten uitgelicht die in het kader van veiligheid en wateroverlast relevant zijn.

Het belang van de diverse aandachtspunten is op twee manieren in kaart gebracht. In de eerste plaats hebben de burgers en boeren de elf aandachtspunten in rangorde gezet (de belangrijkste bovenaan, de minst belangrijke onderaan). Daarna hebben ze een vaste hoeveelheid geld verdeeld over negen van deze elf aandachtspunten.

Wat de rangordening betreft komen *verbeteren van rivierdijken, maatregelen tegen wateroverlast door extreme regenval en versterken van zeeweringen* in 2001 bij de burgers ergens in het midden van de rangorde terecht. Het verbeteren van de gezondheidszorg, de sociale zekerheid op peil houden en tegengaan van watervervuiling zijn volgens hen als aandachtspunt belangrijker.

Agrariërs kennen – na het verbeteren van de gezondheidszorg en het op peil houden van de sociale zekerheid – de derde plaats toe aan *maatregelen tegen wateroverlast*. Het bevorderen van een hoge economische groei komt bij hen op de vierde plaats, en versterken van de zeeweringen en verbeteren van rivierdijken op de plaatsen 5 en 6.

Als burgers en boeren een vast bedrag moeten verdelen over negen aandachtspunten voor de overheid, dan gaat bij de burgers een kwart van dat bedrag naar drie aandachtspunten die met water te maken hebben. Bij boeren is dat aanmerkelijk meer: 40%. De verdeling over deze drie onderwerpen is als volgt (in % van het beschikbare totaalbedrag):

	burgers	boeren
– verbeteren van dijken en kaden langs rivieren en beken	10%	12%
– maatregelen tegen overlast door extreme regenval	8%	18%
– zeeweringen versterken	7%	10%
<i>totaal %</i>	<i>25%</i>	<i>40%</i>

Het hoogste bedrag gaat zowel bij burgers als agrariërs naar het belangrijkste aandachtspunt: het verbeteren van de gezondheidszorg. Burgers geven hieraan 38% van het totale bedrag, boeren 28%.

In vergelijking met 2000 valt op dat de boeren nu een tientje méér aan het versterken van de zeeweringen uitgeven dan een jaar geleden. Daarmee lijkt het belang van dat onderwerp te zijn toegenomen, maar wel moet worden bedacht dat de boeren aan twee andere onderwerpen – het op peil houden van de sociale zekerheid en de werkloosheid bestrijden – samen *f 7 minder* toekennen. Dit hangt mogelijk samen met het feit dat de Nederlandse economie op het moment van onderzoek volop bloeide en de werkloosheid minimaal was. Wellicht is daardoor wel een toename van het *relatieve* belang van de zeeweringen gemeten, zonder dat het *absolute* belang ervan hoeft te zijn toegenomen.

2. VEILIGHEID EN OVERLAST: OORDELEN

Hoe beoordelen boeren en burgers verschillende aspecten die met veiligheid en overlast te maken hebben? In vijf paragrafen bespreken we hierover het volgende: de opvattingen over de stand van zaken en de Nederlandse aanpak, afwegingen omtrent maatregelen, en de mate waarin het scheppen van ‘ruimte voor water’ acceptabel is als het om de concrete gevolgen daarvan gaat. Verder besteden we aandacht aan de overheid als waterbeheerder en aan meningen over het peilbeheer.

2.1 veiligheid en overlast: stand van zaken en aanpak

In deze paragraaf gaan we in op de meningen over de stand van zaken en de aanpak met betrekking tot veiligheid en overlast. Er zijn over drie onderwerpen – overstromingen door de zee, overstromingen door rivieren en beken en wateroverlast door excessieve regenval – steeds drie vragen gesteld. De eerste vraag betrof een inschatting van de situatie op dit moment (*zeer slecht – uitstekend*). Bij de tweede vraag werd verzocht een vergelijking te maken met de situatie van tien jaar geleden (*veel slechter – veel beter*), de derde ging over het oordeel over de Nederlandse aanpak (*zeer slecht – uitstekend*). Voor alle vragen zijn zevenpuntsschalen gebruikt. Hoe hoger het cijfer dat men geeft, hoe positiever men is. De score 4 vormt het neutrale midden van de schaal.

Bij alle vragen is benadrukt dat het niet de bedoeling is dat de respondent er ‘maar een slag naar zou slaan’. Als men niet zeker was, kon men dat aangeven. Daarom wordt in de onderstaande beschrijving expliciet aandacht besteed aan het aantal respondenten dat de vragen niet kon beantwoorden.

In 2000 zijn geen vragen over deze onderwerpen gesteld. Er kunnen dus geen vergelijkingen met dat jaar worden gemaakt.

2.1.1 overstromingen door de zee

Eén op de zes burgers (17%) kan geen antwoord geven op de vraag hoe goed Nederland op dit moment beschermd is tegen overstromingen door de zee. Ook boeren hebben daar moeite mee, zij het wel wat minder (12% geeft geen antwoord). Als de respondenten wordt gevraagd om een vergelijking te maken met tien jaar geleden, liggen deze percentages nog wat hoger (respectievelijk 23% onder burgers en 27% onder agrariërs).

Als het gaat om de Nederlandse aanpak van de veiligheid tegen overstromingen, heeft 15% van de burgers en 17% van de boeren daar geen oordeel over.

Wanneer we nu naar de respondenten kijken die wel hun meningen geven, zien we het volgende:

- de bescherming van Nederland tegen overstromingen van de zee is volgens zowel burgers als agrariërs op dit moment goed
- in vergelijking met tien jaar geleden is de veiligheid van zeekeringen in hun ogen aanzienlijk verbeterd
- de Nederlandse aanpak als het gaat om de veiligheid van zeekeringen kan dan ook bij burgers en met name bij agrariërs op goedkeuring rekenen.

tabel 1.19: stand van zaken en aanpak – zee (gem.)

	burgers	agrariërs
- bescherming van Nederland tegen overstromingen van de zee (1 = 'zeer slecht', 7 = 'uitstekend')	5,5	5,6
- vergelijking veiligheid zeekeringen met tien jaar geleden (1 = 'veel slechter', 7 = 'veel beter')	5,2	5,2
- oordeel aanpak veiligheid tegen overstromingen door de zee (1 = 'zeer slecht', 7 = 'uitstekend')	5,3	5,6

2.1.2 overstromingen van rivieren en beken

Twaalf procent van de burgers en zeven procent van de agrariërs heeft geen idee hoe goed Nederland op dit moment tegen overstromingen van rivieren en beken beschermd is. Het maken van een vergelijking tussen de huidige situatie en die van tien jaar geleden, is voor 17% van de burgers en 12% van de agrariërs niet goed te doen. Verder kan 14% van de burgers en 6% van de agrariërs de Nederlandse aanpak op dit gebied niet beoordelen.

De uitkomsten voor de boeren en burgers die de vragen wel hebben beantwoord, wijzen op het volgende:

- Nederland is in de ogen van de burgers op dit moment redelijk goed beschermd tegen overstromingen van rivieren en beken. Agrariërs schatten die bescherming nog wat beter in dan burgers
- de veiligheid van dijken en kaden langs Nederlandse rivieren en beken is volgens beide groepen respondenten in de laatste tien jaar behoorlijk verbeterd
- de Nederlandse aanpak wordt dan ook door zowel burgers als agrariërs gunstig beoordeeld. Agrariërs zijn in hun oordeel iets positiever dan burgers.

tabel 1.20: stand van zaken en aanpak – rivieren (gem.)

	burgers	agrariërs
– bescherming van Nederland tegen overstromingen van rivieren (1 = 'zeer slecht', 7 = 'uitstekend')	4,3	4,7
– vergelijking veiligheid rivierdijken/-kaden met tien jaar geleden (1 = 'veel slechter', 7 = 'veel beter')	5,0	5,1
– oordeel aanpak veiligheid tegen overstromingen van rivieren (1 = 'zeer slecht', 7 = 'uitstekend')	4,7	5,0

2.1.3 wateroverlast als gevolg van extreme regenval

Negentien procent van de burgers en acht procent van de agrariërs weet niet hoe goed Nederland *op dit moment* in staat is om wateroverlast als gevolg van extreme regenval te voorkomen. Als het gaat om de *vergelijking* met tien jaar geleden, liggen deze percentages respectievelijk op 22% en 10%. Van de burgers heeft 19% geen mening over de Nederlandse *aanpak* van wateroverlast ten gevolge van buitensporige regenval. Onder agrariërs is dat maar 3%.

Agrariërs zijn bij de drie vragen over het voorkomen van wateroverlast duidelijk minder positief dan burgers. Terwijl de burgers de huidige situatie nog net iets boven het neutrale midden van de schaal beoordelen, zijn de landbouwers gematigd negatief over de situatie van dit moment.

Ook zien burgers in vergelijking met tien jaar geleden wel enige verbetering in de mate waarin deze wateroverlast wordt voorkomen, voor agrariërs is dat niet het geval.

Burgers geven een licht positief oordeel over de Nederlandse aanpak van wateroverlast door extreme regenval, maar boeren beoordelen die aanpak neutraal (niet goed, maar ook niet slecht).

tabel 1.21: stand van zaken en aanpak – wateroverlast (gem.)

	burgers	agrariërs
– voorkomen van wateroverlast als gevolg van extreme regenval (1 = 'zeer slecht', 7 = 'uitstekend')	4,3	3,7
– vergelijking wateroverlast met tien jaar geleden (1 = 'veel slechter', 7 = 'veel beter')	4,5	4,1
– oordeel aanpak wateroverlast als gevolg van extreme regenval (1 = 'zeer slecht', 7 = 'uitstekend')	4,4	3,9

2.2 afwegingen in het kader van veiligheid en overlast

In deze paragraaf worden de uitkomsten besproken die betrekking hebben op afwegingen in het kader van 'ruimte voor water'. Onder die noemer zijn de vragen samengebracht die gemeenschappelijk hebben dat ze betrekking hebben op 'de prijs' die betaald moet worden, wanneer er (extra) ruimte moet worden gecreëerd om overtollig water op te vangen.

Maatregelen om wateroverlast te voorkomen kosten de Nederlandse maatschappij veel geld en inspanning. Aan de respondenten is gevraagd om een afweging te maken tussen aan de ene kant 'wateroverlast moet altijd voorkomen worden, ongeacht de kosten' en aan de andere kant 'als maatregelen erg duur zijn, is het risico op wateroverlast acceptabel'. Zij konden hun keuze aangeven op een zevenpuntsschaal, waarbij de score 4 betekent dat men evenveel voorkeur voor het ene als voor het andere extreem heeft. In de volgende tabel zijn de uitkomsten voor 2000 en 2001 samengevat.

*tabel 1.22: afweging voorkomen wateroverlast (gem.)**

	burgers		agrariërs	
	2000	2001	2000	2001
- gemiddelde score	3,6	3,1	3,4	3,1

* De score 1 betekent 'wateroverlast moet altijd voorkomen worden, ongeacht de kosten'. De score 7 betekent 'als maatregelen erg duur zijn, is het risico op wateroverlast acceptabel'.

Zowel burgers als agrariërs geven overwegend de voorkeur aan het voorkomen van wateroverlast, boven het accepteren van risico op wateroverlast met het oog op de kosten van maatregelen daartegen. Bovendien zijn burgers nu – méér dan vorig jaar – van mening dat wateroverlast altijd voorkomen moet worden. Bij de boeren is er geen verschil met de uitkomsten van 2000.

De rivieren en beken moeten steeds meer regenwater uit Nederland en het buitenland afvoeren. Tegelijkertijd daalt de bodem in grote delen van Nederland. Hoe moet dit probleem volgens de respondenten in de toekomst worden opgelost? Zij konden daarbij kiezen uit twee mogelijkheden:

- Alle rivierdijken worden iedere 10 jaar een halve meter hoger en zes meter breder gemaakt;
- Er worden onbebouwde gebieden (zoals natuurgebieden, akkers, weilanden en delen van industriegebieden) aangewezen, die bij hoogwater mogen onderlopen.

Bijna de helft van de burgers kiest er bij deze vraag voor om de dijken hoger en breder te maken. Een ongeveer even grote groep is er voorstander van om bij hoog water onbebouwde gebieden onder te laten lopen. De agrariërs lijken meer dan burgers te neigen naar het opho-

gen en verbreden van dijken, maar het kan niet worden uitgesloten dat dat verschil op toeval berust.

In vergelijking met 2000 neigen burgers nu iets meer naar de traditionele, technische oplossingen. De resultaten van de boeren wijken niet noemenswaardig af van die van vorig jaar.

tabel 1.23: keuze tussen dijkverzwaring en onderlopen onbebouwd gebied (in %)

	burgers		agrariërs	
	2000	2001	2000	2001
- beslist dijken hoger en breder maken	12	22	15	21
- liever dijken hoger en breder maken	27	26	39	39
- dat maakt niet uit	5	8	5	5
- liever onbebouwd gebied laten onderlopen	41	34	26	26
- beslist onbebouwd gebied laten onderlopen	15	11	15	9
<i>totaal %</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>abs.</i>	<i>239</i>	<i>302</i>	<i>105</i>	<i>103</i>

2.3 de gevolgen van ruimte voor water

Vindt men het acceptabel als het opvangen van water leidt tot ondergelopen weilanden, onbereikbare natuurgebieden en andere vormen van tijdelijke overlast? Aan de respondenten zijn vier vragen voorgelegd over een teveel aan water in het landelijk gebied. Deze vragen hebben allemaal als opening: Vindt u het acceptabel als ...?', waarna de vragen als volgt verder gingen:

- ... in de winter weilanden onder water worden gezet als dat de wateroverlast op een andere plaats vermindert?
- ... in de winter natuurgebieden onbereikbaar worden als gevolg van wateroverlast?
- ... natuurgebieden onder water komen te staan bij veel regen?
- ... oogsten van boeren minder opbrengen als gevolg van regenwater dat op het land blijft staan?

Bij de beantwoording kon men gebruik maken van een zevenpuntsschaal, waarbij de score 1 betekent dat men zoiets 'zeker *niet* acceptabel' vindt, en de score 7 'zeker *wel* acceptabel'. In de volgende tabel zijn de gemiddelde schaalcores weergegeven, waarbij dus geldt dat een hogere score een hogere mate van acceptatie betekent.

Agrariërs vinden het acceptabel als natuurgebieden in de winter onbereikbaar worden of als zij bij veel regen onder water komen te staan. De burgers hebben daar meer moeite mee. Verminderde oogst als gevolg van regenwater is voor de boeren moeilijk te verkroppen.

Burgers vinden dat iets minder onacceptabel, maar nog steeds verre van acceptabel. Beide groepen vinden het aanvaardbaar om in de winter weilanden onder water te zetten als dat wateroverlast op een andere plaats vermindert.

tabel 1.24: gemiddelde acceptatiescores m.b.t. het landelijk gebied

	burgers		agrariërs	
	2000	2001	2000	2001
- weilanden onder water zetten	5,4	5,2	4,9	4,9
- in winter natuurgebieden onbereikbaar	4,6	4,3	5,8	5,5
- natuurgebieden onder water bij veel regen	4,3	4,1	5,6	5,5
- verminderde oogst als gevolg van regenwater	2,7	2,5	2,1	1,7

* De score 1 betekent 'zeer niet acceptabel', de score 7 'zeer wel acceptabel'.

In vergelijking met het jaar 2000 vinden de burgers het nu minder acceptabel als natuurgebieden in de winter onbereikbaar worden ten gevolge van wateroverlast. Boeren zijn in dat opzicht niet van mening veranderd. Op alle andere punten komen de antwoorden van de burgers en van boeren overeen met die van vorig jaar.

Moeten boeren van wie af en toe land onderloopt om water te bergen na een hevige regenbui, daarvoor een financiële vergoeding van de overheid krijgen? Ongeveer twee derde van de burgers en ruim negen op de tien agrariërs vinden van wel. Respectievelijk 19% en 3% is daar geen voorstander van. Bij beide groepen zijn de resultaten vergelijkbaar met die van vorig jaar.

tabel 1.25: moeten boeren een financiële vergoeding krijgen? (in %)

	burgers	agrariërs
- ja	66	92
- nee	19	3
- weet niet	15	5
<i>totaal %</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>abs.</i>	<i>304</i>	<i>105</i>

2.4 inspanningen van de overheid voor veiligheid en overlast

Om te achterhalen of de respondenten vinden dat de overheid zich voldoende inspant om ervoor te zorgen dat zee- en rivierdijken veilig zijn en dat Nederlanders geen wateroverlast hebben van extreme regenval, zijn drie stellingen gebruikt. Met behulp van een zevenpuntschaal (1 = helemaal oneens, 7 = helemaal eens) konden de respondenten hun mening daarover geven. De stellingen waren de volgende:

- *naar mijn mening spant de overheid zich voldoende in om er met veilige zeeweringen voor te zorgen dat de zee ons land niet overstroomt*
- *naar mijn mening spant de overheid zich voldoende in om ervoor te zorgen dat rivieren en beken niet buiten hun oevers treden*
- *naar mijn mening spant de overheid zich voldoende in om ervoor te zorgen dat wij Nederlanders geen wateroverlast door extreme regenval krijgen.*

Burgers en boeren zijn het best te spreken over de inspanningen van de overheid met betrekking tot de zeeweringen: zij zijn het behoorlijk tot sterk eens met de eerste stelling. In iets mindere mate geldt dat ook voor de inspanningen ten aanzien van rivieren en beken.

De stelling over wateroverlast door excessieve regenval wordt het minst ondersteund. Bij deze stelling ligt de gemiddelde score op (agrariërs) of maar net boven (burgers) het neutrale schaal midden (score 4).

Voor wat betreft de tweede en de derde stelling zijn er geen significante verschillen tussen burgers en agrariërs. De overheidsinspanningen met betrekking tot de zeeweringen worden door de agrariërs echter wat gunstiger beoordeeld dan door de burgers.

*tabel 1.26: oordeel inspanningen overheid (gem.)**

	burgers		agrariërs	
	2000	2001	2000	2001
– inspanningen overheid zeeweringen	5,2	4,8	5,4	5,2
– inspanningen overheid rivierdijken	5,0	4,5	4,7	4,8
– inspanningen overheid wateroverlast	4,4	4,2	3,7	4,1

* De score 1 staat voor 'helemaal oneens' met de stelling, de score 7 voor 'helemaal eens'.

Als we de resultaten van 2001 vergelijken met die van 2000, valt op dat de burgers de overheidsinspanningen nu op alle punten minder positief waarderen. De agrariërs laten geen verschillen met 2000 zien.

Net als in 2000 blijken de antwoorden op de stellingen weer voldoende samen te hangen om ze te kunnen combineren in één (voldoende betrouwbare) schaal, die dus de opvattingen over

de totale inspanningen van de overheid meet¹⁰. Het gemiddelde op deze schaal is voor boeren en burgers gelijk (4,5) wat betekent dat de respondenten gematigd positief zijn over de inspanningen van de overheid op het gebied van waterbeheer.

In vergelijking met 2000 is de gemiddelde schaalscore voor de burgers gezakt van 4,9 toen naar 4,5 nu. Zij zijn dus minder positief geworden over de inspanningen van de overheid dan een jaar geleden. De agrariërs laten eenzelfde beeld als vorig jaar zien.

Bij de burgers bestaat er een verband tussen hun opleiding en hun oordeel over de overheidsinspanningen: naarmate men hoger is opgeleid, is men positiever over de overheidsinspanningen op het terrein van veiligheid en overlast. Verder zijn vrouwen daar over het algemeen iets minder positief over dan mannen.

2.5 zelf bijdragen aan ruimte voor water

Het is mogelijk om overtollig water tijdelijk op te vangen door bepaalde stukken land te laten onderlopen. Op deze manier wordt meer ruimte voor het water gecreëerd. Het water kan dan op een gunstiger moment worden afgevoerd of men kan wachten tot het water uit zichzelf weer wegstroomt.

2.5.1 wateropvang door landbouwers

Aan de agrariërs is gevraagd wat zij ervan vinden als dit soort tijdelijke opvang ten koste zou gaan van een deel van hun bedrijfsperceel. Zij konden daarbij gebruik maken van een zevenpuntsschaal waarbij de waarde 1 betekent 'zeker *niet* acceptabel' en de waarde 7 'zeker *wel* acceptabel'. Uit hun antwoorden blijkt dat de boeren tijdelijke opvang van water ten koste van hun bedrijfsperceel niet acceptabel vinden (gemiddelde score op de schaal 2,4). Uit de meting van 2000 bleek ook dat zij dat weinig acceptabel vinden, dit jaar wordt het echter nog minder acceptabel gevonden.

2.5.2 wateropvang door burgers

Aan de burgers is gevraagd of zij zelf een bijdrage zouden willen leveren aan het probleem van overtollig regenwater door het regenwater wat op hun eigen dak valt op te vangen in hun eigen tuin. Bij de vraagstelling is opgemerkt dat zij dan zo nu en dan te veel water in de tuin zouden krijgen, maar ook minder rioolbelasting zouden gaan betalen.

Tien procent van de burgers antwoordt dat deze vraag voor hen niet van toepassing is. Van degenen voor wie dat wel van toepassing is, denkt 39% dat zij dat zeker of waarschijnlijk wel zouden doen. Ruim een kwart (27%) zegt misschien, terwijl een derde van de burgers (33%) dat waarschijnlijk zeker niet zou doen. De antwoorden verschillen niet van vorig jaar.

¹⁰ Bij de burgers is Cronbachs alfa 0,85, bij de agrariërs 0,79. De standaarddeviaties zijn respectievelijk 1,25 en 1,36.

2.6 meningen over peilbeheer

In grote gebieden van Nederland worden het oppervlakte- en grondwater permanent kunstmatig op hetzelfde peil gehouden door wateroverschotten af te voeren, en bij een watertekort water in te laten of vast te houden. Ruim 90% van de agrariërs is bekend met dit zogenaamde *peilbeheer*. Bij de burgers is dat slechts ongeveer twee derde, waarbij bovendien wordt opgemerkt dat in 2000 méér burgers bekend waren met het begrip ‘peilbeheer’ dan in 2001.

tabel 1.27: *wel eens van peilbeheer gehoord? (in %)*

	burgers		agrariërs	
	2000	2001	2000	2001
– wel van gehoord	75	65	95	93
– niet van gehoord	26	35	5	7
<i>totaal %</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>abs.</i>	<i>245</i>	<i>303</i>	<i>112</i>	<i>103</i>

Van alle burgers denkt bijna één op de vijf (18%) wel eens na over het peilbeheer, van de boeren is dat drie kwart. Ook hierbij zien we bij de burgers een afname: in 2000 zei 28% wel eens na te denken over het peilbeheer, nu is dat dus 10% minder. De agrariërs laten geen verschil met 2000 zien.

Aan de respondenten die wel eens nadenken over peilbeheer is gevraagd wie volgens hen als eerste verantwoordelijk is voor het peilbeheer in Nederland. Gerekend over beide groepen noemt 83% daarop de waterschappen. Eén op de zes relevante respondenten is van mening dat de rijksoverheid/Rijkswaterstaat als eerste verantwoordelijk is. Eén respondent noemt de provincies¹¹.

Als het gaat om eventuele schade als gevolg van fouten bij het peilbeheer, vindt ruim de helft (56%) van de relevante respondenten dat de waterschappen die schade moeten vergoeden. De rijksoverheid wordt in dit verband door een kwart van de respondenten genoemd. Maar 7% ziet als meest voor de hand liggende oplossing dat zij zichzelf daarvoor moeten verzekeren, geen enkele respondent geeft op dat hij vindt dat hij dan zelf voor de schade moet opdraaien¹².

Aan de respondenten die wel eens over peilbeheer nadenken, is ook gevraagd wie volgens hen vooral belang hebben bij goed peilbeheer¹³. Van de 55 burgers die dit betreft, zegt 82%

¹¹ Deze vraag is nieuw in de Watermonitor. Er kan dus niet worden vergeleken met de meting van 2000.

¹² Zie voetnoot 11.

¹³ Men kon maximaal drie antwoorden kiezen uit een rij van negen.

dan 'alle inwoners van Nederland', en vindt 66% dat vooral de boeren belang hebben bij goed peilbeheer. Ook de 77 relevante boeren noemen vooral 'alle inwoners van Nederland' (door 64% genoemd) en 'de boeren' (87%). In de onderstaande tabel staat het volledige overzicht met de bijbehorende percentages weergegeven.

*tabel 1.28: wie heeft vooral belang bij goed peilbeheer (als % van degenen die nadenken over peilbeheer)**

	burgers	agrariërs
– alle inwoners van Nederland	82	64
– de boeren	66	87
– stichtingen, verenigingen en organisaties op het gebied van natuurbescherming	29	22
– waterschappen of provincies	29	21
– bedrijven/industrie	16	29
– de scheepvaart	15	20
– de rijksoverheid	13	7
– de gemeenten	6	8
<i>totaal abs.**</i>	<i>55</i>	<i>77</i>

* Aangezien de respondenten maximaal drie antwoorden konden geven, is de som van de percentages groter dan 100%.

** Bij beide groepen gaat het om een beperkt aantal respondenten. Aan de precieze percentages moet dan ook niet te veel waarde worden gehecht.

Op de vraag wie naar hun mening moeten bijdragen in de kosten voor het peilbeheer, wordt door beide groepen met name gewezen in de richting van 'alle inwoners van Nederland', de waterschappen en provincies en de rijksoverheid¹⁴.

¹⁴ Men kon maximaal drie antwoorden kiezen uit een rij van negen.

tabel 1.29: wie moet bijdragen in de kosten van peilbeheer (als % van degenen die nadenken over peilbeheer)*

	burgers	agrariërs
-- alle inwoners van Nederland	64	55
- waterschappen of provincies	51	60
- de rijksoverheid	51	47
- de gemeenten	33	15
- de boeren	24	34
- bedrijven/industrie	24	22
- stichtingen, verenigingen en organisaties op het gebied van natuurbescherming	6	16
- de scheepvaart	4	0
<i>totaal abs.**</i>	55	77

- * Aangezien de respondenten maximaal drie antwoorden konden geven, is de som van de percentages groter dan 100%.
 ** Bij beide groepen gaat het om een beperkt aantal respondenten. Aan de precieze percentages dient dan ook niet te veel waarde te worden gehecht.

Om hun opvattingen over de inspanningen van de overheid voor een goed peilbeheer in kaart te brengen, is de volgende stelling voorgelegd (alleen aan die burgers en boeren die wel eens over het peilbeheer nadenken):

- naar mijn mening spant de overheid zich voor wat betreft het peilbeheer voldoende in om voor mij een ongestoord dagelijks leven mogelijk te maken (bij agrariërs: om voor dit bedrijf een goede bedrijfsvoering mogelijk te maken).

Ruim twee derde van de burgers is het (helemaal) met deze stelling eens. De boeren denken daar minder positief over: onder hen is dat maar de helft. Eén op de zes burgers en een derde van de boeren is het niet met de stelling eens. Dit is niet anders dan bij de meting van 2000.

tabel 1.30: mate van instemming met stelling dat de overheid zich voldoende inspant t.a.v. peilbeheer (in % van de groep die wel eens over peilbeheer nadenkt)*

	burgers	agrariërs
- helemaal mee eens	7	7
- mee eens	61	44
- noch eens, noch oneens	16	18
- mee oneens	16	23
- helemaal mee oneens	0	9
<i>totaal %</i>	100	100
<i>abs.</i>	48	71

- * Aangezien het hier om kleine aantallen gaat, dient aan de precieze percentages niet te veel waarde te worden gehecht.

3. INFORMATIE OVER VEILIGHEID EN OVERLAST

Dit hoofdstuk heeft betrekking op aspecten die betrekking hebben op de informatie over het thema veiligheid en overlast. Achtereenvolgens gaan we in op het bereik van zulke informatie, en op de vraag of men daar wel eens zelf actief naar op zoek gaat. Daarna wordt besproken welk belang men aan verschillende soorten informatie geeft, en of men er wel behoefte aan heeft als de overheid probeert om burgers en boeren op de hoogte te houden.

3.1 bereik van informatie over veiligheid en overlast

In tabel 1.31 staat voor beide groepen het percentage weergegeven dat zegt in het jaar voorafgaand aan het onderzoek iets gelezen, gezien of gehoord te hebben over de volgende onderwerpen die met veiligheid of wateroverlast te maken hebben:

- de veiligheid van de Nederlandse zeekeringen
- de veiligheid van rivierdijken en -kaden
- wateroverlast door extreme regenval.

Bij deze tabel merken we op dat niet alle respondenten de vragen hebben kunnen beantwoorden. Evenals in de rapportage over het jaar 2000, zijn de respondenten die de vragen niet konden beantwoorden, bij de berekening van de percentages weggelaten¹⁵.

tabel 1.31: percentage respondenten dat iets heeft gelezen, gezien of gehoord over ...:

	burgers	agrariërs
- de veiligheid van de Nederlandse zeekeringen	71	79
- de veiligheid van rivierdijken en -kaden	89	98
- wateroverlast door extreme regenval	86	95

Uit de tabel blijkt dat bijna negen op de tien burgers in het voorafgaande jaar wel eens iets had gehoord, gelezen of gezien over de veiligheid van rivierdijken en -kaden en over wateroverlast door extreme regenval. Bij de agrariërs is dat zelfs nagenoeg iedereen. Ook heeft (ruim) drie kwart van de landbouwers iets gehoord, gelezen of gezien over de veiligheid van de Nederlandse zeekeringen. Bij de burgers is dat ongeveer hetzelfde (71%).

Ook in 2000 is gevraagd of men informatie heeft gezien, gehoord of gelezen over de zeekeringen, de rivierdijken en -kaden en de wateroverlast als gevolg van overtollige regen. In vergelijking met die eerdere meting zijn burgers nu iets minder vaak geïnformeerd over rivierdijken en -kaden. Voor wat betreft de twee andere onderwerpen zijn er geen verschillen

¹⁵ Vooral onder de burgers zijn er relatief veel respondenten die de vraag over de veiligheid van zeekeringen niet konden beantwoorden (18%).

met vorig jaar. Bij de landbouwers zijn bij alle drie de onderwerpen geen verschillen gevonden.

3.2 zoeken naar informatie over veiligheid en overlast

Terwijl het in de vorige paragraaf ging om de vraag of men – min of meer passief – iets heeft vernomen over de diverse onderwerpen van dit onderzoek, staat in deze paragraaf de vraag centraal of men *actief* op zoek is gegaan naar informatie¹⁶. In het geval van de burgers gaat slechts een kleine minderheid van zo'n 5% à 10% zelf op zoek. Bij de agrariërs is het beeld diverser. Ruim een derde van hen is in het afgelopen jaar zelf op zoek gegaan naar informatie over de gevolgen van extreme regenval. Als het gaat om informatie over de veiligheid van zeekeringen en van rivierdijken en –kaden liggen de antwoorden van de agrariërs in lijn met die van de burgers.

Deze vragen over zelf informatie zoeken over veiligheid en wateroverlast zijn ook in 2000 aan bod gekomen. Bij beide groepen komt het beeld van 2001 overeen met dat van vorig jaar.

tabel 1.32: percentage respondenten dat zelf informatie heeft gezocht over ...:

	burgers	agrariërs
– de veiligheid van de Nederlandse zeekeringen	6	7
– de veiligheid van rivierdijken en –kaden	8	11
– wateroverlast door extreme regenval	9	36

Op het gebied van veiligheid en wateroverlast hebben 34 burgers en 38 landbouwers in het afgelopen jaar zelf naar informatie gezocht. Hoe hebben zij dat aangepakt? Burgers blijken daarvoor vooral tijdschriften (dertien keer genoemd) en naslagwerken te gebruiken (tien keer genoemd). Bij de boeren zijn de meest genoemde bronnen vak- en branchebladen (25 keer genoemd) en belangenorganisaties (achttien keer genoemd).

3.3 de behoefte aan informatie over veiligheid en overlast

De informatiebehoefte van de respondenten is gemeten met drie stellingen over het persoonlijk belang van informatie over veiligheid en wateroverlast:

- *het is voor mijn persoonlijke leefsituatie (voor ondernemers en agrariërs: voor mij als ondernemer) belangrijk dat ik meer te weten kom over de veiligheid van de Nederlandse zeekeringen*

¹⁶ Ook hierbij is de groep die geen antwoord kan geven, bij de berekening van de percentages buiten beschouwing gelaten.

- *het is voor mijn persoonlijke leefsituatie (voor mij als ondernemer) belangrijk dat ik meer te weten kom over de veiligheid van de dijken en kaden langs Nederlandse rivieren en beken*
- *het is voor mijn persoonlijke leefsituatie (voor mij als ondernemer) belangrijk dat ik meer te weten kom over de kans op wateroverlast als gevolg van extreme regenval in Nederland.*

De respondenten konden ook hier hun mening op een zevenpuntsschaal geven. De score 1 komt overeen met ‘helemaal oneens’, de score 7 met ‘helemaal eens’. De resultaten zijn in tabel 1.33 weergegeven in de vorm van gemiddelden (hoe hoger het gemiddelde, hoe meer men het met een stelling eens is):

tabel 1.33: gemiddelde score op drie stellingen m.b.t. persoonlijk belang van informatie

stelling:	burgers		agrariërs	
	2000	2001	2000	2001
– veiligheid van de zeekeringen	3,6	3,8	3,5	3,6
– veiligheid van rivierdijken	3,8	4,0	3,9	3,9
– wateroverlast door regenval	4,1	4,4	5,0	5,4

* Score 1 staat voor ‘helemaal oneens’ met de stelling, score 7 voor ‘helemaal eens’.

Boeren hechten duidelijk belang aan informatie over de kans op wateroverlast als gevolg van buitensporige regenval. Voor burgers is dit soort informatie maar matig belangrijk. Het belang van informatie over de veiligheid van zeekeringen en rivierdijken is voor beide groepen niet echt groot (de scores liggen op of net onder het neutrale midden).

Als we de resultaten vergelijken met die van 2000, zien we op één punt een duidelijk verschil. De burgers vinden informatie over de kans op wateroverlast door excessieve regenval in 2001 belangrijker voor hun persoonlijke leefsituatie, dan in 2000.

Uit de antwoorden op de drie stellingen kan net als in 2000 weer één schaal worden samengesteld¹⁷. Daarbij staat de score 1 voor ‘weinig persoonlijk belang’ en de score 7 voor ‘veel persoonlijk belang’. Het schaalgemiddelde van de burgers wijkt niet significant af van dat van de agrariërs: de gemiddelde score is voor burgers 4,1 en voor boeren 4,3. Zowel burgers als agrariërs laten op deze schaal geen verschillen met het jaar 2000 zien.

Naarmate burgers ouder zijn, vinden zij informatie over veiligheid en overlast wel belangrijker. Er is ook een verband met hun opleiding: hoe hoger de burgers zijn opgeleid, des te minder behoefte zij aan informatie hebben.

¹⁷ De betrouwbaarheid (uitgedrukt in Cronbachs alfa) is bij de burgers 0,91 en bij de agrariërs 0,81. De standaarddeviaties zijn respectievelijk 1,52 en 1,48.

3.4 overheidsvoorlichting over veiligheid en overlast

Net als vorig jaar zijn aan de burgers en agrariërs drie stellingen voorgelegd om te kunnen vaststellen hoe belangrijk zij het vinden dat de overheid hen geregeld op de hoogte houdt van haar activiteiten op het gebied van het voorkomen van overstromingen en wateroverlast. Het gaat om de volgende stellingen:

- *het zou een goede zaak zijn als de overheid mensen zoals ik (agrariërs: dit bedrijf) regelmatig op de hoogte houdt van wat de overheid doet aan de zeekeringen*
- *het zou een goede zaak zijn als de overheid mensen zoals ik (agrariërs: dit bedrijf) regelmatig op de hoogte houdt van wat de overheid doet aan de dijken en kaden langs rivieren en beken*
- *het zou een goede zaak zijn als de overheid mensen zoals ik (agrariërs: dit bedrijf) regelmatig op de hoogte houdt van maatregelen die zij neemt om wateroverlast door extreme regenval te voorkomen.*

De respondenten hebben hun mening bij iedere stelling aangegeven met behulp van een score op een zevenpuntsschaal, waarbij de score 1 overeenkomt met 'helemaal oneens' en de score 7 met 'helemaal eens'. In de onderstaande tabel staan de resultaten weergegeven (hoe hoger het gemiddelde, hoe meer men het een goede zaak vindt dat de overheid voorlichting geeft over het onderwerp in kwestie):

tabel 1.34: gemiddelde score op drie vragen over overheidsvoorlichting

	burgers		agrariërs	
	2000	2001	2000	2001
- voorlichting over zeekeringen	4,8	4,8	4,0	3,6
- voorlichting over rivierdijken en kaden	4,9	5,0	4,3	4,0
- voorlichting over maatregelen extreme regenval	5,0	5,1	5,3	5,3

De gemiddelde burger is het duidelijk met de drie stellingen eens. Burgers hechten er dus aan dat de overheid hen geregeld informeert over de werkzaamheden op het gebied van veiligheid en wateroverlast. Landbouwers zien voor zichzelf daarentegen wel een duidelijk belang bij overheidsvoorlichting over maatregelen in verband met extreme regenval, maar hechten niet bijzonder aan overheidsvoorlichting over de rivierdijken. Dat is zelfs nog minder het geval bij overheidsvoorlichting over de zeekeringen.

Ten opzichte van de meting van 2000 is er voor beide onderzoeksgroepen nauwelijks iets veranderd.

De antwoorden op de drie stellingen blijken onderling zo sterk samen te hangen dat er één schaal uit geconstrueerd kan worden. Deze schaal meet het belang dat men hecht aan over-

heidsvoorlichting over veiligheid en wateroverlast⁸. De burgers scoren gemiddeld 5,0 op deze schaal, de agrariërs een stuk lager (4,3). Burgers staan dus positief tegenover zulke overheidsvoorlichting, terwijl landbouwers daar in zijn algemeenheid tamelijk onverschillig tegenover staan. Hierbij merken we wel op dat boeren het belang *wel* inzien van overheidsvoorlichting over wateroverlast door extreme regenval alleen.

Ook in 2000 kon een dergelijke schaal worden gevormd. De resultaten van 2001 liggen voor beide groepen in lijn met die van het vorige jaar.

Naarmate men ouder is, denkt men positiever over overheidsvoorlichting. Ook staan vrouwen er iets positiever tegenover dan mannen.

⁸ Bij de burgers is de betrouwbaarheid van de schaal zeer hoog (alfa = 0,92), bij de agrariërs hoog (alfa = 0,79). De standaarddeviaties zijn respectievelijk 1,41 en 1,68.

DEEL 2:
VERDROGING

Inhoudsopgave

1.	VERDROGING: HET REFERENTIEKADER	1
1.1	nadenken over verdroging	1
1.2	opgemerkte werkzaamheden tegen verdroging	1
1.3	betalen voor maatregelen tegen verdroging	3
2.	VERDROGING: OORDELEN	5
2.1	verdroging: stand van zaken en aanpak	5
2.1.1	verdroging van natuurgebieden	5
2.1.2	droogteschade in de landbouw	6
2.2	afwegingen in het kader van verdroging	6
2.3	de gevolgen van verdroging	7
2.4	acceptatie gevolgen watertekort	8
2.5	zelf bijdragen aan problemen door tekort aan water	9
2.5.1	burgers: tuin niet besproeien en auto niet wassen	9
2.5.2	landbouwers: niet of minder beregenen van gewassen	10
3.	INFORMATIE OVER VERDROGING	11
3.1	bereik van informatie over verdroging	11
3.2	zoeken naar informatie over verdroging	11

1. VERDROGING: HET REFERENTIEKADER

Dit hoofdstuk is opgebouwd uit drie onderdelen. Het eerste is de mate van betrokkenheid bij het thema verdroging. Vervolgens komt aan de orde of het de respondenten is opgevallen dat in hun omgeving werkzaamheden zijn uitgevoerd die iets met het tegengaan van verdroging te maken hebben, en welk effect zij denken dat die werkzaamheden hebben. Tot slot bespreken we de vraag, wie er volgens burgers en boeren moeten meebetalen aan het herstel van verdroogde natuurgebieden en aan de kosten van droogteschade in de landbouw.

1.1 nadenken over verdroging

De betrokkenheid van burgers en boeren bij het thema 'verdroging' is in kaart gebracht met één vraag: 'Kunt u aangeven of u *voordat* u deze vragenlijst ging invullen, al vaker over deze onderwerpen heeft nagedacht?'. De vraag werd gesteld nadat men alle andere vragen over het thema had ingevuld.

De antwoorden zijn in de volgende tabel te vinden. Daaruit blijkt duidelijk dat zo'n 40% van de agrariërs zich niet of nauwelijks bezig houdt met de verdroging van natuurgebieden of droogteschade in de landbouw. Ongeveer hetzelfde percentage denkt daar 'zo nu en dan' over na, één op de zes boeren doet dat vaak.

Burgers denken aanmerkelijk minder over dit type problemen na: ongeveer 70% nooit, tegen de 30% 'zo nu en dan'. Maar een enkeling houdt zich daar vaak mee bezig.

tabel 2.1: vóór onderzoek al vaker over verdroging nagedacht (in %)

	burgers	agrariërs
- vaak over nagedacht	3	17
- zo nu en dan over nagedacht	29	40
- eigenlijk nauwelijks over nagedacht	41	30
- nog nooit eerder over nagedacht	28	13
<i> totaal %</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i> abs.</i>	<i>302</i>	<i>104</i>

1.2 opgemerkte werkzaamheden tegen verdroging

Over directe ervaringen zijn in het kader van het thema *verdroging* om te beginnen twee vragen gesteld: of men de laatste drie jaar in de eigen omgeving concrete werkzaamheden had opgemerkt die bedoeld zijn om het verdrogen van natuurgebieden tegen te gaan, en of men werkzaamheden had bemerkt tegen droogteschade in de landbouw. Daarbij werden in de vraagstellingen een paar voorbeelden gegeven. Zo werd bij de verdroging van natuurgebieden gerefereerd aan bijvoorbeeld het afplaggen van heide en maken van dammetjes, terwijl

bij droogteschade werd verwezen naar verhogen van het grondwaterpeil. In de volgende tabel zijn de resultaten voor deze twee vragen weergegeven.

tabel 2.2: in omgeving werkzaamheden opgemerkt (in %)

	burgers		agrariërs	
	verdroging natuur	droogte- schade landbouw	verdroging natuur	droogte- schade landbouw
- ja	13	11	44	31
- weet niet (meer) zeker	33	37	13	22
- nee, zeker niet	53	52	43	47
<i>totaal %</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>abs.</i>	<i>302</i>	<i>306</i>	<i>104</i>	<i>104</i>

Ongeveer één op de acht burgers heeft in zijn omgeving iets opgemerkt van werkzaamheden die te maken hebben met verdroging van natuurgebieden of droogteschade in de landbouw. Circa de helft zegt dat zij daar zeker niets van gemerkt hebben, de rest (omstreeks een derde) is daar niet zeker van.

Agrariërs merken zulke werkzaamheden aanmerkelijk vaker op. Het percentage boeren dat daar zeker iets van heeft gemerkt, is drie maal zo hoog als het overeenkomstige percentage onder de burgers. Verder valt op dat boeren vaker iets hebben gemerkt van werkzaamheden tegen de verdroging van natuurgebieden (44%) dan van werkzaamheden die iets met het voorkomen van droogteschade in de landbouw te maken hebben (31%).

Helpen zulke werkzaamheden nu ook? Volgens de respondenten wel – drie kwart van de burgers denkt dat de waargenomen maatregelen tegen de verdroging van natuurgebieden het gewenste effect zullen hebben, en onder de boeren is dat nog wat meer.

In de ogen van de ondervraagden is het effect van werkzaamheden tegen droogteschade in de landbouw nog wat groter. Zo denkt 84% van de burgers dat die maatregelen helpen, en de boeren zijn daar nog iets positiever over¹.

De agrariërs die zich bewust zijn van werkzaamheden in hun omgeving om tegen te gaan dat natuurgebieden verdrogen, is vervolgens gevraagd naar de gevolgen daarvan voor hun eigen bedrijfsperceel. Dat zou immers droger of natter kunnen worden, en het is ook mogelijk dat delen droger en andere delen natter geworden zijn.

Bij vijf van deze 46 boeren is het bedrijfsperceel (geheel of gedeeltelijk) veel droger geworden. Een even grote groep stelt dat hun bedrijfsperceel iets droger wordt of is geworden. Bij de overige 36 agrariërs is het bedrijfsperceel niet droger geworden.

¹ Deze vragen zijn alleen gesteld aan de groep burgers en boeren die eerder hadden gezegd dat zij deze werkzaamheden in hun omgeving hadden opgemerkt. Het gaat hier om kleine aantallen, en om die reden worden de uitkomsten alleen in grote lijnen besproken.

Zeven boeren stellen dat (een gedeelte van) hun bedrijfsperceel veel natter is geworden als gevolg van de maatregelen. Een even grote groep zegt dat hun perceel iets natter is geworden. Bij 32 van de 46 landbouwers is geen sprake van vernatting van (delen van) hun perceel.

Alles bij elkaar genomen vinden twaalf van de 46 boeren dat de waterhuishouding van hun bedrijfsperceel (sterk of enigszins) is verbeterd als gevolg van maatregelen om verdroging van natuurgebieden tegen te gaan. Bij tien boeren is de situatie verslechterd, 24 landbouwers merkten geen gevolgen voor de waterhuishouding van hun bedrijf.

1.3 betalen voor maatregelen tegen verdroging

Ook in het kader van het thema ‘verdroging’ is nagegaan wie in de ogen van de ondervraagde burgers en boeren zouden moeten bijdragen aan maatregelen. Als het om de verdroging van natuurgebieden gaat, zou dat naar de mening van ongeveer twee derde van de burgers en agrariërs met name de rijksoverheid moeten zijn. De helft van de burgers vindt verder dat de waterschappen of provincies een bijdrage moeten leveren (bij de boeren is dat een derde), terwijl relatief veel boeren (de helft) van mening is dat alle inwoners van Nederland moeten meebetalen (onder de burgers is dat een derde). Opvallend is verder dat beide groepen hierbij een rol zien voor de waterleidingbedrijven of andere grootgebruikers van grondwater. Tabel 2.3 geeft het volledige overzicht.

*tabel 2.3: wie moeten bijdragen – herstel natuurgebieden bij verdroging (in %)**

	burgers	agrariërs
– de mensen die in de buurt van een verdroogd natuurgebied wonen	2	1
– alle inwoners van Nederland	37	47
– de rijksoverheid	70	66
– de gemeenten	24	10
– waterschappen of provincies	52	35
– stichtingen, verenigingen en organisaties op het gebied van natuurbescherming	35	44
– waterleidingbedrijven en andere organisaties die veel grondwater verbruiken	34	26
<i>totaal abs.</i>	<i>305</i>	<i>103</i>

* Aangezien de respondenten maximaal drie antwoorden konden geven, tellen de percentages op tot boven de 100%.

De kosten van droogteschade voor landbouwbedrijven moeten in de ogen van beide groepen met name voor rekening van de rijksoverheid en van de waterschappen en provincies komen. Ook hier valt weer op dat een derde van de burgers en één op de vier landbouwers vinden dat organisaties die veel grondwater gebruiken, moeten bijdragen aan de kosten van maatregelen om droogteschade tegen te gaan.

*tabel 2.4: wie moeten bijdragen – kosten droogteschade landbouwbedrijven (in %)**

	burgers	agrariërs
– de getroffen boeren	2	17
– alle inwoners van Nederland	25	36
– de rijksoverheid	79	75
– de gemeenten	28	12
– waterschappen of provincies	49	56
– stichtingen, verenigingen en organisaties op het gebied van natuurbescherming	8	12
– waterleidingbedrijven en andere organisaties die veel grondwater verbruiken	35	25
<i>totaal abs.</i>	<i>306</i>	<i>104</i>

* Aangezien de respondenten maximaal drie antwoorden konden geven, tellen de percentages op tot boven de 100%.

2. VERDROGING: OORDELEN

2.1 verdroging: stand van zaken en aanpak

Wat denkt de gemiddelde burger of boer over de vraag, hoe goed Nederland in staat is om te voorkomen dat natuurgebieden verdrogen of boeren schade als gevolg van droogte lijden? Is dat in de afgelopen tien jaar verbeterd? En wat vinden zij van de Nederlandse aanpak van deze problemen? Deze onderwerpen komen in de volgende twee subparagrafen aan de orde. Omdat opnieuw blijkt dat relatief grote groepen hiervan eigenlijk geen idee hebben, beginnen we steeds met het bespreken van het aantal respondenten dat het antwoord op deze vragen schuldig is gebleven.

2.1.1 verdroging van natuurgebieden

Van de burgers kan bijna de helft (45%) niet aangeven hoe goed Nederland op dit moment kan voorkomen dat natuurgebieden verdrogen. Van de agrariërs kan 29% daarop geen antwoord geven. Iets méér dan de helft van de burgers (51%) heeft geen idee of de situatie met betrekking tot de verdroging van natuurgebieden in de afgelopen tien jaar is verbeterd of verslechterd. Ook veel landbouwers kunnen daar geen inschatting over geven: 38% van hen moet het antwoord schuldig blijven.

Een oordeel over de Nederlandse aanpak is ook door grote delen van beide groepen niet te geven: 48% van de burgers en een derde van agrariërs heeft daar geen idee van.

In tabel 2.5 staat weergegeven hoe de respondenten die wel inhoudelijke antwoorden konden geven, over deze zaken oordelen. Terwijl de burgers gemiddeld neutraal zijn in hun mening over hoe goed Nederland in staat is te voorkomen dat natuurgebieden verdrogen, zijn agrariërs daar redelijk positief over. Beide groepen zien – in ongeveer gelijke mate – wel enige verbetering in de stand van zaken, als zij die vergelijken met tien jaar geleden. De Nederlandse aanpak wordt door boeren en burgers dan ook licht positief beoordeeld.

tabel 2.5: stand van zaken en aanpak – verdroging van natuurgebieden (gem.)

	burgers	agrariërs
– voorkomen dat natuurgebieden verdrogen (1 = 'zeer slecht', 7 = 'uitstekend')	4,1	4,8
– vergelijking verdroging natuurgebieden met tien jaar geleden (1 = 'veel slechter', 7 = 'veel beter')	4,7	4,6
– oordeel aanpak verdroging natuurgebieden (1 = 'zeer slecht', 7 = 'uitstekend')	4,4	4,6

2.1.2 droogteschade in de landbouw

Een kwart van de agrariërs en ongeveer de helft van de burgers (46%) kan niet beoordelen hoe goed Nederland op dit moment in staat is droogteschade in de landbouw te voorkomen. Meer dan de helft (54%) van de burgers en ruim een derde (37%) van de agrariërs kan wat dit betreft geen vergelijking maken met de situatie van tien jaar geleden.

Een oordeel over de Nederlandse *aanpak* van droogteschade is ook door veel respondenten niet te geven: exact de helft van de burgers en 29% van agrariërs heeft geen idee.

Als we kijken naar degenen die wel een oordeel geven, valt op dat beide groepen op geen van de drie vragen van elkaar afwijken. Boeren en burgers zijn gematigd positief over de mate waarin Nederland op dit moment in staat is te voorkomen dat landbouwbedrijven te maken krijgen met droogteschade. In vergelijking met tien jaar geleden is de situatie volgens de respondenten enigszins verbeterd. Hun oordeel over de Nederlandse aanpak van de droogteschadeproblematiek is min of meer neutraal (niet goed en niet slecht).

tabel 2.6: stand van zaken en aanpak – droogteschade landbouw (gem.)

	burgers	agrariërs
– voorkomen dat droogteschade optreedt (1 = 'zeer slecht', 7 = 'uitstekend')	4,4	4,4
– vergelijking droogteschade met tien jaar geleden (1 = 'veel slechter', 7 = 'veel beter')	4,6	4,4
– oordeel aanpak droogteschade (1 = 'zeer slecht', 7 = 'uitstekend')	4,2	4,1

2.2 afwegingen in het kader van verdroging

In de meting van 2000 werd een aantal afwegingen in het kader van veiligheid en overlast aan de respondenten voorgelegd. Dit jaar zijn alleen afwegingen met betrekking tot verdroging en watervervuiling aan bod gekomen. De uitkomsten voor watervervuiling worden besproken in rapportdeel 3; hier gaan we nader in op de afwegingen die met de verdroging van natuurgebieden te maken hebben. Het gaat hier concreet om de vraag hoe maatregelen tegen de verdroging van natuurgebieden moeten worden afgewogen tegen de economische schade, die zulke maatregelen voor de landbouw kunnen betekenen.

Volgens burgers moeten de belangen van de landbouw bij deze afweging iets hoger worden ingeschat dan het tegengaan van verdroging. Ook de agrariërs laten de belangen van de landbouw prevaleren, maar dan in veel sterkere mate dan de burgers.

tabel 2.7: afweging tegengaan van verdroging van natuurgebieden versus belangen van de landbouw (gem.)*

	burgers	agrariërs
– tegengaan van verdroging vs. belangen van de landbouw	4,3	5,4

* Score 1 staat voor 'dat telt vooral het tegengaan van verdroging' en score 7 staat voor 'dan tellen vooral de belangen van de landbouw'.

2.3 de gevolgen van verdroging

Een tekort aan water kan een aantal gevolgen hebben. Het gaat dan bijvoorbeeld om het geel worden van grasvelden, het risico van bos- en heidebrand of het achteruit gaan van natte natuurgebieden. Aan de respondenten is de vraag gesteld hoe erg men zulke gevolgen vindt. Steeds is gebruik gemaakt van een zevenpuntsschaal, waarbij de waarde 1 'helemaal niet erg' betekent en de waarde 7 'heel erg'. Het neutrale midden van de schaal ligt op (en rondom) de score 4.

De mogelijke gevolgen die aan de respondenten zijn voorgelegd, staan vermeld in tabel 2.8. Met uitzondering van het geel worden van gazons en grasvelden worden zij allemaal door zowel burgers als boeren nogal ernstig gevonden (sommige echter duidelijk erger dan andere). Burgers vinden het ontstaan van bos- en heidebrand het meest ernstig, en vinden dat ook iets erger dan agrariërs. Ook het achteruit gaan van natte natuurgebieden en massale groei van kroos in sloten, vaarten en plassen is volgens burgers erger dan volgens boeren. Boeren zien droogteschade voor de landbouw als het ergste gevolg van verdroging, en vinden dat bovendien erger dan burgers.

tabel 2.8: ernst van de gevolgen van tekorten aan water (gem.)*

	burgers	agrariërs
– ... er ontstaat bos- of heidebrand ...	6,0	5,4
– ... de landbouw ondervindt schade door droogte ...	5,7	6,1
– ... de grondwaterstand daalt ...	5,2	5,0
– ... natte natuurgebieden gaan achteruit ...	5,2	4,4
– ... er groeit massaal kroos in sloten, vaarten en plassen ...	4,6	4,2
– ... grasvelden en gazons worden geel ...	3,7	3,3

* De score 1 staat voor 'helemaal niet erg', de score 7 voor 'heel erg'.

Als de burgers wordt gevraagd om de gevolgen van een tekort aan water in natuurgebieden te vergelijken met de gevolgen van watertekorten voor de landbouw, zegt ongeveer de helft van hen beide gevolgen even erg te vinden. Bijna veertig procent vindt de gevolgen voor de landbouw erger. één op de acht burgers de gevolgen voor natuurgebieden.

Boeren vinden veel vaker dan burgers dat de gevolgen van te weinig water voor de landbouw erger zijn dan tekorten aan water in natuurgebieden. Ongeveer een kwart van de boeren vindt beide gevolgen even erg, terwijl er nauwelijks een boer te vinden is die de schade voor natuurgebieden erger vindt.

tabel 2.9: ernst gevolgen van een tekort aan water voor natuurgebieden versus gevolgen voor de landbouw (in %)

	burgers	agrariërs
– schade voor de landbouw is veel erger	20	53
– schade voor de landbouw is iets erger	19	21
– allebei even erg	49	23
– schade voor natuurgebieden is iets erger	6	1
– schade voor natuurgebieden is veel erger	6	1
<i>totaal %</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>abs.</i>	<i>305</i>	<i>103</i>

2.4 acceptatie gevolgen watertekort

Aan de respondenten zijn twee vragen voorgelegd met betrekking tot een tekort aan water in het landelijk gebied. Deze vragen luiden als volgt: Vindt u het acceptabel als ...:

- ... in de zomer natuurgebieden worden aangetast door droogte?
- ... oogsten van boeren minder opbrengen als gevolg van droogte?

Men kon antwoord geven op de vragen met behulp van een zevenpuntsschaal. De score 1 betekent dat men zoiets 'zeker *niet* acceptabel' vindt, de score 7 betekent 'zeker *wel* acceptabel'.

Agrariërs vinden het redelijk acceptabel als natuurgebieden in de zomer worden aangetast door droogte. Burgers vinden dat lichtelijk onacceptabel. Over schade aan de landbouw door droogte zijn beide groepen het eens: zulke schade vindt men onaanvaardbaar.

tabel 2.10: gemiddelde acceptatiescores m.b.t. watertekorten landelijk gebied

	burgers		agrariërs	
	2000	2001	2000	2001
– in zomer natuurgebieden aangetast door droogte	2,9	3,6	4,4	4,8
– in zomer verminderde oogst a.g.v. droogte	2,7	3,2	2,4	2,9

* De score 1 betekent 'zeker niet acceptabel', de score 7 'zeker wel acceptabel'.

Vergeleken met 2000 vinden de burgers aantasting van natuurgebieden door droogte nu minder onacceptabel. Bij de boeren heeft zich op dat punt geen verschuiving voorgedaan. Beide groepen vonden schade aan de landbouw vorig jaar meer onacceptabel dan dit jaar.

2.5 zelf bijdragen aan problemen door tekort aan water

2.5.1 burgers: tuin niet besproeien en auto niet wassen

In een droge zomer zouden burgers op diverse manieren kunnen bijdragen aan het verminderen van watertekorten. Zo zouden zij tijdelijk af kunnen zien van het besproeien van hun tuin of een tijdje hun auto niet kunnen wassen. Zo'n drie kwart van de burgers zou zeker of waarschijnlijk wel (tijdelijk) willen afzien van het besproeien van hun tuin². Zeven procent voelt daar weinig voor.

tabel 2.11: zelf bijdragen door tuin tijdelijk niet te besproeien – burgers (in %)

	%
– zeker wel	40
– waarschijnlijk wel	37
– misschien wel, misschien niet	15
– waarschijnlijk niet	6
– zeker niet	1
<i>totaal %</i>	<i>100</i>
<i>abs.</i>	<i>279</i>

Meer burgers zijn geneigd om in zo'n geval tijdelijk hun auto niet meer te wassen: negentig procent zou daar zeker of waarschijnlijk wel van af willen zien³.

² Voor zes procent van de burgers was deze vraag niet van toepassing. Zij zijn bij de genoemde percentages buiten beschouwing gelaten.

³ Zeven procent van de burgers zegt dat deze vraag voor hen niet van toepassing is. Zij zijn bij de genoemde percentages buiten beschouwing gelaten.

tabel 2.12: zelf bijdragen door auto tijdelijk niet te wassen – burgers (in %)

	%
– zeker wel	68
– waarschijnlijk wel	22
– misschien wel, misschien niet	8
– waarschijnlijk niet	1
– zeker niet	1
<i>totaal</i> %	<i>100</i>
<i>abs.</i>	<i>276</i>

2.5.2 landbouwers: niet of minder beregenen van gewassen

Aan de agrariërs is gevraagd of zij tijdens een droge zomer vrijwillig (dus zonder dat de overheid een beregeningsverbod oplegt) hun gewassen niet of minder zouden willen beregenen. Het draagvlak hiervoor blijkt niet groot te zijn: slechts één op de vijf boeren zou minder of tijdelijk helemaal niet willen beregenen. Zo'n zestig procent zou waarschijnlijk niet of zeker niet minder willen beregenen.

tabel 2.13: zelf bijdragen door vrijwillig niet of minder te beregenen – agrariërs (in %)

	%
– zeker wel	2
– waarschijnlijk wel	18
– misschien wel, misschien niet	21
– waarschijnlijk niet	26
– zeker niet	33
<i>totaal</i> %	<i>100</i>
<i>abs.</i>	<i>91</i>

* Door het geringe aantal agrariërs dat deze vraag heeft beantwoordt, dient niet te veel waarde aan de precieze percentages te worden gehecht.

3. INFORMATIE OVER VERDROGING

In dit hoofdstuk worden de aspecten besproken die betrekking hebben op informatie over het thema verdroging. We gaan achtereenvolgens in op het bereik van zulke informatie, en op de vraag of men zelf wel eens probeert om informatie over dit onderwerp te vinden.

3.1 bereik van informatie over verdroging

Als wordt gevraagd of men in het afgelopen jaar wel eens iets heeft gezien, gehoord of gelezen over de verdroging van natuurgebieden, beantwoorden vier op de vijf boeren die vraag bevestigend. Op een soortgelijke vraag naar droogteschade in de landbouw zijn dat drie van de vier agrariërs. Burgers hebben over deze twee onderwerpen minder vaak iets vernomen: rond de 45% heeft daarover het voorafgaande jaar iets gezien, gelezen of gehoord.

We merken bij deze uitkomsten op dat niet alle respondenten de vragen hebben kunnen beantwoorden. De respondenten die de vragen niet konden beantwoorden zijn bij de berekening van de percentages weggelaten⁴.

tabel 2.14: percentage respondenten dat iets heeft gelezen, gezien of gehoord over ...:

	burgers	agrariërs
– de verdroging van natuurgebieden	43	79
– droogteschade in de landbouw	46	75

3.2 zoeken naar informatie over verdroging

Terwijl het in de vorige paragraaf ging om de vraag of men – min of meer passief – iets heeft vernomen over de twee onderwerpen die met watertekorten te maken hebben, staat in deze paragraaf de vraag centraal of men *actief* op zoek is gegaan naar informatie⁵. In het geval van de burgers gaat slechts een kleine minderheid (4%) daar zelf naar op zoek. Onder de boeren ligt dit percentage een fractie hoger.

tabel 2.15: percentage respondenten dat zelf informatie heeft gezocht over ...:

	burgers	agrariërs
– de verdroging van natuurgebieden/droogteschade landbouw	4	11

⁴ Vooral onder de burgers zijn er relatief veel respondenten die deze vragen niet konden beantwoorden (over de verdroging van natuurgebieden: 13%; over droogteschade in de landbouw eveneens 13%).

⁵ Ook hierbij is de groep die geen antwoord kan geven, bij de berekening van de percentages buiten beschouwing gelaten.

Ook is aan de respondenten die aangaven zelf op zoek te gaan naar informatie, gevraagd op welke manieren zij dat doen. Twaalf burgers en evenveel boeren hebben in het jaar vóór het onderzoek zelf informatie over verdroging van natuurgebieden en/of droogteschade in de landbouw gezocht. De burgers zochten hun informatie in gelijke mate in naslagwerken, internet, tijdschriften en bij natuur- en milieuorganisaties (deze media worden allemaal vier of vijf keer genoemd). De landbouwers noemen vooral de vakbladen (tien keer).

DEEL 3:
WATERVERVUILING

Inhoudsopgave

1.	WATERVERVUILING: HET REFERENTIEKADER	1
1.1	nadenken over watervervuiling	1
1.2	opgemerkte werkzaamheden tegen vervuiling	1
1.3	betalen voor maatregelen tegen watervervuiling	2
2.	WATERVERVUILING: OORDELEN	5
2.1	watervervuiling: stand van zaken en aanpak	5
2.2	afwegingen in het kader van vervuiling	5
2.3	de gevolgen van watervervuiling	6
2.4	het lozingenbesluit	7
3.	INFORMATIE OVER WATERVERVUILING	9
3.1	bereik van informatie over watervervuiling	9
3.2	zoeken naar informatie over watervervuiling	9

1. WATERVERVUILING: HET REFERENTIEKADER

Dit hoofdstuk is onderverdeeld in drie paragrafen. In de eerste paragraaf gaan we in op de vraag hoe vaak boeren en burgers nadenken over het probleem van de watervervuiling. De tweede paragraaf heeft betrekking op eventuele werkzaamheden die men heeft opgemerkt en de gepercipieerde effectiviteit daarvan. In de laatste paragraaf staat de vraag centraal, wie voor de kosten van watervervuiling moet betalen.

1.1 nadenken over watervervuiling

Bijna 60% van de burgers heeft – voordat ze begonnen aan het beantwoorden van de vragen over watervervuiling – eerder wel eens over dat onderwerp nagedacht (49% ‘zo nu en dan’, 10% ‘vaak’). Ongeveer een kwart deed dat tot op dat moment nog maar nauwelijks, één op de acht burgers nooit. Vergelijken met deze uitkomsten houden agrariërs zich veel vaker bezig met nadenken over watervervuiling: ruim 80% doet dat op zijn minst zo nu en dan (ruim een kwart ‘vaak’), tegen maar één op de zes boeren die dat tot het moment van invullen maar nauwelijks of zelfs nog nooit hadden gedaan.

tabel 3.1: al eerder over watervervuiling nagedacht (in %)

	burgers	agrariërs
– vaak over nagedacht	10	27
– zo nu en dan	49	57
– eigenlijk nauwelijks	28	11
– nog nooit	13	6
<i>totaal %</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>abs.</i>	<i>306</i>	<i>105</i>

1.2 opgemerkte werkzaamheden tegen vervuiling

Om het probleem van de watervervuiling aan te pakken kunnen bijvoorbeeld waterzuiveringsinstallaties gebouwd worden. Ook het baggeren van rivieren, plassen en dergelijke kan daaraan een bijdrage leveren. Twee derde van de boeren heeft dit soort werkzaamheden in de afgelopen drie jaar in de eigen omgeving gezien, of erover gehoord of gelezen. Bij de burgers is dat minder dan één derde.

tabel 3.2: over werkzaamheden in de omgeving gehoord/gezien/gelezen – tegengaan watervervuiling (in %)

	burgers	agrariërs
– ja	29	65
– dat weet ik niet (meer) zeker	35	20
– nee, zeker niet	36	15
<i>totaal %</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>abs.</i>	<i>305</i>	<i>105</i>

Van degenen die van deze werkzaamheden weten, denkt 90% dat deze maatregelen zeker wel of waarschijnlijk wel het bedoelde resultaat zullen opleveren. Slechts een enkeling staat daar sceptisch tegenover.

1.3 betalen voor maatregelen tegen watervervuiling

Sommige mensen vinden dat de kosten om watervervuiling ongedaan te maken, helemaal betaald moeten worden door degene die de watervervuiling heeft veroorzaakt (het principe 'de vervuiler betaalt'). Anderen vinden dat die kosten door de hele samenleving moeten worden opgebracht. Op de vraag hoe zij hier tegenover staan, vinden de burgers overwegend dat de vervuiler voor die kosten moet opdraaien. Ook boeren neigen tot dat standpunt, maar wel minder sterk dan burgers.

tabel 3.3: afweging betalen van kosten voor ongedaan maken van watervervuiling (gem.)*

	burgers	agrariërs
– de vervuiler moet betalen vs. de samenleving moet betalen	2,7	3,6

* Score 1 staat voor 'de vervuiler moet alles betalen' en score 7 staat voor 'de samenleving moet alles betalen'.

Soms kan echter niet worden vastgesteld wie verantwoordelijk is voor watervervuiling. Wie moet er dan betalen voor de maatregelen om deze watervervuiling weer ongedaan te maken? Zowel burgers als boeren denken dan het vaakst aan de rijksoverheid. Verder noemen burgers vaak de bedrijven of industrie in waterrijke gebieden, en waterschappen en provincies. Van de agrariërs vindt de helft dat alle inwoners van Nederland deze kosten moeten dragen (onder de burgers is dat maar een derde).

tabel 3.4: wie moeten bijdragen – ongedaan maken watervervuiling (in %)*

	burgers	agrariërs
– de mensen die in waterrijke gebieden wonen	2	2
– bedrijven/industrie in waterrijke gebieden	49	12
– boeren in waterrijke gebieden	8	4
– alle inwoners van Nederland	34	50
– de scheepvaart	15	2
– de rijksoverheid	69	75
– de gemeenten	27	16
– waterschappen of provincies	42	6
– stichtingen, verenigingen en organisaties op het gebied van natuurbescherming	5	9
<i>totaal abs.</i>	303	105

* Aangezien de respondenten maximaal drie antwoorden konden geven, tellen de percentages op tot boven de 100%.

2. WATERVERVUILING: OORDELEN

2.1 watervervuiling: stand van zaken en aanpak

Op de vraag hoe goed Nederland op dit moment in staat is om te voorkomen dat het open water vervuild raakt, blijft 40% van de burgers het antwoord schuldig. Bij boeren komt dat minder vaak voor, maar weet toch één op de zes agrariërs geen antwoord op die vraag te geven.

Een vergelijking met de situatie van tien jaar geleden levert eveneens problemen op voor een grote groep burgers; 39% van hen kan niet aangeven of er in de afgelopen tien jaar wel of geen verbetering is opgetreden in de mate waarin het open water vervuild is. Het aantal agrariërs dat geen vergelijking kan maken is weliswaar een stuk lager, maar nog steeds relatief hoog (18%). Een oordeel over de Nederlandse *aanpak* als het gaat om het tegengaan van vervuiling van open water, is door 34% van de burgers niet te geven. Van de agrariërs heeft tien procent daar geen idee van.

Als we ons concentreren op de respondenten die wel een oordeel kunnen geven, zien we dat de burgers matig positief zijn over de mate waarin Nederland op dit moment in staat is te voorkomen dat open water vervuild raakt. De agrariërs denken daar wat positiever over.

Burgers vinden dat er in de afgelopen tien jaar een behoorlijke verbetering is opgetreden in de mate waarin het open water vervuild raakt. In nog veel sterkere mate zien de agrariërs hierin verbetering.

De Nederlandse aanpak van de vervuiling van het open water kan bogen op redelijke steun onder de burgers. Onder agrariërs is er zelfs nog wat meer draagvlak voor de Nederlandse aanpak.

tabel 3.5: stand van zaken en aanpak – watervervuiling (gem.)

	burgers	agrariërs
– voorkomen dat open water vervuild raakt (1 = 'zeer slecht', 7 = 'uitstekend')	4,3	4,7
– vergelijking vervuiling open water met tien jaar geleden (1 = 'veel slechter', 7 = 'veel beter')	4,7	5,7
– oordeel aanpak vervuiling open water (1 = 'zeer slecht', 7 = 'uitstekend')	4,4	5,1

2.2 afwegingen in het kader van vervuiling

Als het tegengaan van watervervuiling moet worden afgewogen tegen de belangen van de landbouw (die als gevolg daarvan economische schade kan oplopen), wat moet dan het

zwaarst wegen? De burgers laten in zo'n geval het tegengaan van watervervuiling iets prevaleren boven de belangen van de landbouw, agrariërs doen het tegenovergestelde:

*tabel 3.6: afweging tegengaan watervervuiling versus belangen van de landbouw (gem.)**

	burgers	agrariërs
– tegengaan van watervervuiling vs. belangen van de landbouw	3,7	4,3

* Score 1 staat voor 'dat telt vooral het tegengaan van watervervuiling' en score 7 staat voor 'dan tellen vooral de belangen van de landbouw'. De score 4 vormt het midden van de schaal: beide belangen wegen dan even zwaar.

2.3 de gevolgen van watervervuiling

Om in kaart te brengen hoe zwaar men tilt aan de consequenties van watervervuiling hebben de respondenten voor negen mogelijke gevolgen aangegeven, hoe erg zij die vinden. Dat is gebeurd door per omschreven gevolg een score voor de ernst toe te kennen (waarbij de score 1 overeenkomt met 'helemaal niet erg' en de score 7 met 'heel erg'). In de volgende tabel zijn de resultaten van deze vragen weergegeven.

*tabel 3.7: ernst van de gevolgen van vervuiling van open water (gem.)**

	burgers	agrariërs
– vissen, vogels en kikkers gaan dood door vervuiling	6,5	6,6
– het water wordt ongeschikt voor gebruik in de landbouw (drinkwater voor vee, besproeien van gewassen)	6,2	6,7
– je kunt zien dat het open water vervuild is (met bijv. drijvend vuil, olie of chemische stoffen)	6,2	6,2
– je kunt ziek worden van het zwemmen in open water	6,2	6,1
– waterplanten sterven af	6,1	6,0
– één bepaalde soort vis verdringt alle andere soorten	5,8	5,8
– één soort waterplant verdringt alle andere soorten	5,7	5,5
– het open water stinkt	5,6	5,2
– het open water is groen of troebel door te veel algengroei	5,4	5,0

* De score 1 staat voor 'helemaal niet erg', de score 7 voor 'heel erg'.

Alle voorgelegde mogelijke gevolgen worden door beide groepen redelijk tot zeer ernstig gevonden. Er zijn echter wel gradaties. Burgers zien als ergste gevolg dat vogels, vissen en kikkers als gevolg van vervuiling sterven. Dat vinden boeren ook, maar zij vinden het even erg als het water door vervuiling ongeschikt wordt voor gebruik in de landbouw (wat voor burgers minder zwaar weegt). Verder valt op dat burgers het erger vinden dan boeren, wanneer het open water groen of troebel wordt door overmatige algengroei. Overigens wordt dat voor beide groepen als het minst ernstige gevolg van watervervuiling gezien.

Zowel natuurgebieden als de landbouw kunnen schade ondervinden van watervervuiling. Gerekend over burgers en boeren samen vindt ruim 60% beide vormen van schade even erg. Wel blijkt dat boeren zwaarder tillen aan schade voor de landbouw: tegen de 40% vindt schade aan de landbouw (iets of veel) erger dan schade aan natuurgebieden. Onder de burgers is dat bijna 15% minder. Tien procent van de burgers vindt schade aan natuurgebieden erger dan schade voor de landbouw; het vergelijkbare percentage is onder de boeren nog wat lager (3%).

tabel 3.8: ernst gevolgen van watervervuiling voor natuurgebieden versus gevolgen voor de landbouw (in %)

	burgers	agrariërs
- schade voor de landbouw is veel erger	13	25
- schade voor de landbouw is iets erger	12	13
- allebei even erg	65	60
- schade voor natuurgebieden is iets erger	6	2
- schade voor natuurgebieden is veel erger	4	1
<i>totaal %</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>abs.</i>	<i>306</i>	<i>104</i>

2.4 het lozingenbesluit

Met ingang van 1 maart 2000 is het lozingenbesluit van kracht. Dit besluit houdt in dat agrariërs in een zogenaamde teeltvrije zone langs open water geen gewassen mogen verbouwen en geen bestrijdingsmiddelen of meststoffen mogen gebruiken. De breedte van de teeltvrije zone is afhankelijk van het soort gewas dat op de naastliggende akker wordt geteeld. Aan de agrariërs in het onderzoek is gevraagd of zij over dit lozingenbesluit brochures hebben ontvangen, of zij denken dat het besluit op hun bedrijf van toepassing is, en hoe zij de consequenties ervan inschatten.

Wat de eerste vraag betreft geeft de overgrote meerderheid van de boeren te kennen dat zij rond 1 maart 2000 één of meerdere brochures over het lozingenbesluit te hebben ontvangen (86%). Van deze groep zegt precies drie kwart dat dit besluit op hun bedrijf van toepassing is¹.

Veertien procent van de agrariërs die aangeven dat het lozingenbesluit van toepassing is, kan (nog) niet beoordelen of dit besluit positieve dan wel negatieve gevolgen heeft voor hun bedrijfsvoering. Als we de volledige groep agrariërs die daar wel een mening over hebben op 100% stellen, is ruim een derde van hen negatief over de gevolgen van het besluit. Bijna 45% is neutraal in zijn oordeel, terwijl 20% (zeer) positief is.

¹ Dat komt overeen met 63% van alle agrariërs in de steekproef.

tabel 3.9: gevolgen van het lozingenbesluit op de bedrijfsvoering – alleen agrariërs (in %)*

	%
– zeer positief	7
– tamelijk positief	13
– neutraal, maakt niet uit	43
– tamelijk negatief	21
– zeer negatief	16
<i>totaal</i> %	<i>100</i>
<i>abs.</i>	<i>56</i>

* Aangezien het hier om kleine aantallen respondenten gaat, dient aan de precieze percentages niet te veel waarde te worden gehecht.

3. INFORMATIE OVER WATERVERVUILING

3.1 bereik van informatie over watervervuiling

Zowel boeren als burgers ontvangen blijkbaar geregeld informatie die met de vervuiling van water te maken heeft. Negen van de tien burgers heeft daarover wel eens iets gelezen, gezien of gehoord in het voorafgaande jaar; bij de boeren is dat zelfs iedereen, op een enkeling na (99%).

3.2 zoeken naar informatie over watervervuiling

Zoals eerder ook al bleek bij de andere thema's van de Watermonitor, is het aantal respondenten dat uit eigen beweging op zoek gaat naar informatie, veel kleiner dan het aantal dat informatie heeft ontvangen. Wel is het percentage boeren dat actief naar informatie over watervervuiling heeft gezocht (25%) een stuk hoger dan onder burgers (6%). De bronnen die agrariërs daarvoor gebruiken zijn vooral vak- en branchebladen en belangenorganisaties. Burgers proberen vooral informatie in tijdschriften en bij milieu- en natuurorganisaties te vinden.

DEEL 4:
ALGEMEEN

Inhoudsopgave

1.	AANDACHTSPUNTEN VOOR DE OVERHEID	1
2.	OPVATTINGEN OVER DE OVERHEID	5
3.	HET BELANG VAN HET MILIEU	7
4.	MEDIAGEBRUIK	9
4.1	dagbladen	9
4.2	vak- en branchebladen	9
4.3	radio en televisie	10

1. AANDACHTSPUNTEN VOOR DE OVERHEID

Om in kaart te brengen of burgers en boeren veel of juist weinig belang hechten aan problemen rondom water – veiligheid, overlast, vervuiling en verdroging – is aan de respondenten een lijst van aandachtspunten voorgelegd. Deze vier onderwerpen waren daarin opgenomen, waarbij het thema ‘veiligheid en overlast’ weer was uitgesplitst in drie onderdelen (zeeweringen, rivierdijken en wateroverlast door extreme regenval). Daarnaast waren ook aandachtspunten op andere beleidsterreinen opgenomen (zoals de sociale zekerheid, defensie en de gezondheidszorg).

Aan de respondenten is gevraagd om deze overheidstaken qua belangrijkheid te rangordenen. In tabel 4.1 is aangegeven hoe deze rangordening er in 2000 en 2001 uit komt te zien. De bijbehorende score staat voor het gemiddeld rangnummer: hoe lager een bepaalde score is, hoe belangrijker men die overheidstaak vindt.

Bij deze tabel wordt de interpretatie bemoeilijkt door het feit dat er in 2000 negen onderwerpen in volgorde gezet moesten worden, en dat dat er in 2001 elf zijn. Door het invoegen van *tegengaan van watervervuiling in Nederland* en *tegengaan van verdroging van natuurgebieden* (beide met een gemiddeld rangnummer rond de 5,5) worden alle onderwerpen die men *minder* belangrijk vindt dan deze twee als het ware een plaatsje naar beneden geduwd. In principe kunnen sommige onderwerpen daardoor een minder prominente plaats in de rangordening krijgen, zonder dat zoiets hoeft te betekenen dat het onderwerp *op zichzelf* minder belangrijk is geworden. Het rechtstreeks vergelijken van de uitkomsten voor 2000 en 2001 heeft daardoor weinig betekenis.

Wat aan de hand van de tabel wel kan worden geconcludeerd, is dat het *tegengaan van watervervuiling* bij de burgers tamelijk hoog eindigt (op de derde plaats), maar voor de boeren veel lager (plaats 6, ongeveer gelijk met *verbeteren van rivierdijken en –kaden* en *zeeweringen versterken*). Het *tegengaan van verdroging van natuur- en landbouwgebieden* komt bij de burgers ongeveer in het midden van de range terecht (ongeveer gelijk met *wateroverlast, zeeweringen, rivierdijken en –kaden* en *het bevorderen van economische groei*), maar is voor de agrariërs kennelijk minder belangrijk (negende plaats).

tabel 4.1: rangordening van belangrijke aandachtspunten voor de overheid, 2000 en 2001 (gemiddelde rangscore)*

	burgers		agrariërs	
	2000	2001	2000	2001
1. de gezondheidszorg verbeteren	2,3	2,3	3,0	3,4
2. de sociale zekerheid op peil houden	2,9	3,5	4,3	4,9
3. de werkloosheid bestrijden	4,3	5,3	5,0	6,0
4. maatregelen nemen tegen wateroverlast door extreme regenval	4,3	6,3	3,3	5,2
5. verbeteren van de dijken en kaden langs rivieren en beken	4,3	5,7	3,7	5,6
6. de zeeweringen versterken	5,9	6,3	5,6	5,8
7. een hoge economische groei bevorderen	5,9	6,8	4,9	5,3
8. het aanzien van de steden en het platteland verfraaien	7,0	8,3	6,9	7,9
9. het leger versterken	8,3	10,2	8,4	10,0
10. tegengaan van watervervuiling in Nederland	–	5,2	–	5,7
11. tegengaan van verdroging van natuur- en landbouwgebieden	–	6,3	–	6,1

* Voor de volgorde van de onderwerpen in de tabel is de rangorde bij de burgers in 2000 aangehouden. De twee nieuwe onderwerpen uit 2001 zijn onderaan toegevoegd. Per groep zijn de drie belangrijkste aandachtspunten vergedrukt weergegeven.

Omdat het bovenstaande alleen een rangordening oplevert en niet de grootte van de verschillen tussen de belangrijkheid van de verschillende overheidstaken laat zien, is ook aan de respondenten gevraagd met behulp van fictief geld gewicht toe te kennen aan de diverse overheidstaken. Hiervoor kreeg iedere respondent vijf virtuele briefjes van f 50,- die hij naar eigen inzicht mocht besteden aan één of meerdere van de bovenstaande overheidstaken.

Omdat bij deze vraag de twee nieuwe onderwerpen *niet* waren meegenomen, zijn de uitkomsten van 2000 en 2001 in principe nu wel vergelijkbaar. Ook in dit geval is het overigens beter om meer op de volgorde te letten dan op de hoogte van het gemiddelde bedrag: het toekennen van geld gebeurt in dit geval immers met f 50 tegelijk, en een geringe verschuiving in de onderlinge prioriteiten werkt daardoor relatief sterk door in de toegekende bedragen.

tabel 4.2: rangordening van belangrijke aandachtspunten voor de overheid, 2000 en 2001 (gemiddelde bedragen)*

	burgers		agrariërs	
	2000	2001	2000	2001
1. de gezondheidszorg verbeteren	f 99	f 96	f 69	f 69
2. de sociale zekerheid op peil houden	f 54	f 44	f 34	f 30
3. de werkloosheid bestrijden	f 27	f 27	f 20	f 17
4. verbeteren van dijken en kaden langs rivieren en beken	f 21	f 26	f 33	f 30
5. maatregelen nemen tegen overlast door extreme regenval	f 17	f 19	f 48	f 44
6. de zeeweringen versterken	f 14	f 17	f 15	f 25
7. het aanzien van steden en het platteland verfraaien	f 8	f 6	f 7	f 10
8. een hoge economische groei bevorderen	f 8	f 10	f 23	f 23
9. het leger versterken	f 3	f 1	f 1	f 1

* De volgorde in de tabel is naar het gemiddelde bedrag dat burgers in 2000 aan de overheidstaken toekennen. Per groep zijn die drie taken vet gedrukt waaraan gemiddeld het meest wordt besteed. Omdat het gemiddelde bedrag bij de boeren in 2001 voor *op peil houden van de sociale zekerheid* gelijk is aan dat voor *maatregelen tegen wateroverlast*, zijn beide onderwerpen vet gedrukt.

Aan het verbeteren van de gezondheidszorg wordt zowel door de burgers als door de agrariërs overduidelijk het grootste bedrag toegekend, zij het dat de boeren aan dit onderwerp gemiddeld minder geld geven dan de burgers. Bij de burgers komt het op peil houden van de sociale zekerheid op de tweede plaats, die bij de agrariërs echter wordt ingenomen door het nemen van maatregelen tegen wateroverlast als gevolg van hevige regenval. De werkloosheid bestrijden komt bij de burgers op de derde plaats; bij de boeren zijn dat – ex aequo – het op peil houden van de sociale zekerheid en het verbeteren van rivierdijken en –kaden. Het minst belangrijk in de rangordening van de burgers zijn het verfraaien van het aanzien van steden en het platteland, een hoge economische groei bevorderen en het leger versterken. Deze taken krijgen van de burgers gemiddeld hoogstens een tientje. Hoewel het bevorderen van een hoge economische groei bij de agrariërs zeker niet tot de hoogste prioriteiten behoort, valt wel op dat zij daaraan – in vergelijking met burgers – relatief veel geld toekennen (in beide jaren gemiddeld f 23).

Wat het *versterken van zeeweringen* betreft, valt op dat het bedrag dat de agrariërs daaraan toekennen, oploopt van f 15 in 2000 naar f 25 in 2001. Hoewel dit lijkt te suggereren dat zij dit onderwerp belangrijker zijn gaan vinden, is dat niet de enig mogelijke uitleg. Het is immers ook mogelijk dat andere onderwerpen in belang zijn gedaald en dat daardoor de zeeweringen – relatief ten opzichte van de rest – zijn gestegen. Het feit dat de agrariërs aan *het op peil houden van de sociale zekerheid* en *de werkloosheid bestrijden* minder geld toekennen dan in 2000, wijst in deze richting. Ook zijn in de afgelopen jaren de *dijken en kaden langs*

rivieren en beken sterk verbeterd, en worden beleidsmaatregelen tegen de *wateroverlast door extreme regenval* voorbereid. Kennelijk werken ook deze ontwikkelingen door in een lichte afname van de urgentie van deze onderwerpen.

2. OPVATTINGEN OVER DE OVERHEID

De respondenten hebben aan de hand van acht vragen aangegeven of zij van de overheid op verschillende beleidsterreinen een actieve opstelling verwachten (in die zin dat de overheid zoveel mogelijk voor de samenleving regelt) of juist zoveel mogelijk aan de samenleving overlaat. Vijf van die beleidsterreinen hebben te maken met het waterbeheer:

- het voorkomen van overstromingen
- het voorkomen van wateroverlast als gevolg van extreme regenval
- het tegengaan van verdroging van natuurgebieden
- het tegengaan van droogteschade voor landbouwbedrijven
- het bestrijden van watervervuiling.

De drie andere terreinen zijn als vergelijkingsmateriaal bedoeld. De daarvoor gekozen beleidsterreinen zijn: de gezondheidszorg, de zorg voor het milieu, en veiligheid op straat.

Bij elk van de beleidsterreinen hebben de respondenten dus een keuze kunnen maken tussen *een overheid die zoveel mogelijk voor de samenleving regelt*, en *een overheid die zoveel mogelijk aan de samenleving zelf overlaat*. Hun opvattingen hebben zij aangegeven met behulp van een 7-puntsschaal, waarbij de score 1 overeenkomt met het eerste alternatief en de score 7 met het tweede.

De uitkomsten voor de acht vragen zijn in de volgende tabel weergegeven in de vorm van gemiddelden.

tabel 4.3: gemiddelde scores voor 'opvattingen over de overheid'

	burgers	agrariërs
– het voorkomen van overstromingen	2,3	2,3
– veiligheid op straat	2,4	2,4
– het bestrijden van watervervuiling	2,4	2,5
– het voorkomen van wateroverlast als gevolg van regenval	2,4	2,6
– het tegengaan van verdroging van natuurgebieden	2,6	3,2
– de gezondheidszorg	2,7	3,3
– de zorg voor het milieu	2,7	3,2
– het tegengaan van droogteschade in de landbouw	2,8	3,4

* Score 1 staat voor 'een overheid die zoveel mogelijk voor de samenleving regelt', score 7 voor 'een overheid die zoveel mogelijk aan de samenleving zelf overlaat'.

Zowel burgers als boeren vinden *alle* onderwerpen meer een zaak voor overheidszorg, dan dat ze moeten worden overgelaten aan de samenleving. Ook de hoogste score (3,4 bij de agrariërs, voor het tegengaan droogteschade in de landbouw) is immers nog significant lager dan het neutrale schaal midden. Bij een aantal taken zien de landbouwers echter wel een gro-

tere rol voor de samenleving weggelegd dan de burgers. Het gaat dan om: het tegengaan van verdroging van natuurgebieden, de gezondheidszorg, de zorg voor het milieu en het tegengaan van droogteschade in de landbouw.

Beide groepen laten dezelfde volgorde zien. Zij zien het voorkomen van overstromingen, veiligheid op straat, het bestrijden van watervervuiling en het voorkomen van wateroverlast als gevolg van regenval het sterkst als zaken die de overheid voor de samenleving moet regelen. Het tegengaan van verdroging, de gezondheidszorg, de zorg van het milieu en het tegengaan van droogteschade worden iets minder als louter overheidstaken gezien.

In 2000 zijn zeven van dit soort vragen aan de burgers voorgelegd. Een deel daarvan is ook in 2001 gevraagd. Het gaat dan om de rol van de overheid bij het voorkomen van overstromingen, het voorkomen van wateroverlast als gevolg van extreme regenval, de gezondheidszorg, de zorg voor het milieu en veiligheid op straat. Vergeleken met de resultaten van 2000 valt op dat de burgers bij al deze punten nu een sterkere rol voor de overheid zien weggelegd. Bij de agrariërs geldt dat alleen voor de zorg voor het milieu. Op de andere aspecten laten boeren geen verschuiving zien ten opzichte van 2000.

De acht vragen over de opvatting of de zorg voor bepaalde beleidsterreinen juist wel of niet bij de overheid ligt, vormen samen één schaal voor opvattingen over de overheid. Een hoge score op deze schaal houdt in dat men van mening is dat de overheid de zorg voor de voorgelegde onderwerpen beter aan de samenleving kan overlaten, een lage score het omgekeerde. Gemiddeld hebben de burgers op deze schaal een score van 2,6. Agrariërs zouden liever zien dat de overheid wat meer aan de samenleving zou overlaten: zij scoren gemiddeld 2,9¹.

¹ In 2000 is ook een schaal met betrekking tot de opvattingen over de overheid geconstrueerd. Doordat de schaal dit jaar iets anders is opgebouwd, zijn beide schalen niet vergelijkbaar. Zowel voor de burgers als voor de agrariërs heeft de schaal in 2001 een hoge betrouwbaarheid (Cronbachs alfa is respectievelijk 0,84 en 0,81). Bij burgers is de standaarddeviatie 1,0, bij agrariërs 1,1.

3. HET BELANG VAN HET MILIEU

Als het om verdroging en vervuiling gaat, zijn opvattingen over het milieu een relevant gegeven. Iemand die veel waarde aan het milieu hecht, zal naar verwachting zwaarder tillen aan de ongewenste gevolgen van verdroging en vervuiling dan anderen die een schoon en veilig milieu minder belangrijk vinden. Om een indruk van de opvattingen over het milieu te krijgen, zijn drie stellingen gebruikt. In ieder van die stellingen wordt het belang van het milieu afgezet tegen andere belangen²:

- Ik ben er in principe voorstander van om milieubelangen te laten gelden boven de belangen van *het bedrijfsleven*
- Ik ben er in principe voorstander van om milieubelangen te laten gelden boven de belangen van *de agrarische sector*
- Ik ben er in principe voorstander van om milieubelangen te laten gelden boven de belangen van *individuele burgers*.

De respondenten konden hun opvattingen per stelling aangeven met behulp van een zevenpuntsschaal, waarbij de score 1 betekent dat zij het ‘helemaal oneens’ met de stelling zijn en de score 7 ‘helemaal eens’. In de onderstaande tabel staan de resultaten weergegeven in de vorm van gemiddelde scores.

tabel 4.4: gemiddelde scores opvattingen over milieu

	burgers	agrariërs
– milieubelangen boven belangen bedrijfsleven	4,7	3,4
– milieubelangen boven belangen agrarische sector	4,2	2,8
– milieubelangen boven belangen individuele burgers	4,6	4,0

* Score 1 staat voor ‘helemaal oneens’, score 7 voor ‘helemaal eens’.

Zoals uit de tabel blijkt, zijn burgers door de bank genomen van mening dat het belang van het milieu de belangen van het bedrijfsleven en van individuele burgers overstijgt. In hun ogen wegen het belang van de agrarische sector en van het milieu ongeveer even zwaar. Burgers kiezen op alle fronten meer voor de milieubelangen dan de agrariërs, die van mening zijn dat de belangen van het bedrijfsleven en van de agrarische sector juist boven die van het milieu uitgaan. De drie stellingen zijn dit jaar voor de eerste keer in de vragenlijst opgenomen, en er kan dus niet worden vergeleken met 2000.

² Uiteraard omvatten de opvattingen over het milieu wel meer dan alleen de afweging van milieubelangen tegen andere belangen. De beschikbare ruimte in de vragenlijst en de prioriteit van andere onderwerpen maakten een uitgebreidere vraagstelling echter niet mogelijk.

Bovenstaande milieustellingen blijken samen een schaal te vormen³. Op basis van de resultaten voor de drie stellingen apart kan al verwacht worden dat burgers gemiddeld hoger op de totale schaal zullen scoren dan boeren. Dat is inderdaad het geval (gemiddelde score voor burgers 4,5; voor agrariërs 3,4). Alles bij elkaar genomen neigen burgers dus meer naar de milieubelangen, terwijl de landbouwers de belangen van het bedrijfsleven, de agrarische sector en de individuele burgers meer laten voorgaan. Bij burgers bestaat er een verband met hun opleiding: hoe hoger opgeleid men is, des te meer men de milieubelangen voorop stelt.

Er is een beperkte verkenning uitgevoerd naar de vraag of deze milieubelangsschaal samenhangt met enkele uitkomsten voor de thema's veiligheid en overlast, verdroging en vervuiling. De resultaten van deze verkenning kunnen als volgt worden samengevat:

- er is een zwak tot middelmatig verband tussen de schaal en de opvatting over het verzwaren van dijken, dan wel laten onderlopen van onbebouwd gebied. Het verband is voor burgers en boeren ongeveer even sterk (correlatiecoëfficiënt burgers: 0,19; boeren: 0,18). Inhoudelijk komt deze samenhang erop neer dat men meer geneigd is onbebouwd gebied te laten onderlopen, naarmate men meer geneigd is het milieu boven andere belangen te laten voorgaan⁴
- naarmate de respondenten hoger scoren op de milieubelangsschaal, vinden zij de gevolgen van watervervuiling ernstiger. Ook hier gaat het om zwakke tot matige verbanden (correlatiecoëfficiënt voor zowel burgers als boeren 0,18)⁵
- er werd geen verband gevonden met de ernst van de gevolgen van verdroging⁶.

Op basis van deze eerste uitkomsten kan geconcludeerd worden dat het de moeite waard is om in het kader van de Watermonitor aandacht te besteden aan opvattingen over het milieu. We merken daarbij wel op dat de nu gevonden verbanden tamelijk zwak zijn, en dat een verder uitgewerkte operationalisatie van het begrip 'opvattingen over het milieu' wellicht meer sprekende uitkomsten oplevert.

³ Zowel voor de burgers als voor de agrariërs heeft de schaal een behoorlijke betrouwbaarheid (Cronbachs alfa is respectievelijk 0,78 en 0,72). Bij burgers is de standaarddeviatie 1,2, bij agrariërs 1,3.

⁴ Het verband is voor de burgers significant ($p = 0,00$), voor boeren niet (0,07).

⁵ De correlatie is berekend tussen de milieubelangsschaal en een schaal, die voor deze analyse apart werd samengesteld uit de items die de ernst van de gevolgen van vervuiling meten. De betrouwbaarheid van deze laatste schaal bedraagt 0,89 voor burgers en 0,85 voor agrariërs. De correlatie is voor burgers significant (0,00), voor boeren echter niet (0,06).

⁶ Voor deze analyse werden de items die de ernst van de gevolgen van verdroging meten, samengesteld tot één schaal. De betrouwbaarheid voor burgers bedraagt 0,70 en is voor boeren 0,69.

4. MEDIAGEBRUIK

4.1 dagbladen

Ruim de helft van de burgers en meer dan 80% van de agrariërs leest minstens vier keer per week een regionaal dagblad. De Telegraaf is onder beide groepen het meest populaire landelijke dagblad: 13% van de burgers en 23% van de landbouwers leest deze krant. De overige landelijke dagbladen worden allemaal door minder dan 10% van de burgers en agrariërs regelmatig gelezen. Een beperkte groep leest helemaal geen kranten (11% bij de burgers en 1% bij de boeren) of leest van geen enkele krant vier nummers of meer per week (10% bij de burgers en 3% bij de landbouwers). Aangezien de vraagstelling iets is gewijzigd, zijn vergelijkingen met 2000 niet mogelijk.

tabel 4.5: regelmatig* lezen van dagbladen (in %)**

	burgers	agrariërs
– een regionale krant	55	82
– De Telegraaf	13	23
– Spits	8	0
– Algemeen Dagblad	7	9
– Metro	7	0
– De Volkskrant	6	3
– NRC/Handelsblad	3	4
– Nederlands Dagblad	2	0
– Reformatorisch Dagblad	1	3
– Trouw	1	1
– Het Parool	1	0
– Het Financieele Dagblad	0	3
– een andere krant	7	5
– leest van geen enkele krant vier of meer nummers per week	10	3
– leest helemaal geen kranten	11	1
<i>totaal abs.</i>	<i>306</i>	<i>105</i>

* Het begrip 'regelmatig' is in de vraagstelling gedefinieerd als 'tenminste vier nummers per week'.

** Omdat de respondenten meerdere antwoorden konden geven, tellen de percentages op tot boven de 100%.

4.2 vak- en branchebladen

Bijna alle agrariërs (95%) lezen één of meerdere vak- of branchebladen. De meeste landbouwers hebben ook vermeld om welke bladen het dan gaat. Zestig procent van alle agrariërs geeft aan het blad 'Oogst' te lezen. In mindere mate worden 'Bloemisterij' (29% van alle landbouwers) en 'Boerderij' (23%) genoemd.

4.3 radio en televisie

Gerekend over beide groepen luistert twee derde van de respondenten (66%) op tenminste drie dagen per week naar een landelijke Nederlandstalige radio-omroep. Het aantal burgers dat aangeeft met enige regelmaat te luisteren, is licht afgenomen ten opzichte van 2000.

De overgrote meerderheid van de respondenten kijkt minimaal vier keer week naar een nieuwsuitzending op een Nederlandstalige zender. Slechts 5% doet dat minder vaak. Bij beide groepen is het Journaal op Nederland 1, 2 of 3 favoriet: van de burgers kijkt drie kwart daar regelmatig naar, bij boeren negen op de tien. Nieuwsuitzendingen op RTL4 en SBS6 komen bij allebei de groepen op de tweede en derde plaats.

tabel 4.6: regelmatig kijken naar een nieuwsuitzending op een Nederlandstalige tv-zender (in %)***

	burgers	agrariërs
– Nederland 1, 2 of 3	74	88
– RTL4	59	37
– SBS6	42	33
– RTL5	16	11
– Net5	7	7
– geen van deze	4	7
<i>totaal abs.</i>	306	105

* Met 'regelmatig' wordt bedoeld: op minstens vier dagen per week.

** Omdat men meerdere antwoorden kon geven, tellen de percentages op tot boven de 100%.

Vijftien à twintig procent van de respondenten kijkt niet regelmatig naar een actualiteitenprogramma op de Nederlandse televisie. Degenen die wel regelmatig kijken, kiezen met name voor actualiteitenprogramma's op de landelijke publieke netten.

tabel 4.7: regelmatig kijken naar een actualiteitenprogramma op een Nederlandstalige tv-zender (in %)***

	burgers	agrariërs
– Nederland 1, 2 of 3	69	78
– RTL4	25	22
– SBS6	28	18
– RTL5	9	8
– Net5	5	4
– geen van deze	21	16
<i>totaal abs.</i>	305	104

* Met 'regelmatig' wordt bedoeld: minstens twee maal per week.

** Omdat men meerdere antwoorden kon geven, tellen de percentages op tot boven de 100%.

Net als vorig jaar kijkt de meerderheid (nu 61%) van de agrariërs regelmatig (minstens één maal per maand) naar het Agrarisch Journaal op televisie. Bij de burgers is deze vraag niet gesteld.

Twee derde (64%) van de respondenten heeft in de afgelopen maand één of meerdere Postbus 51-uitzendingen gezien. Er is geen verschil met 2000.

BIJLAGEN

bijlage 1:
achtergrondvariabelen

bijlage 1: achtergrondvariabelen

In deze bijlage bespreken we de achtergrondvariabelen voorzover deze nog niet aan bod zijn gekomen in hoofdstuk 14. Bij de burgers gaan we daarbij steeds uit van de gewogen data (zie bijlage 2). Allereerst worden de kenmerken van de respondenten van beide beschreven (geslacht, leeftijd, opleiding). Vervolgens wordt aandacht besteed aan de vraag of hun woningen dan wel bedrijven naar de inschatting van de respondenten boven of beneden zeeniveau gelegen zijn. Tenslotte wordt een beschrijving gegeven van de huishoudenssamenstelling en omvang en van het aantal medewerkers van de boerenbedrijven.

1. kenmerken van de respondenten

Aangezien de variabelen geslacht, leeftijd en opleiding de basis vormden voor de weging van de data bij de burgers, worden in onderstaande beschrijving voor hen geen vergelijkingen gemaakt met vorig jaar.

Terwijl in de steekproef van de agrariërs in 2000 maar enkele vrouwen voorkwamen, is het percentage vrouwen onder deze groep nu gestegen tot 14%.

tabel 1a: geslacht (in %)

	burgers		agrariërs	
	2000	2001	2000	2001
- mannen	44	49	95	86
- vrouwen	56	51	5	14
<i>totaal %</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>abs.</i>	<i>244</i>	<i>306</i>	<i>107</i>	<i>104</i>

De gemiddelde leeftijd van de burgers is 46 jaar. De agrariërs zijn gemiddeld nagenoeg even oud als de burgers (47 jaar). Bij deze groep is er geen verschil met vorig jaar. In de onderstaande tabel staat voor beide groepen de verdeling naar leeftijd weergegeven.

tabel 1b: leeftijd in klassen (in %)

	burgers		agrariërs	
	2000	2001	2000	2001
- 18 tot en met 29 jaar	17	20	7	7
- 30 tot en met 39 jaar	21	21	18	27
- 40 tot en met 49 jaar	21	21	33	21
- 50 tot en met 59 jaar	15	16	24	31
- 60 tot en met 69 jaar	15	12	18	12
- 70 tot en met 79 jaar	9	8	0	2
- 80 jaar of ouder	2	3	0	1
<i>totaal %</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>abs.</i>	<i>241</i>	<i>301</i>	<i>104</i>	<i>101</i>

Qua opleidingsniveau is er bij de agrariërs geen verschil met vorig jaar. Net als in 2000 heeft vier op de tien landbouwers als hoogste opleiding middelbaar beroepsonderwijs. Hogere opleidingen komen bij relatief weinig voor.

tabel 1c: opleiding (in %)

	burgers		agrariërs	
	2000	2001	2000	2001
- alleen lager onderwijs	11	11	4	2
- lager beroepsonderwijs	24	23	27	27
- Mulo of Mavo	15	15	15	13
- middelbaar beroepsonderwijs	21	23	41	41
- Havo, Hbs of Vwo	8	8	7	11
- hoger beroepsonderwijs of WO	20	19	7	7
<i>totaal %</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>abs.</i>	<i>244</i>	<i>306</i>	<i>105</i>	<i>104</i>

2. woning/bedrijf gevestigd boven of beneden zeeniveau

Van de burgers kan 39% niet aangeven of men boven of beneden zeeniveau woont¹. Bij de agrariërs is deze groep veel minder groot: 9%. Als we deze groepen verder buiten beschouwing laten, zien we dat de burgers – naar eigen inschatting – gevestigd zijn op wat hoger gelegen lokaties dan de agrariërs. Terwijl 59% van de burgers aangeeft (ruim of iets) boven zeeniveau te wonen, zegt van de agrariërs maar 30% dat hun bedrijf boven zeeniveau gele-

¹ Met zeeniveau wordt bedoeld Normaal Amsterdams Peil (N.A.P.).

gen is. Bijna de helft van de boerenbedrijven is (volgens eigen opgave) ruim onder zeeniveau gevestigd.

tabel 1d: woning/bedrijf gevestigd boven of beneden zeeniveau (in %)

	burgers	agrariërs
- ruim boven zeeniveau	38	22
- iets boven zeeniveau	21	8
- ongeveer op zeeniveau	3	7
- iets beneden zeeniveau	18	15
- ruim beneden zeeniveau	20	48
<i>totaal %</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>abs.</i>	<i>184</i>	<i>96</i>

3. huishoudenssamenstelling en omvang van het huishouden

Eén op de vijf burgers is alleenstaand. Ongeveer een derde is gehuwd of samenwonend en heeft thuiswonende kinderen. Een kleine 40% is gehuwd of samenwonend maar heeft geen thuiswonende kinderen. De huishoudenssamenstelling is in 2001 niet anders dan in 2000.

tabel 1e: huishoudenssamenstelling (in %)

	2000	2001
- alleenstaand	25	21
- gehuwd of samenwonend, zonder (thuiswonende) kinderen	35	34
- eenoudergezin	4	4
- gehuwd of samenwonend, met (thuiswonende) kinderen	34	38
- anders	2	3
<i>totaal %</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>abs.</i>	<i>220</i>	<i>301</i>

De omvang van het huishouden van de respondent verschilt niet van de omvang in 2000.

tabel 1f: omvang van het huishouden (in %)

	2000	2001
- 1 persoon	24 ²	21
- 2 personen	38	38
- 3 of 4 personen	28	32
- 5 personen of meer	10	9
<i>totaal %</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>abs.</i>	<i>232</i>	<i>305</i>

4. aantal medewerkers van het bedrijf

Net als in 2000 heeft drie kwart van de boerenbedrijven hooguit vier medewerkers. Nog geen 10% van de bedrijven heeft tien medewerkers of meer.

tabel 1g: aantal medewerkers (in %)

	2000	2001
- 1 persoon	11	11
- 2 personen	31	38
- 3 of 4 personen	33	28
- 5 tot 9 personen	16	16
- 10 personen of meer	9	8
<i>totaal %</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
<i>abs.</i>	<i>108</i>	<i>103</i>

² Doordat minder respondenten hun huishoudensamenstelling hebben ingevuld dan de omvang van hun huishouden, wijkt het percentage alleenstaanden in deze tabel iets af van het percentage in de vorige tabel. Ook de weging is van invloed op dit afwijkende resultaat.

bijlage 2:
weging burgers

bijlage 2: weging burgers

Het onderzoek heeft de bedoeling om uitspraken te doen over de Nederlandse burgers en landbouwers. Dat betekent dat de steekproeven waarop die uitspraken gebaseerd worden, een redelijke afspiegeling moeten vormen van alle burgers en landbouwers in Nederland.

Net als bij de meting van 2000 is op drie aspecten bekeken of de steekproef voor de burgers zoals die door GfK Nederland is aangeleverd, overeenkomt met de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder. Het gaat dan om het geslacht van de respondenten, hun leeftijd en hun opleidingsniveau. Voor wat betreft het geslacht is daarbij uitgegaan van een 50/50-verdeling over mannen en vrouwen; voor de leeftijden en het opleidingsniveau is gebruik gemaakt van een tabel die door GfK vervaardigd is op basis van de Minicensus van 1999.

tabel 2a: vergelijking steekproeven burgers met verwachte verdeling (in %)

	steekproef		Mini-census
	2000	2001	
<i>geslacht:</i>			
- mannen	26	41	50
- vrouwen	74	59	50
<i>leeftijd:</i>			
- 18 tot en met 29 jaar	9	7	22
- 30 tot en met 39 jaar	21	16	23
- 40 tot en met 49 jaar	19	28	20
- 50 tot en met 59 jaar	20	17	14
- 60 tot en met 69 jaar	15	17	11
- 70 tot en met 79 jaar	13	12	7
- 80 jaar of ouder	2	4	2
<i>hoogste opleiding:</i>			
- alleen lager onderwijs	10	9	11
- lager beroepsonderwijs	17	20	23
- middelbaar algemeen voorgezet onderwijs	16	18	15
- middelbaar beroepsonderwijs	21	23	23
- HAVO/VWO	14	10	8
- hoger beroepsonderwijs/wetenschappelijk onderwijs	22	21	19

De steekproef van 2001 blijkt iets te weinig mannen te omvatten. In 2000 was dat verschil echter aanzienlijk groter¹. Net als in 2000 zijn oudere respondenten (50 jaar en ouder) oververtegenwoordigd. Qua opleiding bestaat er dit jaar (in tegenstelling tot 2000) geen verschil tussen de steekproef en de Minicensus.

Een niet representatieve steekproef is uiteraard alleen een probleem wanneer die andere uitkomsten oplevert dan een steekproef die wel representatief is. Dit is het geval wanneer de achtergrondvariabelen een systematische samenhang vertonen met de andere onderzoeksgegevens. In 2000 is bekeken of geslacht, leeftijd en opleidingsniveau verband houden met enkele andere belangrijke variabelen uit het onderzoek. Het aantal verbanden dat deze analyses toen opleverden, bleek zo groot te zijn dat weging noodzakelijk werd geacht. Omdat het aannemelijk is dat deze verbanden zich ook in 2001 weer voordoen, is nu direct besloten de gegevens te wegen.

De afwijkingen voor 2001 zijn rechtgetrokken door cyclisch te wegen op een gecombineerde variabele voor leeftijd en geslacht en vervolgens op de achtergrondvariabele opleidingsniveau.

Ook de gegevens voor het jaar 2000 zijn voorzien van een weegfactor. Hierbij is dezelfde procedure toegepast als bij de gegevens voor 2001 (met dien verstande dat de gewogen steekproef van 2001 daarbij als uitgangspunt is genomen). Deze procedure leverde echter geen bevredigend resultaat op, in die zin dat bleek dat zij een zo brede range aan weegfactoren opleverde, dat de grootste weegfactor meer dan tien maal zo groot was als de kleinste: in de praktijk wordt een maximaal quotiënt van 10 aangehouden, om te voorkomen dat toevallige fouten een te grote invloed op de onderzoeksresultaten hebben. Om die reden is de range van weegfactoren aan de onder- en bovenkant zo afgetopt dat het quotiënt op 10 uitkomt. Gevolg hiervan is echter dat de steekproef over 2000 ook na weging nog significant afwijkt van de gewogen steekproef van 2001. Deze verschillen zijn echter zo klein dat kan worden gesteld dat de gewogen steekproef van 2000 een goede afspiegeling vormt van de Nederlandse bevolking.

Het resultaat na weging is in onderstaand overzicht te vinden.

¹ In 2001 is gekozen voor een iets andere veldwerkprocedure. Dit jaar heeft de selectie op respondentniveau plaatsgevonden, terwijl in 2000 huishoudens werden aangeschreven. Dit verklaart mogelijk de relatieve toename van mannen in de steekproef van 2001.

tabel 2b: vergelijking gewogen steekproef burgers met verwachte verdeling (in %)

	steekproef		Mini-census
	2000	2001	
<i>geslacht:</i>			
- mannen	44	49	50
- vrouwen	56	51	50
<i>leeftijd:</i>			
- 18 tot en met 29 jaar	17	20	22
- 30 tot en met 39 jaar	21	21	23
- 40 tot en met 49 jaar	21	21	20
- 50 tot en met 59 jaar	15	16	14
- 60 tot en met 69 jaar	15	12	11
- 70 tot en met 79 jaar	9	8	7
- 80 jaar of ouder	2	3	2
<i>hoogste opleiding:</i>			
- alleen lager onderwijs	11	11	11
- lager beroepsonderwijs	24	23	23
- middelbaar algemeen voorgezet onderwijs	15	15	15
- middelbaar beroepsonderwijs	21	23	23
- HAVO/VWO	8	8	8
- hoger beroepsonderwijs/wetenschappelijk onderwijs	20	19	19